

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE: RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES: PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

DE NIEUWE WETGEVING INZAKE DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE HOTELHOUDERS (WET VAN 4 JULI 1972)

1. Op 17 december 1962 werd te Parijs door een aantal landen¹, waaronder België, een Overeenkomst ondertekend nopens de aansprakelijkheid van hotelhouders voor de zaken van hun gasten. In België werd ze goedgekeurd bij Wet van 28 februari 1970 (*Staatsblad*, 3 oktober 1972).

De overeenkomstsluitende landen hadden zich tot doel gesteld een zo groot mogelijke uniformiteit in hun wetgeving betreffende de aansprakelijkheid van de hotelhouder tot stand te brengen.

Reeds vóór de publikatie van de wetgevende akte van goedkeuring bracht de Wet van 4 juli 1972 (*Staatsblad*, 19 augustus 1972; van kracht sedert 29 augustus 1972) de bestaande wetgeving in overeenstemming met de modelreglementering, zoals deze is opgenomen in de Bijlage bij de Parijse Overeenkomst.

De strenge bepalingen van de vroegere wetgeving hebben het voorwerp uitgemaakt van herhaalde kritiek en van voorstellen tot hervorming. De opstellers van het Burgerlijk Wetboek hadden ten opzichte van de hotelhouders een zeer strenge regeling aangenomen, die ongetwijfeld geïnspireerd was door het Romeinse recht en oude Franse teksten².

Vroeger waren de logementhouders niet talrijk. Bij gebrek aan keuze moest de reiziger noodgedwongen zijn intrek nemen in het "hotel" waar de postkoets halt hield voor de overnachting. Over het algemeen genoten de hotelhouders geen goede faam, wat bijdroeg tot het invoeren van een onbeperkte aansprakelijkheid. Zo werd de hotelhouder ertoe gedwongen een voortdurende oplettendheid aan de dag te leggen.

Door de uitbreiding van het hotelwezen kwam er reeds bij het einde van de 19e eeuw een kentering,

die haar beslag kreeg in de Wet van 22 juli 1897, waarbij een beperkte aansprakelijkheid van de hotelhouder voor sommige zaken van de reiziger werd ingevoerd. Toch bleek dit onvoldoende. Reeds in 1909 pleitten E. VOETS en L. MOYAERTS³ voor een internationale bijeenkomst met het oog op het unificeren en aanpassen van de wetgeving aan de noden van het intern en internationaal hotelverkeer. Pas in 1955 werd een ontwerp van eenvormige wet op het vlak van de aansprakelijkheid van de hotelhouder uitgewerkt door het Internationaal Instituut voor de Eenmaking van het Privaatrecht⁴. Op aanbeveling van de Raad van Ministers van de Raad van Europa werkte een comité van deskundigen een ontwerp van overeenkomst uit, dat op 5 november 1959 werd ingediend en op 17 december 1962 te Parijs ondertekend.

Art. 1 van de Overeenkomst bepaalt, dat de Overeenkomstsluitende Partijen er zich toe verbinden hun nationale wetgeving met de voorschriften in de Bijlage in overeenstemming te brengen. Daaruit volgt dat – in strijd met het voorstel van Unidroit – de bepalingen niet als een eenvormige wet bedoeld zijn. Sedert de ondertekening van deze internationale akte werd in Beneluxverband overleg gepleegd met het oog op een eenvormige toepassing van de Overeenkomst, maar deze opzet mislukte, daar Luxemburg zich aan zijn bestaande wetgeving wenste te houden.

De belangrijkste door de Wet van 4 juli 1972 ingevoerde hervorming is de omkering van het aansprakelijkheidsprincipe: waar de hotelhouder vroeger onbeperkt aansprakelijk was en enkel in bepaalde gevallen beperkt aansprakelijk, geldt nu de beperkte aansprakelijkheid als principe en is de onbeperkte aansprakelijkheid de uitzondering.

¹ België, Duitsland, Frankrijk, Griekenland, Groot-Brittannië, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Turkije.

² LAURENT, XXVII, nr. 138; BAUDRY-LACANTINERIE, *Dépôt*, nrs. 1187 en 1188.

³ E. VOETS en L. MOYAERTS, *Responsabilité de l'hôtelier et du restaurateur*, Vogels, Brussel, 1909.

⁴ Zie de memorie van toelichting, *Parl. Besch.*, Kamer, 1969-70, nr. 569-1, p. 1.

DE VROEGERE WETGEVING

2. De aansprakelijkheid van de hotelhouder wordt in het Burgerlijk Wetboek onder titel XI "Bewaargeving en sekwestering" van boek III behandeld (artt. 1952-1954).

Bewaargeving in het algemeen is het contract waarbij men de zaak van een ander aanneemt, onder verplichting om die te bewaren en in natura terug te geven. Art. 1915 spreekt van een "handeling" (acte) eerder dan van een contract, omdat bepaalde aspecten van de bewaargeving (zeker wat de bewaargeving uit noodzaak en het sekwestering betreft) als zodanig niet beantwoorden aan de kenmerken van een contract, in het bijzonder m.b.t. de toestemming van de bewaargever, die soms niet helemaal vrij is⁵. Toch zijn alle vormen van bewaargeving contracten waarvoor de toestemming van beide partijen vereist is⁶. De eigenlijke bewaargeving is enkel toepasselijk op roerende goederen, in tegenstelling tot het sekwestering dat ook op onroerende goederen kan slaan.

Een bijzondere vorm van de bewaargeving is de bewaargeving uit noodzaak, die van de vrijwillige bewaargeving verschilt door de omstandigheden waarin ze zich voordoet: ongeval, brand, plundering, instorting, schipbreuk, of een andere onvoorziene gebeurtenis zijn de omstandigheden door het Burgerlijk Wetboek aangehaald (art. 1949). De bewaargever heeft in die gevallen de keuze niet al dan niet te contracteren; noch enige keuzemogelijkheid omtrent de bewaarnemer. Die omstandigheden hebben tot gevolg dat het bewijs door getuigen en vermoedens toegelaten wordt, zelfs boven de waarde van 3.000 fr. (art. 1950).

3. Naar Belgisch recht is de bewaargeving in een hotel een vorm van bewaargeving uit noodzaak. Ze verschilt ervan omdat er in de regel geen werkelijke overhandiging van de in bewaring gegeven zaken in handen van de bewaarnemer plaatsheeft, en omdat de aansprakelijkheid van de hotelhouder veel groter is dan die van het gemene recht inzake contracten en van die van een vrijwillige bewaargeving of een bewaargeving uit noodzaak.

De zware aansprakelijkheid die ten laste van de hotelhouder gelegd wordt, vindt een zekere rechtvaardiging in het feit dat het vrijelijk komen en gaan van hotelgasten en personeel de hotelhouders tot uitgebreide voorzorgsmaatregelen moet dwingen. Het bestaan van de verzekeringsregelen ter zake heeft er echter toe bijgedragen de feitelijke draagwijdte van dit standpunt te veranderen.

De bewaargeving in een hotel is derhalve eerder een bewaargeving uit noodzaak *sui generis*⁷.

⁵ DE PAGE, V, nr. 180.

⁶ Art. 1108 B.W.; LAURENT, XXVII, nr. 132; ARNTZ, V, nr. 120; AUBRY en RAU, 5e ed., IV, § 405, voetnoot 1; BAUDRY-LACANTINERIE en WAHL, XXIII, nr. 1182.

⁷ DE PAGE, V, nr. 229.

Toepassingsfeer van de bewaargeving in een hotel

4. Het begrip "hotelhouder". Volgens de meest recente rechtspraak en rechtsleer moet het begrip eng geïnterpreteerd worden⁸. Als hotelhouder wordt beschouwd de persoon die een hotel exploiteert, waarbij al dan niet het verstrekken van maaltijden behoort. Elk beroep, elke activiteit die gelijkenissen met die van de hotelhouder zou vertonen, dient derhalve uitgesloten te worden. Het verhuren van een kamer of een appartement valt niet onder toepassing van de bewaargeving in een hotel, evenmin als het houden van een spijshuis⁹, een café, een theater, een casino, sportgebouwen. De persoon die in het hotel slechts een maaltijd neemt zonder er te overnachten, kan zich niet op het hotelcontract beroepen¹⁰. Er werd geoordeeld dat de aansprakelijkheid van de Compagnie des Wagon-lits die van een vervoerder, niet van een hotelhouder is¹¹. Deze zienswijze lijkt toch betwistbaar¹². Het feit dat een vennootschap de exploitatie van haar hotels door een zaakvoerder laat doen, belet niet dat de vennootschap als hotelhouder moet aangemerkt worden¹³.

5. Grenzen van het hotelcontract in de tijd. Aanvang. Het contract van bewaargeving neemt een aanvang op het ogenblik dat de reiziger zijn reiskoffers in het hotel binnenbrengt, maar, zoals hierboven reeds gezegd is, een werkelijke overhandiging is niet vereist. Ingeval de koffers met een voertuig van het hotel aankomen, geldt bij analogische interpretatie de bewaargeving in een hotel vanaf het laden in het voertuig¹⁴. De hotelhouder is op grond van het hotelcontract aansprakelijk voor diefstal van een vooraf door de gast opgestuurde koffer¹⁵. De bewering van de hotelhouder, dat de reiziger hem van alle aansprakelijkheid had ontheven door de koffer niet uitdrukkelijk toe te vertrouwen, werd door de rechtbank niet aanvaard. De omstandigheid geen voorzorgsmaatregelen te hebben genomen maakt in hoofde van de hotelhouder een zware fout uit.

⁸ DE PAGE, V, nr. 245.

⁹ Rb. Brussel, 22 maart 1895, *B.J.*, 1895, 619; Kh. Brussel, 25 april 1905, *Pand. Pér.*, 1905, 1288; Kh. Brussel, 20 mei 1932, *R.G.A.R.*, 1933, 1107; PLANIOL en RIPERT, XI, nr. 1186; BAUDRY-LACANTINERIE, *Dépôt*, nr. 1241; HUC, XI, nr. 258; DE PAGE, V, nrs. 245 en 247.

¹⁰ Rb. Dinant, 24 december 1964, *R.G.A.R.*, 1965, nr. 7427, met noot; Cass. fr., 11 april 1969, *Bull. civ.*, 1969, nr. 3, p. 185, nr. 108; Vred. Luik, 18 september 1947, *R.G.A.R.*, 4308.

¹¹ Cass. fr., 3 februari 1896, *D.P.*, 1898, 1, 502; Hof Parijs, 6 december 1932, *D.P.*, 1932, 2, 188; *R.P.D.B.*, v° *Dépôt-séquestre*, nr. 153.

¹² DE PAGE, V, nr. 245.

¹³ Kh. Brussel, 19 februari 1914, *J.C.B.*, 1914, 114; zie ook *R.P.D.B.*, v° *Dépôt-séquestre*, nr. 152.

¹⁴ Hof Brussel, 8 december 1910, *Pas.*, 1911, II, 14.

¹⁵ Kh. Brussel, 28 juli 1906, *Pand. Pér.*, 1906, nr. 1361.

6. *Einde*. Vanaf het ogenblik waarop de gast het hotel verlaat, eindigt meteen het contract, ook wat de achtergelaten bagage betreft. De hotelhouder kan daarvoor slechts op grond van vrijwillige bewaargeving aansprakelijk gesteld worden¹⁶. De aansprakelijkheid op grond van het hotelcontract zou evenwel blijven bestaan ingeval de hotelhouder de reiskoffers van de gast had achtergehouden met het oog op het uitoefenen van het voorrecht van art. 20, 6°, Hypotheekwet. In strijd met de traditionele rechtsleer en rechtspraak oordeelde de Rechtbank van Koophandel te Luik dat wat bij wijze van bewaargeving uit noodzaak ontvangen werd, ook op grond van bewaargeving uit noodzaak diende te worden teruggegeven. De rechtbank verwarde blijkbaar de gewone contractuele bewaargeving met de bewaargeving uit noodzaak¹⁷.

De aansprakelijkheid (art. 1952 B.W.)

7. *Interpretatie van het woord "goederen"*. Het betreft hier alle door de gast meegebrachte goederen, zowel zijn kleren en persoonlijke voorwerpen, als waarden, juwelen, bontjassen en titels. Daarin zijn begrepen vervoermiddelen en zelfs meegebrachte dieren, indien ze zich met medeweten van de hotelhouder in of voor het hotel bevinden¹⁸.

8. *Interpretatie van het woord "schade"*. Onder schade wordt verstaan elke beschadiging of vernietiging van een medegebracht voorwerp¹⁹. De aansprakelijkheid van de hotelhouder is niet beperkt tot de waarde van het verdwenen voorwerp; ze strekt zich uit tot de nadelige gevolgen waarvan het oorzakelijk verband met de diefstal vaststaat²⁰. In deze context dient opgemerkt te worden, dat de Franse rechtspraak onderscheid maakt tussen de schade die wel en de schade die niet kon worden voorzien. De Belgische rechtspraak neemt de theorie van de quotiteit niet aan.

9. *Wanneer is de hotelhouder aansprakelijk?* Voldoende is dat de reiziger bewijst: 1° dat hij de voorwerpen in het hotel gebracht heeft; 2° dat ze tijdens zijn verblijf in het hotel verdwenen zijn. Als hij dit dubbel bewijs levert – wat hij door alle middelen rechtens mag doen –, is de hotelhouder aansprakelijk²¹. De reiziger dient niet te bewijzen, wie de diefstal ge-

pleegd heeft²². Hij moet evenmin enige fout in hoofde van de hotelhouder aantonen²³. Indien er echter buiten de beweringen van de reiziger geen enkel bewijselement bestaat, zal zijn vordering als ongegrond afgewezen worden²⁴.

10. *Aard van de aansprakelijkheid*. Men merkt onmiddellijk, dat deze aansprakelijkheid uiterst streng en eenzijdig gericht is. In een arrest van 26 november 1896²⁵ bevestigt het Hof van Cassatie dat de bovenvermelde voorwaarden om tot de aansprakelijkheid van de hotelhouder te kunnen besluiten, voldoende zijn. Die oplossing moet aangenomen worden zowel in feite als in rechte: in feite is het bewijs van een diefstal een onmogelijke zaak, tenzij de dief gesnapt is of er sporen zijn; in rechte is de verplichting van de hotelhouder als bewaarnemer een resultaatsverbintenis: het louter feit van niet-teruggave stelt hem aansprakelijk.

Toch bestaan er ten voordele van de hotelhouders enkele temperingen van deze regeling.

Het bewijs door getuigen en vermoedens is toegelaten (art. 1950 B.W.) "naar gelang van de hoedanigheid van de personen en de omstandigheden van het feit" (art. 1348, 2°, B.W.). Het bewijs door getuigen is toegelaten zowel om het feit van de bewaargeving te bewijzen als om de natuur en de waarde van de in bewaring gegeven voorwerpen te bewijzen²⁶. Het gaat hier niet om een afwijking van het gemene recht: de artt. 1950 en 1348, 2°, B.W. passen inderdaad enkel het algemeen principe van art. 1348, 1°, B.W. toe²⁷. De tempering "naar gelang van de hoedanigheid van de personen en de omstandigheden van het feit" werd door de wetgever ingevoerd om zowel bedrog als overdreven schatting van de gestolen goederen tegen te gaan, die in het ruime stelsel van bewijsvoering van art. 1950 niet denkbeeldig zijn.

Het staat de hotelhouder eveneens vrij zich op overmacht (niet op toeval) of enige andere reden van vrijstelling te beroepen. Art. 1954 vermeldt diefstallen die gewapenderhand of op andere gewelddadige wijze zijn gepleegd. Deze bepaling is niet limitatief, maar onder overmacht kunnen niet begrepen worden daden van dienstboden, aangestelden van het hotel of andere personen die in het hotel komen en gaan. Zo werd geoordeeld, dat het bewijs dat alle mogelijke voorzorgsmaatregelen genomen waren, de hotelhouder niet van zijn aansprakelijkheid ontslaat²⁸.

¹⁶ Kh. Antwerpen, 26 maart 1929, *J.J.P.*, 1930, 329.

¹⁷ Kh. Luik, 6 februari 1903, *Pand. Pér.*, 1904.

¹⁸ TOULLIER, XI, 248; AUBRY en RAU, § 406; LAURENT, XXVII, nr. 155; *Pand. B.*, v° *Auberge*, nr. 27; zie ook Kh. Oostende, 27 oktober 1938, *R.W.*, 1938-39, 1034.

¹⁹ LAURENT, XXVII, nr. 146; BAUDRY-LACANTINERIE, *Dépôt*, nr. 1220; HUC, XI, nr. 261.

²⁰ Kh. Oostende, 13 juli 1939, *R.W.*, 1939-40, 162.

²¹ Hof Brussel, 19 december 1913, *J.C.B.*, 1914, 114; Cass., 26 november 1896, *Pas.*, 1897, I, 24; Hof Brussel, 31 januari 1896, *Pas.*, 1896, II, 152; Kh. Oostende, 10 april 1930, *R.G.A.R.*, 1930, 593; Kh. Oostende, 7 augustus 1930, *R.G.A.R.*, 1930, 657.

²² Hof Brussel, 31 januari 1896, *Pas.*, 1896, II, 152; Hof Riom, 7 november 1894, *D.P.*, 2, 558.

²³ Kh. Oostende, 10 april 1930, *R.G.A.R.*, 1930, 593; Kh. Brussel, 29 mei 1928, *R.G.A.R.*, 310.

²⁴ Cfr. VOETS en MOYAERTS, *a.w.*, pp. 45 en 46.

²⁵ *Pas.*, 1897, II, 24.

²⁶ BAUDRY-LACANTINERIE en WAHL, XXIII, nr. 1185.

²⁷ *R.P.D.B.*, v° *Dépôt-séquestre*, nr. 143.

²⁸ Kh. Oostende, 30 september 1897, *Pas.*, 1899, III, 62; Hof Brussel, 31 januari 1896, *Pas.*, 1896, II, 152.

De fout van de hotelgast kan de aansprakelijkheid van de hotelhouder beperken, hoewel hierover niet alle twijfel is weggenomen²⁹. De rechtspraak neemt over het algemeen de volgende stelling in: de fout van de reiziger kan de aansprakelijkheid van de hotelhouder verminderen of zelfs uitsluiten ingeval deze fout zwaar en onvergeeflijk onvoorzichtig is. Als de reiziger zijn hotelkamer niet sluit, omdat er nog dient schoongemaakt te worden, maar hij iemand van het personeel daarvan op de hoogte brengt op het ogenblik dat hij het hotel voor enkele uren gaat verlaten, kan hem geen zware fout verweten worden³⁰.

Naar de omstandigheden kan de rechter een gedeelde aansprakelijkheid aanvaarden³¹. In een geval waarin de gast een pelsjas in een gemakkelijk toegankelijke vestibule had laten hangen, oordeelde de rechter dat hij een deel van de aansprakelijkheid voor de diefstal van de jas moest dragen³².

De hotelhouder is niet aansprakelijk als de fout aan een aangestelde van de gast te wijten is³³. Het is nochtans niet voldoende de aanwezigheid van de aangestelde in de hotelkamer te bewijzen³⁴. De PAGE meent echter dat hier de grootste omzichtigheid geboden is³⁵. De verplichting tot bewaking van de goederen rust op de hotelhouder, niet op de gast zelf. Deze laatste mag echter de taak van de hotelhouder niet bemoeilijken.

11. *Vrijtekening*. Behalve voor bedrog of zware fout kan de hotelhouder zich contractueel van zijn aansprakelijkheid vrijtekenen.

Als de ontheffing bedongen wordt door het aanbrengen van kleine aanplakbiljetten in de hotelkamers, moet vaststaan dat de gast er kennis van heeft genomen³⁶. De hotelhouder dient hiervan het bewijs te leveren. Geoordeeld werd dat als in een hotelkamer een mededeling voorkomt dat de hotelhouder niet aansprakelijk is voor de voorwerpen die hem niet persoonlijk worden toevertrouwd, hieronder dienen verstaan te worden de voorwerpen die gemakkelijk in een brandkoffer kunnen geplaatst worden, zoals waarden en juwelen; een pelsmantel is derhalve uit-

gesloten³⁷. Het is duidelijk dat het al dan niet kennis hebben van de mededeling in vele gevallen een feitenkwestie zal zijn: bij twijfel wordt ze in het nadeel van de hotelhouder opgelost³⁸.

12. *Beperking door de wet*. De Wet van 22 juli 1897³⁹ voegde aan art. 1953 een tweede lid toe, waardoor de aansprakelijkheid van de hotelhouder beperkt wordt voor bepaalde zaken die niet werkelijk in handen van de hotelhouder ter bewaring gegeven worden. De hotelhouder is dan slechts aansprakelijk tot een beloop van duizend frank voor de muntspéciën, de effecten en waarden van alle aard en de kostbare voorwerpen die niet dienen voor het persoonlijk en gewoon gebruik van de reiziger.

Het criterium voor "kostbaar voorwerp" is niet enkel de waarde, maar ook de aard ervan: een jachtgeweer kan niet als een kostbaar voorwerp beschouwd worden⁴⁰. R. RODIÈRE⁴¹ acht een voorwerp kostbaar, als het door zijn specifieke waarde de ganse waarde der zaken meegebracht door de reizigers die de gebruikelijke cliënteel van een hotel uitmaken, overtreft.

De interpretatie van de zinsnede "voorwerpen die niet tot het persoonlijk en gewoonlijk gebruik dienen" heeft aanleiding gegeven tot een uitgebreide rechtspraak. Onder de auteurs bestaat op dit stuk geen eensgezindheid.

De Franse wet van 1911 heeft de interpretatiemoeilijkheden vermeden door te bepalen dat een werkelijke bewaargeving vereist is voor *alle* juwelen en kostbare voorwerpen. De Belgische wetgever bepaalt, dat enkel een werkelijke overhandiging vereist is ingeval de desbetreffende voorwerpen niet tot het persoonlijk en gewoonlijk gebruik van de hotelgast dienen.

Wat dient te worden verstaan onder "persoonlijk en gewoonlijk gebruik"? De grond voor deze bepaling is, dat de reiziger maar zo voorzichtig moet zijn de kostbare voorwerpen waarvan hij geen gebruik maakt,

²⁹ LAURENT, XXVII, nr. 144; BAUDRY-LACANTINERIE, *Dépôt*, nrs. 1214-1219.

³⁰ Hof Luik, 4 maart 1960, *R.G.A.R.*, 1960, 6785.

³¹ Rb. Dinant, 4 maart 1929, *R.G.A.R.*, 1930, 638.

³² Cfr. Kh. Brussel, 20 mei 1932, *R.G.A.R.*, 1933, 1107; GUILLOUARD, *Du dépôt et du séquestre*, nr. 139; M. PLANIOL, noot onder Rb. Marseille, 26 februari 1903, *D.P.*, 1905, 2, 185; Vred. Lyon, 11 maart 1926, *Sem. Jurisprud. Fran.*, 1926, nr. 3207; anders: Rb. Seine, 12 oktober 1925, *Gaz. Pal.*, 20 november 1925.

³³ Hof Brussel, 31 januari 1896, *Pas.*, 1896, II, 152.

³⁴ *Id.*

³⁵ DE PAGE, V, nr. 254.

³⁶ LAURENT, XXVII, nr. 145; *R.P.D.B.*, v° *Dépôt-séquestre*, nr. 167, en v° *Responsabilité*, nr. 1629 *in fine*.

³⁷ HUC, XI, nr. 205; BAUDRY-LACANTINERIE en WAHL, XXIII, nr. 1233; TROPLONG, nr. 241; PONT, nr. 543; AUBRY en RAU, IV, nr. 408; SOURDAT, *Traité de la responsabilité*, IV, nr. 934; *Rép. Waleffe*, 1936-1946, v° *Dépôt*, nr. 39; DE PAGE, V, nr. 225; *Rép. Dalloz*, v° *Dépôt-séquestre*, nr. 220; Cass. fr., 28 juni 1909, *D.P.*, 1910, 1, 192; Kh. Oostende, 7 juli 1930, *Jur. Com. Fl.*, 1930, nr. 5075; Kh. Brussel, 16 maart 1908, *Pand. Pér.*, 1908, nr. 715; Kh. Oostende, 10 april 1930, *Jur. Com. Fl.*, 1930, nr. 5075; Kh. Luik, 1 juni 1907, *Pas.*, 1907, III, 352; Rb. Luik, 4 maart 1960, *R.G.A.R.*, 1961, 6785; Rb. Dinant, 4 maart 1929, *R.G.A.R.*, 1930, 638.

³⁸ Hof Luik, 21 december 1960, *R.G.A.R.*, 1965, 6944.

³⁹ Cfr. de Franse wetten van 18 april 1889 en 8 april 1941.

⁴⁰ Cass. fr., 26 januari 1966, *D.*, 1966, 266; cfr. DE PAGE, V, nr. 260.

⁴¹ R. RODIÈRE in *Dalloz Dr. Civ.*, v° *Dépôt*, nr. 283 e.v.

werkelijk in handen van de hotelhouder te geven⁴². Het is duidelijk, dat de Belgische wetgever, in tegenstelling tot de Franse, de werkelijke overhandiging niet tot alle kostbare voorwerpen heeft uitgebreid.

Uit de wordingsgeschiedenis van de wet⁴³ blijkt, dat de woorden "persoonlijk gebruik" verkozen werden boven "dagelijks gebruik" precies om aan te tonen dat de voorwerpen niet op een voortdurende wijze door de reiziger dienen gebruikt te worden⁴⁴. De rechter oordeelt souverain of een voorwerp al dan niet tot het persoonlijk gebruik van de gast behoort. Hij zal rekening houden met de sociale stand van de gast en met de omstandigheden waarin de feiten zich hebben voorgedaan⁴⁵. Het rapport van BERGEREM zegt in dit verband: "Mais il peut y avoir tels objets précieux qu'il importe à une personne, d'après sa condition, ses habitudes, son état de fortune, d'avoir constamment avec elle. Pour celle-là, l'obliger de remettre ces objets à l'hôtelier du moment qu'elle rentre à l'hôtel, à toute heure du jour et de la nuit, c'est lui imposer des obligations et une contrainte à laquelle il ne convient pas de l'exposer"⁴⁶.

Het Hof van Beroep te Brussel besliste dat het aantal en de waarde van de meegebrachte juwelen volstond om het geheel onder te brengen in de categorie van de voorwerpen die noodzakelijk in handen van de hotelhouder dienen gedeponceerd te worden⁴⁷.

Als niet tot het persoonlijk en gewoonlijk gebruik dienende waarden aan de hotelhouder overhandigd worden, volstaat de eenvoudige overhandiging ervan, ook al kent de hotelhouder er de waarde niet van en heeft hij er geen ontvangstbewijs voor afgeleverd⁴⁸.

Door rechtspraak en rechtsleer wordt algemeen aangenomen, dat zelfs als er geen werkelijke overhandiging plaats had, de volledige aansprakelijkheid van de hotelhouder in het gedrang komt, ingeval een fout in zijn hoofdte bewezen is⁴⁹. DE PAGE⁵⁰, samen met HUC⁵¹ en A. COLIN en H. CAPITANT⁵² menen nochtans

terecht dat de hotelreiziger zelf een fout begaat door de voorwerpen niet in bewaring te geven zodat de aansprakelijkheid van de hotelhouder zeker vermindert wordt; anderzijds geldt, ingeval er geen werkelijke bewaargeving plaats had, de beperkte aansprakelijkheid.

DE NIEUWE WETGEVING

13. De artikelen 1952, 1953 en 1954 worden door nieuwe bepalingen vervangen en de artikelen 1954bis, 1954ter en 1954quater worden toegevoegd. Er is geen sprake meer van "logement- of hotelhouders", enkel van "hotelhouders", en ook in art. 20, 6°, Hypotheekwet worden de woorden "logementhouder" en "logement" vervangen door "hotelhouder" en "hotel". Zoals hierboven reeds gezegd is, wordt een nieuwe basisopvatting gehuldigd, die in feite een omkering van de vroegere wetgeving is.

14. Aan het nieuwe aansprakelijkheidsprincipe wordt in art. 1952 B.W. een duidelijker en meer uitgebreide formulering gegeven.

Naar luid van de eerste zin van het eerste lid is de hotelhouder aansprakelijk als bewaarnemer voor beschadiging, vernieling of ontvreemding van zaken welke een gast die in het hotel zijn intrek neemt en er logeert, naar het hotel meebrengt. De woorden "als bewaarnemer", die in art. 1-1 van de Bijlage bij de Overeenkomst niet voorkomen, zijn toegevoegd omdat het nuttig werd geacht alle twijfel uit te sluiten omtrent de aard van het contract dat hotelhouder en gast verbindt.

De laatste zin van het vroegere art. 1952 B.W. wordt nu de tweede zin van het eerste lid van het nieuwe art. 1952: "de bewaargeving van die zaken moet worden beschouwd als een bewaargeving uit noodzaak". Deze bepaling (die niet in art. 1-1 van de Bijlage bij de Overeenkomst voorkomt) heeft tot gevolg dat het bewijs door getuigen boven 3.000 fr. is toegelaten (artt. 1348 en 1350 B.W.).

Art. 1952, lid 2, geeft een opsomming van wat onder "meegebrachte zaken" dient te worden verstaan. Door die opsomming wordt meteen een beperking van de aansprakelijkheid ingevoerd. Als meegebrachte zaken worden aangemerkt de zaken: a) welke zich in het hotel bevinden gedurende de tijd dat de gast er een slaapgelegenheid ter beschikking heeft; b) welke de hotelhouder of een persoon die hem zijn diensten verleent, buiten het hotel onder zijn toezicht neemt gedurende de tijd dat de gast er een slaapgelegenheid ter beschikking heeft; c) welke de hotelhouder of een persoon die hem zijn diensten verleent, binnen of buiten het hotel onder zijn toezicht neemt gedurende een redelijke tijd vóór of na de tijd dat de gast er een slaapgelegenheid ter beschikking heeft.

Dit laatste zal van toepassing zijn als de gast zijn

⁴² DE PAGE, V, nr. 260; *Rép. Waleffe*, 1926-1935, v° *Dépôt*, nr. 45; Hof Brussel, 14 juni 1930, *R.G.A.R.*, 1930, 677; Hof Luik, 26 februari 1908, *Pas.*, 1908, II, 276; Cass. fr., 8 maart 1926, *R.G.A.R.*, 1927, 3; Kh. Oostende, 10 april 1930, 593; Hof Brussel, 29 mei 1928, *R.G.A.R.*, 1928, 310; Hof Luik, 4 maart 1960, *R.G.A.R.*, 1961, 6785.

⁴³ Verslag Senaat, *Pasin.*, 1897, 255.

⁴⁴ Cfr. Kh. Brussel, 23 mei 1907, *Pand. Pér.*, 1907, nr. 733; Hof Luik, 1 juni 1907, *Pand. Pér.*, 1907, nr. 1213.

⁴⁵ Kh. Oostende, 10 april 1930, *R.G.A.R.*, 1930, 593; Hof Luik, 26 februari 1908, *Pas.*, 1908, II, 276.

⁴⁶ *Pasin.*, 1897, 249.

⁴⁷ Hof Brussel, 14 juni 1930, *R.G.A.R.*, 1930, 677.

⁴⁸ Hof Brussel, 19 december 1913, *J.C.B.*, 1914, 114.

⁴⁹ Kh. Oostende, 30 september 1897, *Pas.*, 1899, III, 62; Hof Parijs, 5 februari 1932, *D.H.*, 225; PLANIOL en RIPERT, XI, nr. 1190; *R.P.D.B.*, v° *Dépôt-sequestre*, nr. 165; BAUDRY-LACANTINERIE, *Dépôt*, nr. 1224; ook bij de voorbereiding van de wet ging men deze richting uit; zie het rapport van BÉRENGER, *Lois annotées*, 1885-1890, p. 551, eerste kolom, en commentaar hierop in *R.G.A.R.*, 1927 (I), I.

⁵⁰ DE PAGE, V, nr. 262.

⁵¹ HUC, XI, nr. 264.

⁵² COLIN en CAPITANT, II, nr. 828.

bagage vooraf naar het hotel verzendt, of na het verlaten van het hotel laat verzenden.

De opsomming sluit aan bij de vroegere rechtspraak (cfr. supra, nr. 7 en voetnoot 18).

De woorden "gedurende een redelijke tijd" zullen wellicht aanleiding geven tot interpretatieverschillen en dit overeenkomstig de uiteenlopende gewoonten in elk hotel. De rechter zal in elk concreet geval de "redelijke" termijn dienen te beoordelen in het licht van de plaatselijke gebruiken; hierbij kan gedacht worden aan de gast die zijn ski's lange tijd vooraf opstuurt, of de gast die een deel van zijn bagage in het hotel achterlaat voor een excursie van enkele dagen.

15. Art. 1952, laatste lid, bepaalt dat de in het artikel bedoelde aansprakelijkheid per schadegeval beperkt is tot 100 maal de logiesprijs per dag van de slaapgelegenheden.

Onmiddellijk valt op dat de aansprakelijkheid "per schadegeval" beperkt is, wat aansluit bij de bestaande rechtspraak en rechtsleer. Dit betekent dus, dat voor de gast die tijdens hetzelfde verblijf in een hotel het slachtoffer wordt van verschillende gebeurtenissen met verlies of beschadiging van zijn zaken, het grensbedrag van de aansprakelijkheid van de hotelhouder berekend wordt met inachtneming van het aantal van die gebeurtenissen.

Volgens art. 1-3 van de Bijlage bij de Overeenkomst is de aansprakelijkheid beperkt tot de tegenwaarde van 3.000 goudfranken. De Overeenkomst laat echter in art. 2, a, de mogelijkheid "om de aansprakelijkheid van de hotelhouder te beperken tot ten minste 100 maal de prijs per dag van de kamer". Van deze mogelijkheid heeft de wetgever gebruik gemaakt. Dit stelsel biedt twee voordelen: enerzijds kan rekening gehouden worden met de categorie van het hotel en de standing van de gast; anderzijds zal geen aanpassing van de wet nodig zijn in geval van muntontwaarding.

Een Koninklijk Besluit van 24 juni 1973 (*Staatsbl.*, 14 augustus 1973) bepaalt, dat onder logiesprijs dient te worden begrepen de prijs van de slaapgelegenheden zoals die door de hotelhouder is aangeplakt, vermeerderd met het eventueel voor de dienst vastgestelde percentage; in de logiesprijs zijn niet begrepen de belastingen en taksen van alle aard inzonderheid de B.T.W.⁵³.

16. Samenvattend kan men van art. 1952 B.W. zeggen, dat het de regel der beperkte aansprakelijkheid vertolkt.

De vroegere wetgeving beperkte de aansprakelijkheid van de hotelhouder enkel voor bepaalde voorwerpen, niet dienend tot het persoonlijk en gewoonlijk gebruik van de gast. Thans geldt de beperkte aansprakelijkheid voor alle meegebrachte voorwerpen.

Meteen is de controverse over de interpretatie van de woorden "kostbare voorwerpen" en "persoonlijk en gewoonlijk gebruik" weggewerkt (zie supra, nr. 12).

Het is de gast die moet bewijzen, dat zijn bezittingen beschadigd, vernield of ontvreemd werden.

Het eerste lid van art. 1952 bepaalt tevens duidelijk dat enkel de gast die zijn intrek neemt in het hotel en er logeert, zich op de wetsbepalingen kan beroepen.

De onbeperkte aansprakelijkheid, die vroeger de regel was, is thans de uitzondering, vermeld in het nieuwe art. 1953.

17. Er zijn slechts drie gevallen van onbeperkte aansprakelijkheid:

1° Wanneer de gast de zaken die beschadigd, vernield of ontvreemd zijn, in handen van de hotelhouder of van personen die hem hun diensten verlenen, ter bewaring had gegeven.

Bij zulke bewaargeving wordt de hotelhouder verondersteld een ontvangstbewijs af te geven, zodat de gast over een duidelijk bewijs beschikt. Bij gebreke daaraan kan de gast nog steeds zijn toevlucht nemen tot het bewijs door getuigen om de bewaargeving te bewijzen, want art. 1950 B.W., dat het bewijs door getuigen toelaat, zelfs boven de waarde van 3.000 fr., is nog steeds van kracht.

2° Wanneer de hotelhouder geweigerd heeft zaken in bewaring te nemen, ten aanzien waarvan hij tot bewaarneming verplicht is.

De hotelhouder is verplicht waardepapieren, geld en waardevolle zaken in bewaring te nemen; hij mag de bewaarneming daarvan alleen weigeren, indien zij gevaarlijk zijn of indien zij, de grootte van het hotel en de omstandigheden in aanmerking genomen, een buitensporige handelswaarde hebben of overlast veroorzaken.

Hij kan verlangen dat het hem toevertrouwde voorwerp is opgeborgen in een afgesloten of verzegelde verpakking.

3° Wanneer de beschadiging, de vernieling of de ontvreemding van de door de gast meegebrachte zaak het gevolg is van de schuld van de hotelhouder of van een persoon die hem zijn diensten verleent.

De wet wijzigt het beginsel niet dat vroeger ter zake van de aansprakelijkheid van de hotelhouder gold: hij blijft aansprakelijk voor elke beschadiging, vernieling of ontvreemding van zaken welke een gast naar het hotel meebrengt, onverschillig wie de schade veroorzaakt (met uitzondering van de in art. 1954 opgenoemde gevallen). De nieuwe bepalingen beogen enkel een wijziging van het vroegere recht wat de omstandigheden van de vergoeding betreft; als de schuld van de hotelhouder of van personen die hem hun diensten verlenen, bewezen is, wordt afgeweken van het beginsel van de beperkte aansprakelijkheid dat neergelegd is in art. 1952, laatste lid⁵⁴.

⁵⁴ *Parl. Besch., Kamer*, 1969-70, nr. 569-1, p. 6.

⁵³ Cfr. de artikelen 1 tot 7 van het K.B. nr. 188 van 27 juli 1935, *Staatsblad*, 29 en 30 juli 1935, en de artikelen 20 tot 22 van het K.B. van 17 juli 1964, *Staatsblad*, 7 augustus 1964; *Parl. Besch., Kamer*, 1969-70, nr. 569-1, p. 7.

18. Art. 1954 B.W. stelt de gevallen vast waarin de hotelhouder ontheven is van zijn aansprakelijkheid zoals deze voortvloeit uit de artt. 1952 en 1953. Hij is niet aansprakelijk voor zover de beschadiging, de vernieling of de ontvreemding te wijten is aan : a) de gast of een persoon die hem vergezelt, bij hem in dienst is of hem bezoekt ; b) overmacht ; c) gewapenderhand gepleegde diefstal ; d) de aard of het gebrek van de zaak.

De bewijslast rust hier op de hotelhouder.

19. De rechten van de gast gaan teniet indien hij niet onmiddellijk na de vaststelling van de opgelopen schade kennis daarvan geeft, behoudens wanneer de schade veroorzaakt is door de schuld van de hotelhouder of van de personen die hem diensten verlenen (art. 1954bis B.W.).

20. Art. 1954ter B.W. bepaalt, dat iedere verklaring of beding, waarbij de aansprakelijkheid van de hotelhouder vóór het schadelijk geval wordt uitgesloten of beperkt, nietig is.

Na de vaststelling van de schade staat het de gast vrij een zodanige verklaring of beding te aanvaarden of schriftelijk een overeenkomst te sluiten aangaande het verminderen of uitsluiten van de aansprakelijkheid van de hotelhouder. Het gaat hier dus om imperatieve bepalingen tot bescherming van privé-belangen, niet om eigenlijke bepalingen van openbare orde. De belanghebbende kan van de wettelijke bescherming afzien, doch alleen wanneer ze in zijn hoofde een volledige bescherming heeft tot stand gebracht⁵⁵.

21. Art. 1954quater B.W. bepaalt, dat de artikelen 1952, 1953 en 1954bis niet van toepassing zijn op voertuigen, noch op zaken die tot hun lading behoren en ter plaatse zijn achtergelaten, noch op levende dieren.

Deze uitsluiting wat de voertuigen betreft is gewettigd, eensdeels omdat de aansprakelijkheid aanzienlijk zou uitgebreid worden, anderdeels omdat het niet wenselijk is de garages van een hotel aan een andere rechtsregeling dan die voor alle andere garages te onderwerpen. Bovendien is de voorzichtige automobilist verzekerd tegen het risico dat het vaakst in hotels voorkomt, te weten de diefstal⁵⁶.

Dit betekent dat de hotelhouder enkel aansprakelijk zal zijn ingeval hij er zich contractueel toe verbonden heeft voor de bewaring van zulke voorwerpen in te staan. Ook zal de hotelhouder aansprakelijk zijn als hij stilzwijgend de bewaarneming op zich heeft genomen. Hij treedt dan op als een gewone bewaarnemer,

op wie de gemeenrechtelijke regels van de bewaarneming van toepassing zijn.

Levende dieren ten slotte worden in de zin van de wet niet als zaken aangemerkt daar de aansprakelijkheid van de hotelhouder te zwaar kan worden : men kan immers van hem niet verlangen dat hij voortdurend toezicht op die dieren houdt.

22. Op advies van de Raad van State werd de terminologie van art. 20, 6°, Hypotheekwet in overeenstemming met die van de nieuwe wet gebracht, maar die overeenstemming werd niet doorgetrokken tot art. 1782 B.W., zoals voorgesteld door de Raad van State, omdat de daarin geregelde vervoerovereenkomst in feite aan de Wet van 25 augustus 1891 is onderworpen⁵⁷.

23. *Besluit*. De nieuwe regeling valt voor de hotelhouders niet ongunstig uit. Er werd rekening gehouden met het feit dat een principieel verzwaarde graad van aansprakelijkheid van hotelhouders, die steunt op een traditioneel wantrouwen jegens hen, thans niet langer verantwoord is.

De hervorming vrijwaart echter ook de rechten en belangen van de hotelgasten door de aansprakelijkheid op sommige gebieden uit te breiden of onbeperkt te laten, wat meer aangepast lijkt aan de hedendaagse gebruiken in het hotelwezen. Dat is namelijk het geval voor :

- de goederen die worden beschouwd als zijnde meegebracht naar het hotel ;
- het feit dat de reizigers de hotelhouder kunnen verplichten tot zakelijke bewaarneming ;
- het feit dat overeenkomsten tot ontheffing van aansprakelijkheid verboden zijn ;
- het feit dat de aansprakelijkheid weer onbeperkt wordt ingeval de hotelhouder of een persoon die hem zijn diensten verleent, schuld treft ;
- de waardevolle zaken en geld : het anachronistisch maximum van 1.000 frank wordt verhoogd.

De quasi-objectieve aansprakelijkheid van de hotelhouder blijft zoals in de vroegere wetgeving bestaan ; hij draagt deze aansprakelijkheid immers alleen als beloofde bewaarnemer uit noodzaak, maar kan ook worden aangesproken in bepaalde toevallige omstandigheden, evenals voor handelingen van vreemden die het hotel in- en uitgaan. Daartegenover staat dat het systeem van de vroegere wetgeving, dat berustte op de onbeperkte aansprakelijkheid van de hotelhouder en slechts in enkele gevallen in een beperking voorzag, nu vervangen is door een systeem van een in principe beperkte aansprakelijkheid met een onbeperkte aansprakelijkheid als uitzondering.

Miette BAETEMAN

Assistente aan de V.U.B.

⁵⁵ Zie G. BAETEMAN, "Les effets des dispositions légales impératives protégeant des intérêts privés", noot onder Cass., 6 december 1956, R.C.J.B., 1960, 156.

⁵⁶ Parl. Besch., Kamer, 1969-70, nr. 569-1, p. 5.

⁵⁷ DE PAGE, IV, nr. 847.

VERTAKKING VAN EIGENDOMSRECHT EN RECHT VAN VOORKOOP IN HET AGRARISCH RECHT

1. Men kan stellen dat aan het overeenkomstenrecht van het Burgerlijk Wetboek de idee ten grondslag lag dat partijen vrij zijn bij het aangaan van een overeenkomst om te bepalen met wie zij contracteren en wat de inhoud van hun overeenkomst zal zijn¹. Bij het overschouwen van de huidige stand van zaken komt men echter tot de bevinding dat die regel niet meer opgaat voor belangrijke delen van het overeenkomstenrecht: de partijen zijn niet meer zo vrij om de inhoud van hun overeenkomst te bepalen, noch kunnen zij, voor bepaalde contracten althans, een vrije partnerkeuze doorvoeren. In die zin wordt de bedingingsvrijheid van de partijen beknot door een steeds meer ingrijpende wettelijke reglementering². Deze erkende beperking van de contractsvrijheid ligt in de lijn van het hedendaagse overeenkomstenrecht³. Een frappant voorbeeld hiervan kan gezien worden in de streng gereguleerde regeling van de landpacht in het Burgerlijk Wetboek, waar de wettelijke regeling primeert vóór en boven de door partijen overeengekomen contractsvoorwaarden⁴. Met dit voorbeeld belanden we bij een van de meest belangrijke delen van het landbouwwrecht. Juist in dat domein ontmoeten wij een instelling die een duidelijke illustratie is van de hierboven genoemde beperking van de contractsvrijheid: het recht van voorkoop. Onze opzet is echter niet deze instelling in het algemeen te bespreken maar wel enkele aspecten ervan, die verband houden met de uitoefening van het recht van voorkoop bij vertakking van het eigendomsrecht in blote eigendom en vruchtgebruik, te belichten.

2. Op zichzelf heeft dit probleem een gering praktisch belang. Hoewel theoretisch niet uitgesloten is dat er zich soms moeilijkheden voordoen bij transacties die betrekking hebben op de blote eigendom of het vruchtgebruik van een landeigendom, is ons toch hierover – voor zover we konden nagaan – geen Belgische rechtspraak bekend. Anders is het in Frankrijk waar het probleem in een aantal gevallen werd voorgelegd aan de rechter en tevens aanleiding gaf tot enige rechtsgeleerde discussies. Indien dan toch besloten

werd tot het schrijven van onderhavige bijdrage is het vooral om de volgende reden: bij het geven van een antwoord op de vraag of – naar heersend recht – een recht van voorkoop kan uitgeoefend worden bij verkoop van de blote eigendom of het vruchtgebruik van een landeigendom, dient men – al dan niet expliciet – terug te grijpen naar de ontstaansredenen van het recht van voorkoop. Nu is het zo dat deze fundamenteën, evenals trouwens de instelling zelf, nogal eens ter discussie worden gesteld⁵. Is zulke financiële inspanning van de pachter wel verantwoord enkel en alleen om op die wijze een soort "sociale promotie" te verwerven? Of – zelfs als deze vraag bevestigend beantwoord wordt – is het *überhaupt* nog wel noodzakelijk gezien de voor de pachter uitermate zekerheid verschaffende pachtwetgeving? Kunnen de aldus bestede gelden niet beter aangewend worden voor specifieke exploitatiedoeleinden, zoals b.v. modernisering van het bedrijfsmateriaal of gedeeltelijke omschakeling van het bedrijf? In deze context wordt het voor de pachter wel een belangrijke vraag of hij zijn recht van voorkoop kan (of zal) uitoefenen bij verkoop van de door hem gepachte landeigendom, vooral als het enkel gaat over de blote eigendom of het vruchtgebruik ervan.

3. Het Belgisch landbouwwrecht kent twee toepassingen van het recht van voorkoop: een eerste vindt men terug in de regeling met betrekking tot de landpacht met name in de artikelen 47 e.v. Pachtwet; zij werd ingesteld bij de Wet van 1 februari 1963⁶. Een tweede, meer recente toepassing spruit voort uit de Wet van 22 juli 1970 op de ruilverkaveling van landeigendommen uit kracht van wet⁷, waarbij in artikel 56 aan de Nationale Landmaatschappij (verder afgekort: N.L.M.) in bepaalde gevallen een recht van voorkoop wordt toegekend. Door beide regelingen kan de verkoper van een landeigendom⁸ niet meer vrij verkopen

⁵ Zie P. VIAU, *Révolution agricole et politique foncière*, Parijs, 1962, p. 137; A.M. BOURGEOIS, *L'exploitation agricole dans la législation récente*, Parijs, 1967, p. 179; J. MEGRET, *Le droit rural*, Coll. *Que sais-je*, nr. 1372, Parijs, 1969, p. 87.

⁶ Staatsbl., 14 febr. 1963.

⁷ Staatsbl., 4 sept. 1970.

⁸ Men kan landeigendom definiëren als onroerend goed dat hoofdzakelijk bestemd wordt voor een landbouwbedrijf. Zie G. TRAEST, "De nieuwe wet op de landpacht", in *T.P.R.*, 1969, p. 501 e.v. Het recht van voorkoop van de N.L.M. is meer beperkt *ratione loci* daar zij dit enkel kan uitoefenen op landeigendommen die gelegen zijn in zones die door de Minister van Landbouw uitdrukkelijk werden aangewezen als vatbaar voor ruilverkaveling (cfr. art. 56, § 1 en 2, W. 22 juli 1970 op de ruilverkaveling van landeigendommen uit kracht van wet – verder afgekort als Ruilverkavelingswet).

¹ Zie S. GERBRANDY, *Ontwikkeling van het Privaatrecht, in Vooruitzichten van de Rechtswetenschap*, Deventer-Antwerpen, 1964, p. 93.

² T. KOOPMANS, *Contractueel stippelwerk*, Alphen aan de Rijn, 1965, p. 4.

³ Zie ook W. VAN GERVEN, *Beginnelsen van Belgisch Privaatrecht, I, Algemeen Deel*, Antwerpen-Utrecht, 1969, p. 283 e.v.

⁴ Men leze hiervoor maar artikel 56 Boek III, Afd. III B.W. (verder afgekort als Pachtwet), waar een opsomming wordt gegeven van alle regelingen die voor niet bestaande worden gehouden.

aan de persoon van zijn keuze, zonder eerst aan de pachter, respectievelijk de N.L.M., de gelegenheid te hebben gegeven om het goed tegen een zelfde prijs te verwerven⁹. Hij kan met die persoon wel een overeenkomst sluiten over de verkoop van het onroerend goed, maar dan onder de opschortende voorwaarde dat het recht van voorkoop niet wordt uitgeoefend¹⁰. Bij het toekennen van een recht van voorkoop aan de pachter enerzijds en aan de N.L.M. anderzijds lag bij de wetgever een verschillende *ratio* voor. Om te beginnen kan reeds gezegd worden dat de ene de andere domineert: inderdaad, de N.L.M. kan haar recht van voorkoop maar uitoefenen (afgezien van de andere bij de wet gestelde voorwaarden) indien dit recht niet wordt uitgeoefend door de pachter¹¹. Bij de verkoop van de verpachte landeigendom – hetzij publiek, hetzij uit de hand – zal het steeds de pachter zijn die in eerste rang de gelegenheid moet krijgen om zijn recht uit te oefenen. Vóór het aangaan van de pachtovereenkomst kan de pachter noch geheel, noch gedeeltelijk afstand doen van zijn recht, en tijdens de loop van de pacht kan dit enkel gebeuren onder de formele voorwaarden van artikel 14, tweede lid, Pachtwet¹². Aan de instelling van het recht van voorkoop van de pachter lagen hoofdzakelijk humane en sociale beweegredenen ten grondslag: de wetgever wenste aan de exploiterende pachter een wettelijke bescherming te geven opdat hij in de gelegenheid zou zijn om eigenaar te worden van de door hem bewerkte grond¹³. In het kader van het pachtrecht is het recht van voorkoop van grote betekenis, daar een groot deel van de exploitaties niet in eigendom maar wel in pachtverband gebeurt¹⁴. Men vindt het recht van voorkoop terug in de ons omringende landen, waar de exploitatie in

pachtverband eveneens een belangrijke plaats inneemt: Nederland, Frankrijk en Italië. In die zin is het pachtrecht veel ingrijpender geregeld dan bij voorbeeld het erfrecht met betrekking tot de landbouwexploitatie, daar de exploitatie als eigenaar in onze streken minder frequent is. Dit in tegenstelling met het Duitse recht, waar men net het omgekeerde kan constateren: meer dan 80 % van de exploitanten zijn daar ook eigenaar, hetgeen een liberaler pachtrecht verantwoordt en tevens aanleiding gaf tot een meer gedetailleerd agrarisch erfrecht¹⁵.

De ontstaansreden van het recht van voorkoop van de N.L.M. ligt enigszins op een ander vlak en dient gesitueerd te worden in het ruimere kader van het beleid dat men nastreeft met de ruilverkaveling van landeigendommen uit kracht van wet, zoals dit voortvloeit uit de nieuwe Wet van 22 juli 1970¹⁶. P. DELNOY¹⁷ omschrijft dit als volgt: "Or, pour pouvoir agrandir aisément les exploitations, les comités de remembrement doivent pouvoir disposer de terres. On a pensé que, par des acquisitions successives, la Société nationale de la petite propriété terrienne pourrait constituer des réserves de terres qu'elle mettrait ensuite à la disposition des comités de remembrement. Et afin de donner quelque efficacité à ce droit d'acquisition, le législateur a reconnu un droit de préemption à la Société nationale de la petite propriété terrienne, devenue Société nationale terrienne (S.N.T.)." Bij de toekenning van het recht van voorkoop aan de N.L.M. heeft men zich laten leiden door het Franse voorbeeld, waarbij een recht van voorkoop werd toegekend aan de "Sociétés d'aménagement foncier et d'établissement rural" (S.A.F.E.R.)¹⁸. In Duitsland bestaat een gelijkaardig recht van voorkoop voor de "gemeinnützige Siedlungsunternehmen"¹⁹. Waar het recht van voorkoop van de pachter ingesteld werd om aan deze laatste de gelegenheid te geven eigendom te verwerven (en aldus onrechtstreeks ook om hem nog meer bedrijfszekerheid te verschaffen), dient het recht van voorkoop van de N.L.M. gezien te worden als een instrument ten dienste van de agrarische structuurverbetering.

⁹ Zie de definitie van het recht van voorkoop bij R. EECK-LOO, *Le droit de préemption*, s.l., (1963), p. 4.

¹⁰ Zie Hof Gent, 21 februari 1968, *R.W.*, 1968-1969, 1426.

¹¹ Art. 56 § 2, 1°, Ruilverkavelingswet.

¹² Dat deze afstand van het voorkooprecht enkel moet beantwoorden aan de formele voorwaarden van art. 14, tweede lid, blijkt niet met zoveel woorden uit de tekst van art. 53 Pachtwet. Dit volgt wel uit het feit dat de pachter zijn recht van voorkoop verliest, ex art. 52, 7°, Pachtwet, wanneer een einde gemaakt wordt aan de lopende pacht onder de voorwaarden van art. 14, tweede lid.

¹³ Zie de voorbereidende werkzaamheden tot de Wet van 1 februari 1963 betreffende het recht van voorkoop van pachters van landeigendommen (*Pasinomie*, 1963, p. 61 e.v.) en ook I. MOREAU-MARGRÈVE, "Le droit de préemption du preneur rural. Aspects pratiques", in *Ann. Fac. Dr. Liège*, 1967, p. 222-223; J.M. POLAK, "Het recht van voorkoop van de pachter in België en Nederland", in *T.P.R.*, 1964, p. 9-10. Zie ook Vred. Andenne, 20 november 1964, *Jur. Liège*, 1964-1965, 133. In Frankrijk lijken er naast sociale ook economische overwegingen te hebben medegespeeld bij de instelling van het recht van voorkoop; zie hiervoor J. MEGRET, *Le droit rural*, Coll. *Que sais-je*, nr. 1372, Parijs, 1969, p. 87, en P. VIAU, *Révolution agricole et politique foncière*, Parijs, 1962, p. 82.

¹⁴ Cfr. H. JACOBI, "Fonction du droit de préemption dans la législation agraire européenne", in *Mélanges offerts à Monsieur le Professeur Pierre Voirin*, Parijs, 1966, p. 400.

¹⁵ Zie P. DE HAAN, "Pacht en bedrijfsstructuur", in *Pacht en grondgebruik*, Deventer-Antwerpen, 1964, p. 83.

¹⁶ Voor de ruilverkaveling in het algemeen zie A. DE LEEUW, *De agrarische ruilverkaveling. Middel om de bodemversnippering te verhelpen. Een vergelijkende studie* (Frankrijk, Nederland en België), Antwerpen, 1957, 436 p.; K. KROESCHELL, "Le remembrement des terres", in *Rapports généraux au VIIe congrès international de droit comparé*, Uppsala 6-13 aug. 1966, *Acta instituti Upsaliensis Jurisprudentiae comparativae*, IX. Over het recht van voorkoop van de N.L.M., zie P. DELNOY, "Le droit de préemption de la société nationale terrienne", in *R.N.B.*, 1971, p. 8-53.

¹⁷ In *o.c.*, p. 9.

¹⁸ Cfr. J. FARJAT, "Droit économique", Parijs, 1971, p. 79 e.v. Zie ook Cass. civ. fr., 6 november 1970, *Société des Gravettes*, *J.C.P.*, 1970, IV, 305.

¹⁹ Voor de evolutie en de inhoud van dit recht in Duitsland, cfr. H. JACOBI, *o.c.*, p. 404 e.v.

4. Om aan het recht van voorkoop en de uitoefening ervan door de pachter een zo ruim mogelijke bescherming te geven werd in artikel 52 Pachtwet dan ook voorzien in een limitatieve opsomming van de gevallen waarbij de pachter dit recht niet kan uitoefenen. Een gelijkaardige opsomming vindt men terug in artikel 56, § 2, Ruilverkavelingswet voor het recht van voorkoop van de N.L.M. Wanneer nu meer specifiek de vraag wordt gesteld of de pachter, respectievelijk de N.L.M., hun recht van voorkoop kunnen uitoefenen ingeval het gaat om de verkoop van de blote eigendom of het vruchtgebruik van de landeigendom, dan vinden we hierop geen antwoord in de hierboven vermelde artikelen. Bijgevolg zijn we aangewezen op de tekst van artikel 47 Pachtwet, respectievelijk artikel 56, § 2, 1, Ruilverkavelingswet, en zal de oplossing gevonden moeten worden in de interpretatie van het begrip "een recht van voorkoop wordt toegekend bij verkoop van een (in pacht gegeven – enkel in de Pachtwet) landeigendom". In de Franse regeling van de Code rural, artikel 790, vinden we evenmin klaarheid. Enkel in de Nederlandse Pachtwet vinden we te dien opzichte een duidelijke richtlijn²⁰. Artikel 56b van deze wet bepaalt dat de verpachter die tot vervreemding van het verpachte goed of een deel daarvan wil overgaan, verplicht is de pachter bij voorkeur in de gelegenheid te stellen het aan te bieden recht te verkrijgen overeenkomstig de bepalingen van de wet. Artikel 56a bepaalt onder c) dat onder vervreemding dient verstaan te worden: overdracht van eigendom of vestiging of overdracht van een zakelijk recht. Zakelijk recht wordt onder a) omschreven als: het recht van opstal, erfpacht, beklemming of vruchtgebruik.

Proberen we nu, m.b.t. de uitoefening van het recht van voorkoop bij verkoop van de blote eigendom of het vruchtgebruik, een antwoord te vinden in het Belgisch recht, eerst voor het voorkooprecht van de pachter, vervolgens voor dat van de N.L.M. Wellicht ten overvloede kan gesteld worden dat deze vraag niet van belang ontbloomt is: zowel voor de pachter als de verpachter-eigenaar is het interessant om hun juiste rechtspositie te kennen. Anderzijds zou het o.i. voor de eigenaar-verkoper maar al te gemakkelijk zijn om de bepalingen van het voorkooprecht te omzeilen, indien in geen van beide gevallen het recht van voorkoop zou kunnen uitgeoefend worden, door namelijk eerst het vruchtgebruik en daarna de blote eigendom – of omgekeerd – te koop aan te bieden.

5. M.b.t. het recht van voorkoop van de pachter bij verkoop van de blote eigendom, was er in den beginne wel enige – overigens naar onze mening weinig verantwoorde – discussie. Senator VANDEKERCKHOVE,

²⁰ Nederlandse pachtwet: Wet van 23 januari 1958 (S. nr. 37) houdende nieuwe regeling van de pacht, zoals herhaaldelijk gewijzigd. § 9, A, m.b.t. het voorkeursrecht van de pachter (artt. 56 a t/m 56h) werd ingevoegd met ingang van 1 januari 1963 (W. 29 november 1962, S. nr. 374).

verslaggever van de voorkoopwet 1963 in de Senaat, was uitdrukkelijk de mening toegedaan dat het recht van voorkoop van de volle eigendom enkel van toepassing kan zijn bij verkoop van de volle eigendom en niet in geval van overdracht van de blote eigendom alleen²¹. Dat is ook de opvatting van H. D'UDEKEM D'ACCOZ en I. SNICK²²: naar hun mening regelt de Pachtwet enkel de betrekking tussen de verpachter en de pachter en is de blote eigenaar in zulk geval geen verpachter van het verpachte goed. Deze argumentatie kan gemakkelijk ontzenuwd worden²³. Het is namelijk best mogelijk dat de volle eigenaar de landeigendom verkoopt met voorbehoud van het vruchtgebruik. Anderzijds houden de bepalingen van de Pachtwet met betrekking tot het recht van voorkoop (art. 47 e.v.) geen enkele beperking in: de pachter geniet het recht van voorkoop bij de verkoop van de in pacht gegeven landeigendom en het is de eigenaar van dit goed die dit recht van de pachter moet eerbiedigen. De blote eigenaar is werkelijke eigenaar van het goed, al heeft hij niet de volheid van het eigendomsrecht: twee van zijn bijzonderste prerogatieven zijn in handen van de vruchtgebruiker: *usus et fructus*; maar dit is essentieel tijdelijk. Ten laatste bij de dood van de vruchtgebruiker treedt hij terug in de volheid van zijn rechten²⁴. Het is dan ook interessant voor de pachter om deze blote eigendom te kunnen verkrijgen, want dit betekent tegelijkertijd dat hij eens volle eigenaar wordt. Bovendien, voor de pachter die werkelijk van plan is om het door hem gepachte goed te kopen, is het noodzakelijk dat hij zijn recht van voorkoop kan uitoefenen bij verkoop van de blote eigendom. Indien hij daartoe niet in staat zou zijn zal de blote eigendom in voorkomend geval overgaan naar een derde-koper, die op zijn beurt binnen afzienbare tijd de volle eigendom van het goed zal verkrijgen. Anders zou de pachter nooit meer in staat zijn om de eigendom te verwerven, tenzij deze derde-koper zijn recht uit eigen beweging zou overdragen aan de pachter. Het argument dat de pachter bij de uitoefening van zijn recht van voorkoop bij verkoop van de blote eigendom alleen, een al te hoge prijs zou betalen voor de verkrijging van een recht dat *hic et nunc* onvolledig is, houdt o.i. geen steek: indien de vruchtgebruiker nog jong is, zal de blote eigendom weinig waarde hebben en in deze mate ook geprijsd zijn (op gevaar af dat de verko-

²¹ In *T.v.N.*, 1963, p. 99. Met verkoop van blote eigendom staat gelijk de verkoop van een goed met voorbehoud van het vruchtgebruik ervan.

²² In hun commentaar: *Het Pachtrecht*, Brussel, 1970, p. 198.

²³ Voornoemde opinie lijkt ook niet meer haalbaar te zijn in de rechtsleer. Zie M. DONNAY in *Rec. Gén.*, 1963, nr. 20599, p. 137-138; P. GOURDET en Y. RANSELOT, "Le droit de préemption en matière de biens ruraux", in *R.P.N.B.*, 1963, p. 223; R. EECKLOO, *Pacht en voorkoop*, Leuven, 1970, p. 408-409; A. MAYEUR, "La nouvelle législation sur le bail à ferme", in *Rec. Gén.*, 1970, nr. 21411, p. 443.

²⁴ Zie B. STARCK, *Droit civil. Introduction*, Parijs, 1972, p. 88-89.

per anders geen serieuze koper zou kunnen vinden); is de vruchtgebruiker oud, of is de resterende termijn van dit vruchtgebruik van korte duur, dan zal de prijs wel hoger zijn in verhouding tot de grotere waarde van de blote eigendom, maar dan zal de pachter ook niet lang meer van het volle eigendomsrecht verstoken blijven.

Terwijl de vraag naar het bestaan van het recht van voorkoop in hoofde van de pachter bij verkoop van de blote eigendom in België zijn beslechting kreeg op het louter doctrinaire vlak, komen in de rechtspraak in Frankrijk ook enkele gevallen voor, waarbij hetzelfde probleem werd opgeworpen, hetgeen dan op zijn beurt aanleiding gaf tot een uiteenlopende reactie in de rechtsleer. Het probleem werd daar vooral acuut bij behandeling van geschillen over gevallen waarbij zowel de blote eigendom als het vruchtgebruik achtereenvolgens, maar door verschillende rechtshandelingen en na verloop van enige tijd, werden overgedragen²⁵. Maar zelfs afgezien van deze geschillen – waarover verder – werd er ook in Frankrijk een polemiek gevoerd rond de vraag of het recht van voorkoop kon uitgeoefend worden bij verkoop van de blote eigendom. R. SAVATIER²⁶ heeft steeds de opvatting verdedigd dat het recht van voorkoop ook in die omstandigheden moest kunnen uitgeoefend worden. Hoe verdedigbaar de stelling van deze gezaghebbende auteur ook moge zijn, toch dient toegegeven te worden dat zijn opinie weinig bijval vindt bij andere auteurs, en evenmin in de rechtspraak²⁷. De heersende opinie kan als volgt worden omschreven: door de verkrijging van de blote eigendom verkrijgt de pachter geen enkele zekerheid over het behoud van zijn exploitatie. De vruchtgebruiker kan steeds de exploitatie terugnemen om aldus de pachter te weren. Vervolgens is de pachter door zulke persoonlijke exploitatie niet meer in staat om te voldoen aan de wettelijke voorwaarden voor het geldig uitoefenen van het recht van voor-

koop: de pachter-verkrijger is verplicht tot negen jaar exploitatie van het goed²⁸. Deze argumentatie kan ons echter niet ten volle overtuigen. Indien men werkelijk uitgaat van de bedrijfszekerheid van de pachter, door verkrijging van de eigendom, schijnt het ons toe dat men evengoed kan opteren voor het toekennen van een recht van voorkoop aan de pachter bij verkoop van de blote eigendom alleen. Dan is hij tenminste in staat om de volle eigendom, door de uitoefening van zijn recht van voorkoop, te verkrijgen. Indien hij daartoe niet in de gelegenheid wordt gesteld kan het argument van terugneming van de exploitatie evengoed gelden voor de eigenaar van het verpachte goed. Wat het argument betreft dat geput wordt uit het verbod van doorverkoop (negen jaar exploitatie), zouden we stellen dat dit eerder ingesteld lijkt te zijn ter bescherming van de derde-verkrijger door een eigen daad van de pachter: indien hij zijn recht van voorkoop uitoefent, mag hij de exploitatie niet uit eigen beweging (tenzij onder beperkte voorwaarden) vervreemden. Indien dit toch zou optreden door een feit, onafhankelijk van zijn eigen wil, kan er o.i. geen sprake zijn van een niet-voldoen aan de voorwaarden voor het geldig uitoefenen van het recht van voorkoop. Trouwens, de terugneming van de exploitatie is dan toch tijdelijk, hetgeen voortspruit uit het essentieel tijdelijk karakter van het recht van vruchtgebruik.

Wat gezegd werd over het recht van voorkoop van de pachter bij verkoop van de blote eigendom kan *mutatis mutandis* ook gezegd worden betreffende het recht van voorkoop van de N.L.M. Wanneer de vervreemding enkel betrekking heeft op de blote eigendom dient de N.L.M. in tweede rang, d.i. na de pachter, in de gelegenheid gesteld te worden om dit recht te verkrijgen. DELNOY leidt nog een bijkomende reden af uit de tekst van de Ruilverkavelingswet: in artikel 3 van deze wet wordt bepaald dat onder "eigenaar" in de wet dient verstaan te worden de blote eigenaar; "propriété comprend donc nue-propriété"²⁹. In Frankrijk wordt weer een andere opvatting gehuldigd in de rechtspraak: bij vervreemding van een landeigendom kan het recht van voorkoop, ingesteld ten behoeve van de S.A.F.E.R., niet uitgeoefend worden indien de verkoop enkel betrekking heeft op de blote eigendom van het goed, tenzij er sprake zou kunnen zijn van bedrog³⁰.

6. De Belgische rechtsleer heeft steeds een unanyme stelling gehuldigd in verband met de uitoefening van het recht van voorkoop bij verkoop van het vruchtgebruik van een landeigendom: dit recht kan

²⁵ Zie b.v. Cass. civ. fr., 23 april 1969, *Bourgeois*, *J.C.P.*, 1969, II, 16051.

²⁶ In zijn *Manuel juridique des baux ruraux*, nr. 107, geciteerd in *Jurisclasseur Civil, Bail à ferme, Le droit de préemption, Aliénations qui donnent lieu à préemption*, (Fasc. 50²), nr. 8.

²⁷ Cfr. P. OURLIAC en M. DE JUGLART, noot onder Cass. civ. fr., 27 maart 1969 en 23 april 1969, *J.C.P.*, 1969, II, 16051. Zie ook het reeds hierboven (noot 24) geciteerde arrest *Bourgeois*. Een lichte aarzeling ten voordele van het uitoefenen van het recht van voorkoop bij verkoop van blote eigendom vonden we nochtans bij R.L. in een noot onder Cass. soc. fr., 22 maart 1962, *Clin*, *J.C.P.*, 1962, II, 12685. De feiten die ten grondslag lagen aan het vonnis van Tribunal paritaire, Rouen, 9 februari 1961 (*Jur. civil.*, fasc. 50³, 8, verwijzend naar *Ann. trib.*, 1966, p. 170) zijn niet zuiver genoeg om in deze context te worden opgenomen. Het ging daarbij over een eigenaar die een schuld had t.o.v. zijn nicht en hiervoor de blote eigendom van een boerderij in betaling gaf aan haar. De rechtbank merkte op dat "le preneur (...) ne peut offrir la contrepartie désirée. On remarquera qu'en espèce, la parenté (ou l'alliance) existant entre les parties suffisait à exclure la préemption".

²⁸ Cfr. art. 800 jo. art. 845 Fr. Code Rural.

²⁹ P. DELNOY, in *o.c.*, p. 23-24.

³⁰ Zie Cass. civ. fr., 6 november 1970, *Société des Gravettes*, *J.C.P.*, 1970, IV, 305. Voor wat het bedrog betreft, zie verder onder nr. 7.

bij een zodanige verkoop niet uitgeoefend worden³¹. Opgemerkt dient te worden dat de tekst van de wet *per se* dergelijke mogelijkheid niet uitsluit: "Bij verkoop van een in pacht gegeven landeigendom geniet de pachter het recht van voorkoop (...)". Artikel 48 Pachtwet spreekt wel over de eigenaar, die het goed verkoopt, maar niets sluit uit, dat de eigenaar enkel en alleen het vruchtgebruik zou willen vervreemden. Om aan de pachter het recht van voorkoop in dat geval te ontfangen steunt men over het algemeen op de toelichting bij het oorspronkelijke wetsontwerp tot instelling van het recht van voorkoop. Daarin werd aangevoerd dat de verkoop betrekking diende te hebben op de eigendom van het pachtgoed, en dat het recht van voorkoop niet kon uitgeoefend worden bij de verkoop van het vruchtgebruik of bij vestiging van een recht van erfpacht of opstal³². De echte reden om het recht van voorkoop bij verkoop van het vruchtgebruik aan de pachter te ontfangen blijkt dus wel te vinden te zijn in de *ratio legis* van de wet. Men wilde aan de pachter de gelegenheid geven om eigendom te verwerven ten einde hem aldus grotere bedrijfszekerheid te garanderen. Door de verkrijging van het vruchtgebruik kan die doelstelling niet meer waar gemaakt worden. Hoewel van zakenrechtelijke aard is dit recht essentieel tijdelijk en zou het ten hoogste kunnen gelden voor de levensduur van de pachter. Ook in Frankrijk heeft men, op dezelfde gronden, het recht van voorkoop ontfangd aan de pachter³³. Ook op dit vlak vinden we een enigszins alleenstaande R. SAVATIER terug, die de tegengestelde opvatting voorhoudt³⁴: waarom zou men aan de pachter wel de mogelijkheid geven om zijn recht van voorkoop uit te oefenen wanneer de eigendom slechts ten tijdelijken titel wordt overgedragen, en anderzijds dit zelfde recht niet toekennen wanneer het vruchtgebruik wordt overgedragen? De auteur vindt in de tekst van de wet geen enkel valabel argument om het recht van voorkoop in zulk geval uit te sluiten en meent dan ook dat het moet toegekend worden. Ons lijkt het moeilijk om, in Frankrijk zowel als in België, het recht van voorkoop toe te kennen aan de pachter bij verkoop van het vruchtgebruik, indien men werkelijk de doelstelling aanhoudt dat de pachter de eigendom moet verkrijgen om bedrijfszekerheid te hebben, als dit laatste tegelijkertijd de voldoende maar ook de noodzakelijke basis is voor de gehele regeling. Toch zou in één enkel geval, reke-

ning houdend met deze laatste beschouwing, moeten aanvaard worden dat de pachter zijn recht van voorkoop moet kunnen uitoefenen, namelijk wanneer de pachter voordien reeds blote eigenaar geworden is. Dan zou hij toch de voorkeur moeten hebben om het vruchtgebruik te verkrijgen, en naar onze mening zou dit zeker niet ingaan tegen de bedoeling van de wetgever, wel integendeel³⁵.

Ook de N.L.M. kan volgens DELNOY³⁶ geen recht van voorkoop uitoefenen wanneer enkel het vruchtgebruik vervreemd wordt. Terecht merkt hij daarbij op dat de doelstelling van de Ruilverkavelingswet niet dezelfde is als die van de Pachtwet³⁷. De ene strekt tot verbetering van de agrarische structuren, de andere beoogt de vergroting van de bedrijfszekerheid van de pachter. Men kan dus zomaar niet onmiddellijk de hiervoor aangegeven argumenten tot uitsluiting van het recht van voorkoop van de pachter bij verkoop van het vruchtgebruik overnemen. DELNOY ontfangt het recht van voorkoop echter aan de N.L.M. omdat dit recht gecalqueerd werd op dat van de pachter³⁸. Dit kan men inderdaad afleiden uit het feit dat de N.L.M. haar recht van voorkoop slechts kan uitoefenen als de pachter het niet uitoefent overeenkomstig de Pachtwet. Indien men zou aanvaarden dat de N.L.M. wel het recht van voorkoop zou kunnen uitoefenen bij verkoop van het vruchtgebruik, dan zou voor dit enkele geval de N.L.M. steeds een voorkeurrecht van eerste rang krijgen en aldus een rijker recht van voorkoop kunnen hebben dan de pachter, hetgeen, gezien de tekst van artikel 56, § 2, 1 Ruilverkavelingswet, niet de bedoeling van de wetgever lijkt te zijn. De N.L.M. kan krachtens de eerste paragraaf van artikel 56 wel het eigendoms- of gebruiksrecht verkrijgen van landeigdommen, maar dit laatste kan zij niet doen door middel van het haar door de wet toegekende recht van voorkoop. In ieder geval dient m.b.t. de duur van het vruchtgebruik, rekening gehouden te worden met artikel 619 B.W.: "Vruchtgebruik dat aan andere dan bijzondere personen wordt verleend, duurt slechts dertig jaren". Het vruchtgebruik ingesteld ten voordele van een rechtspersoon eindigt tezamen met het wettelijk bestaan van deze rechtspersoon en in ieder geval eindigt het door verloop van dertig jaar³⁹.

³⁵ Een zelfde uitzondering treffen we ook aan bij A.M. BOURGEOIS, *L'exploitation agricole dans la législation récente*, Parijs, 1967, p. 177.

³⁶ *O.c.*, p. 23.

³⁷ Zie hierover nr. 3.

³⁸ Hoewel hij eerst opmerkt dat de reden waarop men steunt om het recht aan de pachter te ontfangen, niet kan volstaan om het aan de N.L.M. te ontfangen: "Ce motif ne peut suffire à exclure la préemption de la S.N.T., car celle-ci ne doit pas tendre à devenir et rester maître des terres (...)" (*o.c.*, p. 23).

³⁹ Zie AUBRY en RAU, *Cours de droit civil français*, II, Parijs, 1897, p. 720; PLANIOL en RIPERT, *Droit civil français*, III, Parijs, 1952, p. 764.

³¹ Zie R. EECKLOO, *o.c.*, p. 408; P. GOURDET en Y. RANSELLOT, *o.c.*, p. 223; M. LA HAYE en J. VANKERCKHOVE, "Loi du 1er février 1963 relative au droit de préemption en faveur des preneurs ruraux", in *J.T.*, 1963, 365.

³² *Parl. besch.*, Kamer, 1955-1956, nr. 424-1, p. 5, geciteerd bij R. EECKLOO, *o.c.*, p. 408.

³³ Zie *Jur. Civil*, fasc. 50², 8-9; Cass. soc. fr., 22 maart 1962, Clin, *J.C.P.*, 1962, II, 12685; Trib. par. Gaillac, 6 september 1957, Agrech, *J.C.P.*, 1958, II, 10428; Trib. par. Rennes, 11 april 1961, Monnier, *D.*, 1961, p. 366.

³⁴ In zijn noot onder Trib. par. Gaillac en Trib. par. Rennes, beide voornoemd.

7. De *status quaestionis* kan dus als volgt samengevat worden : bij verkoop van de blote eigendom kan de pachter, zowel als de N.L.M., wel zijn recht van voorkoop uitoefenen, bij verkoop van het vruchtgebruik kan dit echter niet. Wat gebeurt er nu wanneer de eigenaar van een landeigendom eerst de blote eigendom verkoopt en kort nadien het vruchtgebruik? Of nog : *quid*, wanneer hij bij voorbeeld eerst het vruchtgebruik verkoopt en pas daarna de blote eigendom? In Frankrijk werd door SAVATIER⁴⁰ steeds voorgesteld dat daar juist de grote moeilijkheid lag bij het niet-toekennen van een recht van voorkoop bij verkoop van de blote eigendom, respectievelijk het vruchtgebruik. Omzeiling van het wettelijk verplicht gestelde recht van voorkoop is dan ook duidelijk voor hem in bepaalde gevallen : "Comment, dans une espèce où l'aliénation de l'usufruit succédait, entre les mêmes parties, à l'aliénation de la nue propriété, n'a-t-il pas vu que, par deux aliénations incomplètes, mais successives, du droit de propriété, ce droit risquait, dans la thèse qu'il adopte, de pouvoir être transmis par le propriétaire au dépens du fermier, sans que ce dernier puisse jamais exercer aucun droit de préemption?"⁴¹. In Frankrijk wordt wel aangenomen dat de pachter zijn recht van voorkoop kan uitoefenen, indien bedrog bewezen wordt in die zin dat de afzonderlijke verrichtingen enkel en alleen ten doel hebben het verkooprecht van de pachter terzijde te stellen.

Bij ons ligt het probleem enigszins anders daar bij verkoop van de blote eigendom het voorkooprecht kan uitgeoefend worden. Het zou dan ook maar logisch blijken te zijn dat, indien deze verkoop chronologisch eerst komt, het recht van voorkoop nadien (bij verkoop van het vruchtgebruik) door de pachter-blotte eigenaar zou kunnen uitgeoefend worden. Maar *quid* indien de eigenaar van een landeigendom eerst het vruchtgebruik zou te koop stellen (bij onderstelling voor het leven) en daarna pas de blote eigendom? Het zou o.i. weinig zin hebben dat de pachter dan nog bij laatstgenoemde verrichting zijn recht van voorkoop uitoefent. Bedrog zou het duidelijkst zijn indien beide verkopen achtereenvolgens, uit de hand, aan één en dezelfde persoon zouden geschieden. Zou het dan niet mogelijk zijn dat de pachter de vordering van artikel 51 Pachtwet instelt, wegens miskenning van zijn recht van voorkoop? De letter en de geest van de wet schijnen in ieder geval voor deze oplossing te pleiten. Moeilijkheden zouden echter wel kunnen rijzen met betrekking tot de in het vierde lid van artikel 51 bepaalde verjaringstermijn van drie maanden. Wellicht ware een meer voor de hand liggende oplossing te vinden in de toepassing van de leer van de wetsontduiking⁴².

8. De al of niet aanvaarding van het recht van voorkoop bij vertakking van het eigendomsrecht is gebaseerd – althans in de Landpachtwet – op de mate waarin de pachter daardoor eigendom kan verwerven met het oog op voldoende bedrijfszekerheid, en in den beginne vooral met het oog op de verwervingsmogelijkheid voor de pachter van de grond waarop hij tenslotte arbeid presteert, welke hij toch tot waarde brengt. De vraag kan gesteld worden in hoeverre dit niet in zekere mate dient herzien te worden. Is het wel nodig dat de pachter de eigendom moet verwerven van de grond als dusdanig om bedrijfszekerheid te bekomen? Vooral bij de behandeling van de zogenaamde "démembrement de la propriété", zoals men in het Frans traditioneel de scheiding tussen de blote eigendom en het vruchtgebruik noemt⁴³, kan deze vraag te berde komen. Wat betekent tenslotte blote eigendom voor onze moderne landbouwer? Is hij niet veel meer geïnteresseerd in het recht op *usus et fructus*? En dit zijn de rechten die klassiek toekomen aan de vruchtgebruiker. In ons hedendaags recht kan de exploitant echter alleen het tweede luikje verwerven, ten definitieven titel, indien hij ook het eerste bekomt. Zeker is dat het concept vruchtgebruik zoals het voortspuit uit het Burgerlijk Wetboek daartoe weinig dienstbaar is : daarvoor is het té tijdelijk van aard. Wellicht zou het niet zinloos zijn even de instelling van het recht van voorkoop te herdenken, rekening houdend met de veranderende context van ons modern agrarisch recht. Bij de huidige stand van zaken zouden we echter pleiten voor een ruim op te vatten recht van voorkoop in deze materie : zeker in het geval van de pachter-blotte eigenaar zou het recht van voorkoop dienen toegekend te worden bij de daaropvolgende verkoop van het vruchtgebruik. Ofwel dient het recht van voorkoop anders te worden georganiseerd voor deze situatie : indien de eigenaar enkel de blote eigendom te koop aanbiedt wordt aan de pachter een recht van voorkoop toegekend onder de opschortende voorwaarde dat ook het vruchtgebruik nadien wordt te koop aangeboden. Op dat moment zou de pachter dan het voorkooprecht kunnen uitoefenen voor het geheel.

Daarbij zouden we vooral voor ogen willen houden dat, zeker voor landbouwgronden, exploitatie dient te primeren boven louter speculatieve (?) eigendomsverrijking door niet-exploitanten. In die zin lijkt het Nederlands pachtrecht dan weer beter te zijn opgebouwd : daar is het vervreemdingsverbod, nadat de pachter zijn recht van voorkoop heeft uitgeoefend, minder strak gehouden. De pachter kan het goed opnieuw vervreemden op voorwaarde evenwel dat hij

⁴⁰ In zijn reeds geciteerde noten.

⁴¹ Noot onder Trib. par. Rennes, 11 april 1961, voornoemd.

⁴² Cfr. W. VAN GERVEN, o.c., nrs. 45 e.v.

⁴³ Anders : H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VI, p. 165, nr. 205.

er de exploitatie van behoudt⁴⁴. Aldus komt men wellicht tegemoet aan een vaak geopperd bezwaar tegen het uitoefenen van het recht van voorkoop : met name dat de pachter zijn financiële middelen eerder voor andere doeleinden kan gebruiken, zoals bij voorbeeld voor de modernisering van zijn landbouwbedrijf⁴⁵, eerder dan voor het aankopen van, of vast-

⁴⁴ Eigenlijk bestaat er in Nederland geen verbod van doorverkoop voor de pachter. Sommige rechtsleer houdt echter voor dat doorverkoop buiten het hier vermelde geval zou ingaan tegen de strekking van het voorkeursrecht van de pachter. Zie *Pachtwet. Wetgeving grond- en pachtzaken, Jur. Bibl.*, IVB (door PH.A.N. HOUWING), nr. 566c; J.M. POLAK, o.c., p. 18-19.

⁴⁵ Cfr. o.m. J. MEGRET, p. 87.

legen van een relatief groot kapitaal in landbouwgrond. De vraag is natuurlijk wie er in onze maatschappij als dergelijke belegger in gronden, en louter in die kwaliteit, wil en kan optreden, opdat aldus een feitelijk (en waarom dan ook geen wettelijk gewaarborgd) gebruiksrecht aan de pachter of – breder – exploitant zou kunnen toekomen. Misschien is dit een taak die zou kunnen opgenomen worden door een nieuw ontworpen instelling als de Grondbank? ⁴⁶

Ph. VANAVERMAETE
Assistent, Afdeling Economisch Recht, K.U.L.

⁴⁶ Zie het wetsvoorstel tot oprichting van een Nationale Grondbank, *Parl. besch., Senaat, 1971-1972*, nr. 272.

DE EUROPESE OVEREENKOMST NOPENS HET VERSTREKKEN VAN INLICHTINGEN OVER BUITENLANDS RECHT OPGEMAAKT TE LONDEN OP 7 JUNI 1968¹

In het Belgisch Staatsblad van 23 november 1973 verscheen de tekst van de Conventie, die vijf jaar geleden werd aanvaard door de Vijfde Conferentie van Europese Ministers van Justitie bijeen te Londen en die er werd ondertekend door de achttien Lid-Staten van de Raad van Europa.

Deze Conventie, die betrekking heeft op de informatie inzake buitenlands recht, werd door België bekrachtigd op 16 oktober 1973 en zal er in werking treden op 17 januari 1974.

In volgende landen is de Conventie reeds in werking getreden: Verenigd Koninkrijk, Malta, Cyprus, Denemarken, Noorwegen, IJsland, Zweden, Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Italië en Liechtenstein.

Deze Europese Overeenkomst heeft tot doel een stelsel van onderlinge hulp in internationaal verband in te voeren ten einde de verkrijging van inlichtingen over buitenlands recht door rechterlijke autoriteiten te vergemakkelijken².

Zij voorziet dan ook in een communicatienet waardoor de rechterlijke autoriteiten van de Overeenkomstsluitende Partijen elkaar nopens de concrete gevallen waarmee zij worden geconfronteerd wederkerig zullen inlichten nopens de inhoud van de buitenlandse wet die ingevolge de verwijzingsregels van het forum werd toepasselijk verklaard.

Zij bevat dan ook een belangrijke innovatie in het

domein van de bewijslast of het bewijsrisico van de buitenlandse wet³.

Waar tot nu toe overeenkomstig de Belgische rechtspraak ter zake de bewijslast van de inhoud van de buitenlandse wet op de gedingvoerende partijen rustte – dit zelfs wanneer de rechter de vreemde wet ambtshalve toepasselijk verklaard had⁴, zullen de partijen nu naar aanleiding van een reeds aanhangige procedure de rechterlijke autoriteit kunnen vragen een verzoek om inlichtingen te richten hetzij via het of de door de staat van het forum aangeduide "verzendend orgaan"⁵ hetzij rechtstreeks – bij ontbreken van zulkdanig orgaan – tot het "ontvangend orgaan"⁶ van de staat

³ Cf. L. De Gryse, De toepassing van het buitenlands recht door de nationale rechter, 1966, 75 p.

C. David, La loi étrangère devant le juge du fond, Paris, 1965.

Yasseen, Problèmes relatifs à l'application du droit étranger, Recueil des Cours, Den Haag, 1962, t. II, p. 588.

Vouilloz, Le rôle du juge civil à l'égard du droit étranger, Freiburg, 1964.

Zaytay, Contribution à l'étude de la condition de la loi étrangère en droit international privé français, Paris, 1958.

⁴ Cf. L. De Gryse, op.cit.

R. Vander Elst, noot onder Gent 10 april 1961, in *Revue Critique de Jurisprudence Belge*, 1962, p. 46-47.

Advies advocaat-generaal Matthijs, Gent 4 juni 1959, *Rechtskundig Weekblad* 1959-60, 1116.

⁵ Voor België: Ministerie van Buitenlandse Zaken, Dienst Studie en Rechtsdokumentatie, Defacqzstraat, 1, Brussel 1050.

⁶ Voor België: Ministerie van Justitie, Bestuur der Wetgeving, Poelaertplein 4, Brussel 1000.

¹ Hierna Europese Overeenkomst of Conventie genoemd.

² Zie de preambule van de Conventie.

wiens wetgeving toepasselijk werd verklaard⁷, tenminste in zoverre de gevraagde inlichtingen vallen in het gebied van het burgerlijk recht en het handelsrecht, of in het gebied van de rechtsvordering in handelszaken en van de rechterlijke organisatie⁸.

Een verzoek om inlichtingen moet steeds uitgaan van een rechterlijke autoriteit, ook al is de vraag niet door deze opgesteld, stipuleert artikel 3, 1 van de Conventie.

Indien het verzoek niet door een rechterlijke autoriteit zelf wordt opgesteld, moet het vergezeld gaan van de beslissing van een zodanige autoriteit waarin machtiging wordt verleend tot het doen van het verzoek. Dit luidens de bepaling van artikel 4, 4° van de Conventie.

Artikel 4 omschrijft de vereisten waaraan de inhoud van het verzoek om inlichtingen moet voldoen – meer in het bijzonder in het eerste en tweede lid; terwijl artikel 7 een gelijkaardige bepaling inhoudt met betrekking dan tot de inhoud van het antwoord. Bij het ene wordt vooral de nauwkeurigheid nagestreefd⁹, bij het andere wordt vooral de objectiviteit en de onpartijdigheid beoogd.

Verscheidene autoriteiten worden door de Conventie gemachtigd of bevoegd verklaard het antwoord te verstrekken. Eerst en vooral het "ontvangend orgaan" van de betrokken staat zelf of een andere staats- of officiële instelling; ten tweede een particuliere instelling of een bevoegd jurist mits de autoriteit van wie het verzoek uitgaat daarin toestemt. Aldus luidt artikel 6.

Overeenkomstig artikel 10 is het "ontvangend orgaan" in ieder geval verplicht gevolg te geven aan een

vraag om inlichtingen – behalve in de gevallen voorzien in artikel 11.

Ofwel antwoordt het "ontvangend orgaan" zelf binnen de "termijn voorgeschreven in artikel 12, zoniet zal het ervoor waken dat het antwoord gegeven wordt binnen die "termijn".

De Europese Overeenkomst wijzigt weinig aan het appreciatierecht van de rechterlijke autoriteit met betrekking tot het haar voorgelegde bewijsmateriaal met betrekking tot de inhoud van de buitenlandse wet. Artikel 8 voorziet immers uitdrukkelijk dat de in het antwoord vervatte inlichtingen de rechterlijke autoriteit van wie het verzoek uitging niet binden¹⁰.

Artikel 14 voorziet de taal in dewelke het verzoek om inlichtingen en de bijlagen ervan – evenals het antwoord dienen te worden opgesteld¹¹.

Tenslotte bepaalt artikel 15 dat aan het antwoord geen andere heffingen of kosten zijn verbonden dan die bedoeld in artikel 6, derde lid¹² – welke ten laste vallen van de Staat van welke het verzoek uitgaat.

Zo enkel de praktijk zal uitwijzen hoe efficiënt het communicatiesysteem voorzien in de Conventie is, toch kan nu reeds gesteld worden, menen wij, dat de Europese Overeenkomst een belangrijke bijdrage levert tot de revalorisatie van het internationaal privaatrecht en zijn methoden.

Ingevolge deze Conventie zou de verwijzing naar een buitenlandse wet van één der Overeenkomstsluitende Partijen niet langer een "sprong in de duisternis"¹³ hoeven te zijn. Advocaten en rechterlijke autoriteiten beschikken nu immers over een nieuw middel om tot een betere kennis te komen van de buitenlandse wetgeving en aldus tot een grotere rechtszekerheid; evenals tot een effectievere samenwerking tijdens een proces tussen de gedingvoerende partijen en de rechter.

Het is dan ook onze hoop dat de rechtspractici de werktuigen die hun door de Conventie werden ter beschikking gesteld zullen gebruiken en aldus mogen bijdragen tot een harmonischer internationale samenwerking.

H.A. DESMEDT
Assistent V.U.B.

⁷ Cf. artikelen 1, 2 en 3 van de Conventie.

⁸ Twee of meer Overeenkomstsluitende Partijen kunnen overeenkomen in hun onderlinge betrekkingen het toepassingsgebied van deze Conventie uit te breiden tot andere gebieden. (Art. 1, 1°). Overigens voorziet artikel 4, 3° dat een verzoek om inlichtingen, bij wijze van aanvulling, betrekking kan hebben op punten betreffende andere gebieden dan die welke zijn genoemd in artikel 1, eerste lid, mits deze punten samenhangen met de hoofdpunten van het verzoek.

Anderzijds kunnen twee of meer overeenkomstsluitende partijen overeenkomen in hun onderlinge betrekkingen het toepassingsgebied van deze Overeenkomst uit te breiden tot verzoeken die uitgaan van andere dan gerechtelijke autoriteiten. (Art. 3, 3). Men denke aan notarissen.

⁹ Artikel 13 van de Conventie voorziet dat het ontvangend orgaan aan de autoriteit van wie het verzoek uitging aanvullende inlichtingen kan vragen, die zij noodzakelijk acht voor de opstelling van het antwoord.

¹⁰ Cf. Brussel 31-1-1961, *Pas.*, 1962, II, 137.

¹¹ Artikel 14, 2 voorziet dat twee of meer Overeenkomstsluitende Partijen hiervan kunnen afwijken in hun onderlinge betrekkingen.

¹² Artikel 15, 2 voorziet in dezelfde mogelijkheid als vermeld in noot 11.

¹³ Naar de beruchte uitspraak van Raape.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER—15 JUNI 1973

Voorzitter : Ridder Rutsaert

Raadsheer-verslaggever : de h. Gerniers

Advocaat-generaal : de h. Charles

Advocaten : Mrs. A. Bayart en G. van Hecke

Pacht—Echtgenoten medepachters-exploitanten—Opzegging door de verpachter—Kennissegeving aan beide echtgenoten—Vordering tot geldigverklaring—Tegen beide echtgenoten.

De Pachtwet legt niet alleen op de bij art. 12, 3, bedoelde kennisgeving van de opzegging te doen aan elk van de medepachters-exploitanten, zelfs indien het om echtgenoten gaat en welk ook hun huwelijkssstelsel moge wezen, maar daarenboven, op straffe van verval van de opzegging, de vordering tot geldigverklaring ervan binnen drie maanden na de opzegging tegen beide echtgenoten te richten.

Merlevede t/ Lafaut

Gelet op het bestreden vonnis, op 12 april 1972 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Ieper ;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1401, 1421 van het Burgerlijk Wetboek, 12.1, 12.3 en 12.4 van afdeling 3 van boek III, titel VIII, hoofdstuk II van het Burgerlijk Wetboek, door artikel 1 van de Wet van 4 november 1969 tot wijziging van de pachtwetgeving ingevoerd tot vervanging van de artikelen 1763 tot 1778, 8° van het Burgerlijk Wetboek,

doordat, na geconstateerd te hebben dat bij onderhandse akte van 12 augustus 1954 verweerder aan eiser en aan Marie-Louise Feryn een hofstede gelegen te Beselare met een grootte van circa 23 ha. in pacht had gegeven voor een termijn van 15 jaar ingaande op 1 oktober 1954 en eindigende op 30 september 1969, dat eiser en gezegde Feryn nadien met elkaar in het huwelijk traden onder het stelsel van de wettelijke gemeenschap bij ontstentenis van een huwelijkcontract, dat bij notariële akte van 25 juli 1958 circa 5 ha. van de hofstede aan een derde verkocht werden, dat bij onderhandse akte van 6 februari 1963 tussen enerzijds verweerder en anderzijds eiser en zijn echtgenote overeengekomen werd dat de pacht van het niet verkochte gedeelte van de hofstede ter uitzondering van twee percelen verlengd werd voor een periode gaande van 1 oktober 1969 tot einde september 1972, dat door aangetekende brieven van 24 september 1970 aan eiser en zijn echtgenote opzegging werd gegeven tegen 30 september 1972, dat verweerder, bij verzoekschrift van 16 december 1970, eiser en zijn echtgenote in verzoening liet oproepen voor de vrederechter, dat geen verzoening tussenkwam, en dat op 1 februari 1971 verweerder eiser liet dagvaarden voor de vrederechter van het eerste kanton Ieper tot geldigverklaring van de gegeven opzegging, het bestreden vonnis de aldus door verweerder ingestelde vordering ontvankelijk en gegrond verklaart, en het middel

verwerpt waardoor eiser, bij in hoger beroep genomen conclusie liet gelden dat, overeenkomstig artikel 12.3 van voormelde Pachtwet, indien verscheidene pachters het goed gemeenschappelijk pachten, kennis van de opzegging moet worden gegeven aan al degenen die het goed exploiteren, ook indien het gaat om echtgenoten en welk ook hun huwelijkssstelsel moge zijn, en dat daaruit volgde dat aangezien de echtgenote van eiser niet schriftelijk in deze opzegging had berust, en aangezien verweerder nagelaten had binnen de drie maanden na de opzegging de geldigverklaring ervan tegen de echtgenote van eiser te vorderen, de opzegging krachtens artikel 12.4 van voormelde Pachtwet vervallen was, zulks om de reden dat het genot van een goed op grond van een pacht een roerend recht is dat krachtens artikel 1401 van het Burgerlijk Wetboek in de baten van de gemeenschap valt, dat krachtens artikel 1421 van het Burgerlijk Wetboek de man alleen de roerende goederen van de gemeenschap beheert, dat dit beheer het uitoefenen omvat als eiser en als verweerder van de rechtsvorderingen nopens de gemeenschap beheert, dat dit beheer het uitoefenen omvat als eiser en als verweerder van de rechtsvorderingen nopens de gemeenschappelijke goederen, dat de tegen de man bekomen vonnissen inzake gemeenschappelijke goederen, eveneens tegenover de vrouw gelden, dat deze regels zonder onderscheid gelden voor alle vorderingen met betrekking tot de gemeenschappelijke goederen, en dat uit de bepalingen van de artikelen 12.3 en 12.4 van voormelde Pachtwet niet volgt dat, nu het goed door beide echtgenoten gemeenschappelijk in pacht werd genomen, de vordering tot geldigverklaring van een opzegging tegen de beide echtgenoten ingesteld zou moeten worden,

terwijl, in strijd met wat het vonnis aldus beslist, en in afwijking van de bepalingen van de artikelen 1401 en 1421 van het Burgerlijk Wetboek, wanneer een landeigendom door twee echtgenoten gemeenschappelijk in pacht wordt genomen, en welk ook hun huwelijkssstelsel moge wezen, uit de artikelen 12.1, 12.3 en 12.4 van voormelde Pachtwet af te leiden is, niet alleen dat aan beide echtgenoten kennis van de pacht opzegging moet worden gegeven, maar dat daarenboven op straffe van verval van de opzegging, de vordering tot geldigverklaring van de opzegging tegen beide echtgenoten gericht moet worden binnen de drie maanden van de opzegging ;

Overwegende dat luidens artikel 12.3, opgenomen in artikel 1 van de Wet van 4 november 1969 tot wijziging van de pachtwetgeving, indien verscheidene pachters het goed gemeenschappelijk pachten, kennis van de opzegging moet worden gegeven aan al degenen die het goed exploiteren ; dat luidens artikel 12.4, opgenomen in voormelde wet, de opzegging vervalt indien de verpachter niet, binnen de drie maanden na de opzegging om de geldigverklaring ervan heeft verzocht ;

Overwegende dat de wet daardoor niet alleen oplegt bedoelde kennisgeving te doen aan elk van de medepachters-exploitanten, zelfs indien het om echtgenoten gaat en welk ook hun huwelijkssstelsel moge wezen, maar daarenboven, op straffe van verval van de opzegging, de vordering tot geldigverklaring ervan binnen de drie maanden na de opzegging tegen beide echtgenoten te richten ;

Dat immers de kennisgeving van de opzegging aan de echtgenote een doellose formaliteit zou worden, indien deze laatste niet in het geding moest worden betrokken ;

Overwegende dat derhalve, door de opzegging geldig en van waarde te verklaren op grond van de in het middel aangehaalde redenen, het vonnis zijn beslissing niet wettelijk rechtvaardigt ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden vonnis ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan, opdat erover door de feitenrechter zou worden beslist ;

Verwijst de zaak naar de Rechtbank van eerste aanleg te Veurne, zitting houdende in hoger beroep.

NOOT—*Moet opzegging van landpacht gegeven worden aan beide echtgenoten ? Een analyse van de arresten van het Hof van Cassatie van 13 mei 1971 en 15 juni 1973.*

1. — Af en toe veroorzaakt het Hof van Cassatie door een arrest beroering in de juridische wereld. Voor de beoefenaars van het landpachtrecht¹ was dit het geval met het ondertussen veel besproken arrest van 13 mei 1971², gewezen in verband met een geschil betreffende het recht van voorkoop.

Een eigenaar was voornemens zijn goed, verpacht aan twee echtgenoten die in gemeenschap van goederen waren gehuwd, te verkopen. Ten einde hun de gelegenheid te geven hun recht van voorkoop uit te oefenen, liet hij de in artikel 48, 1, van de Pachtwet bedoelde kennisgeving worden aan de man. Deze beriep zich echter voor de rechter op artikel 49, 1, van dezelfde wet, dat o.m. zegt : "Indien het goed door verscheidene pachters gemeenschappelijk gepacht wordt, moet de in artikel 48, 1 en 2, bedoelde kennisgeving aan alle exploitanten van het goed gedaan worden." Hij beweerde dat ook zijn echtgenote, met wie hij nochtans in gemeenschap van goederen was getrouwd, pachster was van het goed in kwestie, en bovendien exploitante, zodat de kennisgeving niet alleen aan hem, maar ook aan haar had moeten gedaan worden, bij gebreke waarvan deze nietig was.

De rechtbank van eerste aanleg te Neufchâteau was het daarmee eens en overwoog "dat de wet een kennisgeving aan alle medepachters-exploitanten vereist, met inbegrip van de echtgenote".

De eigenaar kon zich daarbij niet neerleggen en voorzag zich in cassatie, echter zonder resultaat. Het Hof bevestigde de bestreden beslissing in de volgende termen : "Overwegende dat naar luid van artikel 1778ter, § 3, B.W.³, indien het goed door verscheidene pachters gemeenschappelijk gepacht wordt, de in de §§ 1 en 2 bedoelde kennisgeving aan alle exploitanten van het goed moet worden gedaan. Overwegende dat de wet aldus oplegt deze kennisgeving te doen aan elk van de medepachters-exploitanten, of aan diegenen die door hen werden gemachtigd om ze te ontvangen, zelfs indien het gaat om echtgenoten en welke ook hun huwelijksstelsel is".

Tot op dat moment was het probleem, bij ons weten, nooit zo scherp gesteld en werd aangenomen dat het recht van voorkoop tot de baten van de alleen door de man beheerde gemeenschap behoorde, (art. 1421 B.W.). Huur- en pachtrenten werden beschouwd als roerende rechten⁴, en de rechtsvorderingen dienden

ingesteld te worden tegen en door de man, beheerder der gemeenschap⁵. Het was dan ook een vrij algemene praktijk de kennisgevingen van voorkooprecht enkel en alleen aan de man te doen.

De Cassatierechter ontkent niet dat het voorkooprecht een aanwinst van de gemeenschap is. Hij zegt het zelfs uitdrukkelijk ("zelfs indien de verweerders gehuwd zouden zijn onder het stelsel van de wettelijke gemeenschap en hun recht van voorkoop deel zou uitmaken van de baten van de gemeenschap die door verweerder alleen wordt beheerd"), doch stelt blijkbaar de rechtsregel van artikel 1421 B.W., terzijde. Moet daaruit worden afgeleid dat hij in artikel 1778ter, § 3, — en dus thans in artikel 49, 1, van de nieuwe Pachtwet — een *afwijking* ziet van artikel 1421 B.W. ?

2. — Veel meer dan met betwistingen in verband met de formaliteiten van de kennisgevingen van voorkooprecht, hebben onze rechtbanken te maken met geschillen in verband met de vormen die in acht moeten genomen worden bij het geven van *opzeggingen van landpacht*. En onmiddellijk rees de vraag of het Hof zijn standpunt van 13 mei 1971 op deze materie zou transponeren, vooral nu artikel 12, 3, der Pachtwet een vrijwel identieke bepaling bevat als die van artikel 49, 1, luidende : "Indien verscheidene pachters het goed gemeenschappelijk pachten, moet van de opzegging kennis gegeven worden aan al degenen die het goed exploiteren".

Al zijn de bewoordingen van de artikelen 49, 1, en 12, 3, niet dezelfde, toch vindt men er dezelfde constitutieve elementen in terug ("verscheidene pachters", "gemeenschappelijk", "pachten" en "exploiteren") en in elk geval staat vast dat het de bedoeling van de wetgever was voor de beide materies een analoge regeling in te voeren⁶.

In een geval waarin door de eigenaar weliswaar opzegging was gegeven aan beide echtgenoten, doch waarbij de geldigverklaring alleen tegen de man werd vervolgd, oordeelde de rechtbank van eerste aanleg te Ieper volgens de klassieke leer, hoewel de eiser in hoger beroep uitdrukkelijk verwezen had naar het arrest van 13 mei 1971. De rechtbank besliste dat het pachtrecht tot de baten van de gemeenschap behoort, die door de man wordt beheerd, welk beheer eveneens het uitoefenen van rechtsvorderingen in zich sluit zo als eiser als verweerder, zodat "zelfs indien met het Hof van Cassatie zou moeten worden aangenomen dat, indien een goed wordt gepacht door twee onder het stelsel van de gemeenschap gehuwde echtgenoten, krachtens artikel 12, 3, van de nieuwe Pachtwet van de opzegging aan de beide echtgenoten kennis moet worden gegeven (sic !)", daaruit nog niet volgt "dat de vordering tot geldigverklaring tegen de beide echtgenoten moet worden ingesteld" (vonnis van 12 april 1972).

Doch in cassatieberoep oordeelde het hoogste gerechtshof duidelijk anders. Het besliste vooreerst dat naar luid van artikel 12, 3, der Wet van 4 november 1969 "indien verscheidene pachters het goed gemeenschappelijk pachten, kennis van de opzegging moet worden gegeven aan al degenen die het gevoel exploiteren", zodat de wet daardoor "oplegt bedoelde kennisgeving te doen aan elk van de medepachters-exploitanten, zelfs indien het om echtgenoten gaat en welk ook hun huwelijksstelsel moge wezen".

Deze beslissing stemt volledig overeen, zelfs in de gebruikte terminologie, met het arrest van 13 mei 1971, hetgeen aantoonde dat het Hof — overigens net als de wetgever — de bepalingen van artikel 49, 1, en 12, 3, als analoog beschouwt.

Doch het arrest van 15 juni 1973 voegt er uitdrukkelijk aan toe dat de wet bovendien oplegt "de vordering tot geldigverklaring ervan binnen de drie maanden na de opzegging tegen beide echtgenoten te richten" en dit op grond van de beschouwing dat "de kennisgeving van de opzegging aan de echtgenote een doellose formaliteit zou worden, indien deze laatste niet in het geding moest worden betrokken".

Daaruit zou derhalve kunnen worden afgeleid dat het Hof aan-

¹ Wet van 4 november 1969, *Staatsblad*, 25 november 1969.

² Cass., 13 mei 1971, *R.W.*, 1971-72, 517.

³ Zie art. 49, 1, Wet van 4 november 1969, dat in dezelfde bewoordingen is gesteld.

⁴ DE PAGE en DEKKERS, X-1, nr. 232, d ; G. BAETEMAN, W. DELVA en H. Vlieghe-CASMAN, "Overzicht van rechtspraak (1961-1971), Huwelijksvermogensrecht", *T.P.R.*, 1972, 449, nr. 39.

⁵ DE PAGE en DEKKERS, X-1, nr. 474, vooral 3, f.

⁶ *Parl. Besch., Senaat*, 1964-65, nr. 295, p. 25 : "Een analoge regeling is in de voorkoop voorzien".

vaardt dat ook artikel 12, 3, der Pachtwet moet gezien worden als een afwijking van het bepaalde in artikel 1421 B.W. Dit werd overigens in het derde middel tot cassatie gesteld. Het Hof heeft daarmee het verweer, geformuleerd in de memorie van antwoord, volgens hetwelk artikel 1421 B.W. een zo belangrijke regel is van ons recht dat afwijkingen daarop, met het oog op de rechtszekerheid, enkel op grond van en binnen de perken van een uitdrukkelijke tekst mogen worden aanvaard, impliciet van de hand gewezen.

Uit ons verder onderzoek zal moeten blijken met welke graad van zekerheid hic et nunc deze wel verregaande conclusie uit het arrest mag worden getrokken.

3. – Aldus gesteld is het wellicht niet overdreven te zeggen dat de leer van het Hof van Cassatie, op het eerste gezicht althans, als een ware omwenteling voorkomt. Jarenlang immers kende de praktijk de opzegging van landpacht aan de echtgenoot alleen en eventuele vorderingen tot geldigverklaring tegen hem alleen⁷.

De daaruit ontstane rechtszekerheid dreigt nu te niet te worden gedaan om plaats te maken voor twijfel, hoogst nadelig voor de rechtsonderhorigen. Dit aspect moge hierna nader worden toegelicht^{7bis}.

4. – In de eerste plaats dient m.i. duidelijk gesteld te worden dat het voorbarig zou zijn uit de arresten van 13 mei 1971 en 15 juni 1973 af te leiden dat voortaan *in elk geval* opzegging van landpacht moet worden gegeven aan beide echtgenoten en de eventuele vordering tot geldigverklaring tegen beiden moet worden ingesteld.

Men moet daarbij uitgaan van de regel dat het Hof van Cassatie de lagere rechter niet in de rug mag schieten en hem geen verwijten mag toesturen over aangelegenheden waarover hij niet de gelegenheid gehad heeft zich uit te spreken, om de eenvoudige reden dat ze hem niet werden voorgelegd⁸. Daardoor komt aan elke rechtspraak slechts een relatieve waarde toe en moet men uiterst voorzichtig zijn het ene geval zomaar te "transplanteren" op het andere. Het is daarom van uitzonderlijk groot belang dat aan de feitenrechter zowel het *rechtsprobleem* als de *feiten* duidelijk onderworpen worden. Uit het onderzoek van beide arresten blijkt dat dit ter zake niet het geval is geweest.

Dit *relatief* karakter van het gezag van gewijsde komt trouwens duidelijk tot uiting in beide arresten, waarin we letterlijk lezen "*indien* het goed door verscheidene pachters gemeenschappelijk gepacht wordt" (arrest van 13 mei 1971) en "*indien* verscheidene pachters het goed gemeenschappelijk pachten" (arrest van 15 juni 1973). Daaruit valt af te leiden, allereerst, dat de vraag of beide echtgenoten moeten beschouwd worden als "verscheidene pachters die het goed gemeenschappelijk pachten" (of kortweg: als "medepachters-exploitanten") een *feitenkwestie* is die tot de soevereine appreciatie van de feitenrechter behoort en, vervolgens, dat in de beide gevallen dit inderdaad voor hem niet betwist werd.

Bij onze studie kunnen we beide sleutelzinnen uit de arresten tot maatstaf nemen, en de vraag stellen: wanneer zijn beide echtgenoten "medepachters-exploitanten" in de zin van artikel 12, 3, der Pachtwet?

Hiervoor moet o.i. *cumulatief* aan de volgende voorwaarden voldaan zijn: 1° de echtgenoten zijn *medepachters*, d.w.z. dat zij beiden in *onverdeeldheid* een pachtrecht hebben verkregen

⁷ Zie nog: Hof Brussel, 17 september 1962, *R.P. Not.*, 1964, 387; Cass. fr., 28 februari 1961, *J.C.P.*, 1961, nr. 12231, met noot van SAVATIER, en *R.P. Not.*, 1964, 337.

^{7bis} Aangezien de regelingen in verband met de kennisgeving van het voorkeurecht en voor de opzegging identiek zijn, zal in het vervolg nog uitsluitend gehandeld worden over de problematiek van de opzegging van landpacht, gedaan aan twee echtgenoten.

⁸ J. HERBOTS, "Recht, feit en cassatiemiddel", *T.P.R.*, 1971, 599 e.v., vooral nr. 8.

van de verpachter; 2° beide echtgenoten zijn *effectieve* exploitanten van het landgoed.

Dit zijn objectieve criteria ten aanzien van de pachters. Opdat de kennisgeving van opzegging alsdan aan de beide echtgenoten zou moeten gericht worden, dient *bovendien* nog een subjectieve voorwaarde vervuld in hoofde van de verpachter, nl. dat hij weet dat beide echtgenoten medepachters-exploitanten zijn. Immers, naar luid van artikel 12, 3, van de Pachtwet, mag de verpachter, indien hij niet weet wie precies het goed exploiteert, diegene die de laatste pacht heeft betaald als exploitant beschouwen.

Uit deze opsomming alleen al blijkt dat men er zich voor moet hoeden de besproken cassatiearresten zonder meer te veralgemenen en dat het zeker onjuist zou zijn eruit af te leiden dat voortaan *aan elke vrouw, door het feit alleen dat zij gehuwd is met een landbouwer-pachter, kennis van de opzegging van de landpacht moet worden gegeven*.

Ieder van de gestelde voorwaarden vereist nochtans enige nadere verklaring.

5. – Het begrip "mede-pachter" is niet alleen grammaticaal een samengesteld woord. Het valt ook in rechte uiteen in twee gedeeltes, die beide o.i. voorwaarden zijn waaraan noodzakelijk moet worden voldaan.

Er is vooreerst "pachter" zijn. Dit vergt weinig uitleg. Het onderstelt het bewijs van een bilaterale rechtsverhouding, krachtens welke rechtsbron deze ook moge zijn ontstaan. Bij gebreke aan geschrift dienaangaande zal de pachter het bewijs daarvan mogen aanbrengen door alle middelen van recht, zoals bepaald in artikel 3 der Pachtwet.

Doch er is ook de term "mede". Uit de tekst van de wet is het, jammer genoeg, niet met absolute zekerheid uit te maken wat hiermede precies bedoeld werd. Overigens komt de term medepachter niet voor in art. 12, 3, doch wel in art. 49, 1. In beide bepalingen is nochtans sprake van "gemeenschappelijk pachten". Gemeenschappelijk pachten of medepachten is hetzelfde. Het Hof van Cassatie gebruikt overigens in beide arresten de begrippen medepachters-exploitanten.

In de *voorbereiding van de wet* is er eveneens bitter weinig te vinden omtrent de betekenis die aan deze termen gegeven moet worden. Waarschijnlijk beschouwde de wetgever deze betekenis als duidelijk genoeg. Indien ik mij niet vergis wordt slechts op één plaats het toepassingsgebied van artikel 12, 3, der wet klaar omschreven, nl. waar de heer Vanderkerckhove, verslaggever, namens de verenigde commissies van justitie en landbouw schrijft: "Geval van veelvuldigheid van pachters wegens *onverdeeldheid*. Alleen aan de *onverdeelde effectieve exploitanten* van het pachtgoed moet de opzegging betekend worden. Een analoge regeling is in de voorkoop voorzien"⁹.

Deze omschrijving stemt trouwens overeen met de tot nog toe steeds voorgehouden leer dat enkel in geval van *onverdeeldheid* in de *gemeenrechtelijke* zin van het woord de opzegging aan ieder pachter-exploitant moet gegeven worden¹⁰.

Het begrip onverdeeldheid zelf komt niet voor in de nieuwe Pachtwet, doch het staat buiten kijf dat het de uitgesproken bedoeling van de wetgever was het toepassingsgebied van artikel 12, 3 (en dus ook van artikel 49, 1) tot dit domein te beperken. Anderzijds vindt men wel in de wet het equivalent van de term onverdeeldheid, nl. "medeëigendom", meer speciaal in artikel 7, 1, tweede lid, waar sprake is van opzegging door de verpachter voor zg. eigen exploitatie. Wanneer het pachtgoed medeëigendom is of wordt van verscheidene personen kan nochtans ten behoeve van het eigen gebruik door één medeëigenaar of sommige van zijn bloed- of aanverwanten slechts opzegging van pacht gegeven worden wanneer deze ten minste "de onverdeelde helft" van het pachtgoed bezit, tenzij hij zijn aandeel had verkregen door erf-

⁹ *Parl. Besch.*, Senaat, 1964-65, nr. 295, p. 25; zie ook *Parl. Besch.*, Kamer, 1965-66, nr. 95, p. 19.

¹⁰ *A.P.R.*, Tw. *Landpacht*, nr. 102, met referenties; R. ECKLOO, *Pacht en Voorkoop*, nr. 213.

opvolging of legaat, in welk geval ook een kleinere gerechtigheid voldoende zou zijn¹¹.

Zo er derhalve enige twijfel mocht bestaan over de draagwijdte van de in de artikelen 12, 3, en 49, 1, gebezigde termen, dan lijkt het voor de hand te liggen dat opheldering mag worden gezocht en de ratio legis opgespoord in de voorbereiding van de wet, hoe voorzichtig men daarmee ook moet zijn¹². Maar zelfs in de tekst van de wet menen wij voldoende argumenten aan te treffen voor het bewijs dat de wetgever in artikel 12, 3, uitsluitend het geval van gemeenschappelijk onverdeelde pachters heeft beoogd.

We verwezen reeds naar artikel 7, 1, tweede lid, waar expressis verbis het begrip "medeëigendom" wordt gehanteerd. Een volledige lezing van het eerste lid van artikel 12, 3, bevestigt deze mening. Hierin wordt immers bepaald dat de verpachter, wanneer hij niet kan uitmaken wie het goed exploiteert, als exploitant mag beschouwen degene die de laatste pacht heeft betaald doch ook, bij gebreke van betaling, "de pachter of de pachters die hun woonplaats hebben in de zetel van het bedrijf". In ondubbelzinnige termen is hier de stelling aangenomen van meerdere pachters die op verschillende plaatsen woonachtig zijn, hetgeen toch maar zinvol kan zijn voor onverdeelde doch verspreid wonende pachters, wat niet het geval is met echtgenoten die de wettelijke plicht hebben samen te wonen in de echtelijke verblijfplaats.

Aldus is het toepassingsgebied van de besproken wetsbepalingen reeds in aanzienlijke mate beperkt en wel tot het geval waarin verschillende pachters onder elkaar in onverdeeldheid zijn, in de gewone juridische betekenis van het woord¹³.

6. - Nu rijst de vraag of de wettelijke gemeenschap van goederen, die bij hypothese tussen de echtgenoten-pachters bestaat, het karakter heeft van een "onverdeelde medeëigendom" in de zin van artikel 577bis B.W., in welk geval inderdaad door het feit van het huwelijk zelf de eerste objectieve voorwaarde in hoofde van de echtgenoten gerealiseerd zou zijn.

Hier betreden wij het domein van het huwelijksvermogensrecht, waar de vraag naar het rechtskarakter van de gemeenschap tot uitvoerige discussies aanleiding gaf. Met BOULANGER zijn wij het eens waar hij samenvattend zegt dat van al de beproefde juridische categorieën die van de onverdeeldheid het minst ver verwijderd is van het begrip gemeenschap, zonder dat nochtans het een het ander zou zijn¹⁴.

De gemeenschap is geen onverdeelde eigendom tussen de echtgenoten: zij hebben er geen individueel aandeel in zolang ze bestaat¹⁵. Er zijn ook nog talrijke andere verschillpunten, zoals de onmogelijkheid tijdens de gemeenschap "uit onverdeeldheid te treden" ingevolge artikel 815 B.W. Medeëigenaars kunnen steeds over hun aandeel beschikken (artikel 577bis, § 4), echtgenoten niet, tenzij bij testament (art. 1423 B.W.). Slechts één echtgenoot, de man, heeft het recht van beheer, terwijl alle medeëigenaars op het vlak van de beheersdaden over een "jus prohibendi" beschikken, een vetorecht (artikel 577bis, § 6).

Deze verschillpunten raken zodanig de grondslagen van beide instituten, dat het niet mogelijk is ze met elkaar te identificeren. Gemeenschap is geen onverdeelde medeëigendom, noch min noch meer. Wat ze dan wel is, is voor ons onderwerp zonder belang. Trouwens de auteurs schijnen hierover niet tot eensgezindheid te kunnen komen¹⁶. De huwelijksgoederengemeenschap is een instelling *sui generis*.

Wanneer aldus vaststaat, enerzijds, dat de artikelen 12, 3, en 49, 1, der Pachtwet slechts bedoeld zijn om toepassing te vinden in geval van onverdeeldheid tussen verschillende pachters en, anderzijds, dat de wettelijke gemeenschap die tussen echtgenoten bestaat geen onverdeelde medeëigendom is, dan vloeit daaruit noodzakelijk voort, dat voormelde wetsartikelen geen toepassing kunnen hebben t.a.v. echtgenoten in gemeenschap van goederen getrouwd, tenzij uit een andere rechtsbron dan het huwelijk zelf tussen hen een onverdeeldheid zou ontstaan zijn.

7. - Het is daarbij o.i. onverschillig of de pacht toegestaan werd aan beide aanstaande echtgenoten, op voorwaarde dat van de opzegging slechts kennis gegeven wordt na het huwelijk. Zo men alsdan zou kunnen voorhouden dat er weliswaar uit kracht van een verbintenis (artikel 711 B.W.) medeëigendom is ontstaan, is deze medeëigendom niettemin door het daaropvolgend huwelijk van gedaante veranderd en is dit pachtrecht, in plaats van iets onverdeelds, iets gemeenschappelijks geworden met alle daaraan verbonden gevolgen, aangezien men van een inbreng in gemeenschap niet kan zeggen dat deze gelijkstaat met een overdracht van eigendomsrechten¹⁷.

8. - Het zou anderzijds verkeerd zijn in het andere uiterste te vallen.

Ook tussen in gemeenschap van goederen gehuwde echtgenoten is onverdeeldheid mogelijk. Zij vloeit dan echter niet voort uit het feit van het huwelijk zelf, maar uit de gewone bronnen waardoor onverdeeldheid kan ontstaan¹⁸ (art. 711 e.v. B.W.). Maar roerende goederen en rechten (en dus ook het pachtrecht) komen m.i. slechts aan de in gemeenschap van goederen gehuwde echtgenoten in onverdeeldheid toe indien zij verkregen werden door erfenis of schenking én indien de schenker zulks uitdrukkelijk heeft bedongen (art. 1401, 1°, B.W.), hetgeen wel zeldzaam zal zijn.

Meer en meer treft men echtgenoten aan die vóór het huwelijk een van het gemeen recht afwijkend huwelijksstelsel bedingen, waar het idee van onverdeeldheid soms wel volmaakt in thuishoort. Dit is het geval bij bedongen *scheiding van goederen*. Wat de zuiver van goederen gescheiden echtgenoten gezamenlijk verwerven, zo aan roerende als aan onroerende goederen, bezitten zij als onverdeelde eigenaars, een onverdeeldheid die in principe onderworpen is aan de gemeenschappelijke bepalingen van artikel 577bis B.W.¹⁹

Het systeem van de scheiding van goederen kan echter ook gepaard worden aan dat van de gemeenschap van aanwinsten. Het is een gecombineerd stelsel waarin de regels fundamenteel eigen aan elk van beide regimes moeten in acht genomen worden zonder dat één stelsel doorslaggevend of bijkomstig mag zijn t.o.v. het andere²⁰. Dit stelsel verschilt enkel van de wettelijke gemeenschap wat het regime van de roerende goederen betreft; ten aanzien van de onroerende goederen is er geen verschil²¹. De roerende goederen die de echtgenoten bij het aangaan van het huwelijk bezitten worden uit de gemeenschap gesloten²², althans voor zover zij opgenomen worden in een boedelbeschrijving of een staat in behoorlijke vorm, bij afwezigheid waarvan zij geacht worden een aanwinst van de gemeenschap te zijn (artikel 1499 B.W.). Aangenomen wordt dat wanneer het bewijs moet geleverd worden van het bestaan van roerende goederen bij het aangaan van het huwelijk, de bepaling van artikel 1499 B.W. letterlijk en strikt moet toegepast worden t.a.v. de schuldeisers, doch niet tussen de echtgenoten²³, dit vermoeden

¹¹ R. ECKLOO, a.w., nr. 108.

¹² Cass., 31 oktober 1960, R.W., 1961-62, 377.

¹³ KLUYSKENS, *Zakenrecht*, nr. 92.

¹⁴ BOULANGER, *Traité pratique de Planiol et Ripert*, VIII, 2e uitg., nr. 155, 5.

¹⁵ Hof Brussel, 26 mei 1965, *Par.*, 1966, II, 136; G. BAETEMAN, W. DELVA en H. Vlieghe-Casman, *T.P.R.*, 1972, 447, nr. 34.

¹⁶ DE PAGE en DEKKERS, X-1, nrs. 207 en 208, die spreken van een "propriété collective"; J.R. RENAULT, *Droit patrimonial de la famille*, I, nr. 516 e.v., die spreekt van "une copropriété fondée sur une idée d'association" (nr. 524).

¹⁷ DE PAGE en DEKKERS, X-1, nrs. 216-218; G. BAETEMAN, W. DELVA en H. Vlieghe-Casman, *T.P.R.*, 1972, 447, nr. 35.

¹⁸ DE PAGE en DEKKERS, X-1, nr. 207 in fine.

¹⁹ G. BAETEMAN, W. DELVA en H. Vlieghe-Casman, *T.P.R.*, 1972, 567, nr. 250, met referenties; DE PAGE en DEKKERS, X-2, nrs. 1363 A, en 1364 A.

²⁰ Zie daarover W. DELVA, *Het huwelijksvermogensstelsel van scheiding van goederen met gemeenschap van aanwinsten*, 1952.

²¹ Cass., 14 april 1932, *Par.*, 1932, I, 126.

²² Cass., 18 juni 1857, *Par.*, 1857, I, 319.

²³ Cass. fr., 29 december 1902, *D.*, 1904, I, 401.

ingesteld zijnde ter bescherming van derden²⁴. Aldus komt het mij voor dat de echtgenoten die vóór hun huwelijk gezamenlijk een pachtcontract sloten, en daarvan in de boedelbeschrijving – doorgaans opgenomen in het huwelijkscontract zelf – behoorlijk melding maakten, dienen beschouwd te worden als zijnde onverdeelde pachters. Werd geen geschreven overeenkomst opgemaakt, dan zullen zij het bewijs van de gezamenlijk tot stand gebrachte pacht tegenover de verpachter mogen aanbrengen zoals bepaald in artikel 3 der Pachtwet, dus door alle rechtsmiddelen, getuigen en vermoedens inbegrepen. Hetzelfde zal gelden voor een staande het huwelijk gesloten pacht: werd ze schriftelijk aan de beide echtgenoten gezamenlijk toegestaan dan zal tussen partijen het geschrift als voldoende bewijs gelden; werd ze mondeling toegestaan, dan zal het bewijs dat de pacht in hoofde van beide echtgenoten gezamenlijk ontstond kunnen geleverd worden door alle middelen van recht.

Ten slotte is het duidelijk dat er tussen de echtgenoten een onverdeeldheid van gemeen recht ontstaat in geval van *ontbinding* van de huwelijksgemeenschap door echtscheiding, scheiding van tafel en bed en scheiding van goederen, net zoals dit het geval is met de overlevende echtgenoot en de erfgenamen van de overledene bij ontbinding der gemeenschap door overlijden²⁵. In geval van echtscheiding, scheiding van tafel en bed en scheiding van goederen zal derhalve, tot aan de definitieve vereffening, de opzegging ook aan de echtgenote moeten betekend worden, althans voor zover zij mede-exploitant zou zijn (cfr. *infra*). Wat er gebeurt bij overlijden van de pachter heeft de wetgever uitdrukkelijk geregeld. De verpachter mag de opzegging betekenen aan deze erfgenaam die de laatste pacht heeft betaald, althans op voorwaarde dat hij niet weet wie het goed verder exploiteert, wat hij in geval van betwisting zal moeten bewijzen (art. 12, 3, tweede lid).

9. – We noemden de noodzaak dat beide echtgenoten onverdeelde medepachters waren een eerste objectief criterium om uit te maken of al dan niet aan hen beiden kennis van de opzegging moet worden gedaan²⁶. Uit het voorafgaande blijkt dat *in feite* slechts zelden het geval van twee onverdeelde pachters-echtgenoten aanwezig zal zijn, enkele uitzonderlijke gevallen van scheiding van goederen al dan niet met gemeenschap van aanwinsten en ontbinding van de gemeenschap niet te na gesproken. Het is dan ook onze overtuiging, ons baserend op de wet en het voorbereidend onderzoek ervan, dat alleen reeds om die reden het toepassingsgebied van de artikelen 12, 3, en 49, 1, der Pachtwet beperkt is voor zover het echtgenoten betreft.

Dit lijkt echter op het eerste gezicht niet de mening van het hoogste gerechtshof te zijn, aangezien men uit de gebruikte terminologie zou kunnen afleiden dat het voldoende is dat de echtgenoten het goed "gemeenschappelijk" pachten (wat dit betekent wordt niet gezegd) om ook de aanzegging van de opzegging aan hen beiden verplicht te maken. Dit komt nochtans niet zo zeker voor. Het Hof zegt immers wel "*indien* verscheidene pachters het goed gemeenschappelijk pachten" moet aan hen beiden kennisgeving van de opzegging worden gedaan, "*zelfs indien* het gaat om echtgenoten en welk ook hun huwelijksstelsel moge wezen". Dit herhaalde "*indien*" lijkt mij precies de opening toe te laten naar de concrete feiten – soeverein appreciatiegebied van de feitenrechter – uit het onderzoek waarvan is gebleken dat zich *in concreto*, in elk huwelijksstelsel het feit KAN voordoen dat de echtgenoten werkelijk pachters in onverdeeldheid zijn. In dat geval dient vanzelfsprekend de opzegging ter kennis van de beide echtgenoten te worden gebracht.

Men kan dus niet zomaar stellen dat het Hof van Cassatie in de artikelen 12, 3, en 49, 1, een afwijking ziet van artikel 1421 B.W. Doch dit is niet heel zeker aangezien het zegt dat het vonnis zijn beslissing niet wettelijk rechtvaardigt door de opzegging

geldig te verklaren "op grond van de in het middel aangehaalde redenen" en dit middel nu precies inhield "dat in strijd met wat het bestreden vonnis aldus beslist, en in afwijking van de bepalingen van de artikelen 1401 en 1421 van het Burgerlijk Wetboek, wanneer een landeigendom door twee echtgenoten gemeenschappelijk in pacht wordt genomen, en welk ook hun huwelijksstelsel moge wezen, uit de artikelen 12, 1, 12, 3 en 12, 4, van voormelde Pachtwet af te leiden is, niet alleen dat van de pachttopzegging aan beide echtgenoten kennis moet worden gegeven, maar dat daarenboven op straffe van verval van de opzegging, de vordering tot geldigverklaring van de opzegging tegen beide echtgenoten gericht moet worden binnen de drie maanden van de opzegging".

Het zal m.i. uit de verdere evolutie van de rechtspraak van het Hof van Cassatie moeten blijken of het in de besproken wetsbepalingen al dan niet een afwijking ziet van de artikelen 1401 en 1421 B.W. Een zaak staat vast, nl. dat dit zeker niet de bedoeling is geweest van de wetgever en zonder uitdrukkelijke tekst in strijd is met de algemene economie van de Pachtwet.

10. – Een tweede objectieve voorwaarde die in hoofde van de beide echtgenoten gerealiseerd moet zijn is de *exploitatie*. Opdat aan beide echtgenoten kennisgeving van de opzegging – en meteen ook van het voorkooptrecht – zou moeten gegeven worden, moet bewezen zijn dat zij beiden het pachtgoed exploiteren, zodat het enkele bewijs dat zij beiden onverdeelde pachters zijn niet voldoende is.

Het spreekt voor zichzelf dat het bewijs van de medeexploitatie door de echtgenote andermaal een loutere feitenkwestie is en tot de uitsluitende beoordelingsmacht van de feitenrechter behoort. Na een onderzoek van de feiten, zal in veruit de meeste gevallen blijken dat de echtgenote geen "exploitant" is in de betekenis die de Pachtwet aan dit begrip heeft willen geven.

11. Waar in verband met de opzegging voor eigen gebruik de Wet van 7 maart 1929 sprak van "het zelf in gebruik nemen" en de Wet van 7 juli 1951 van "zelf in bedrijf nemen", wordt in de nieuwe wet deze terminologie verlaten voor het begrip "zelf exploiteren"²⁷. Het is opvallend hoe dikwijls woorden als "exploitant", "exploiteren", "exploitatie", "geëxploiteerd" in de nieuwe wet voorkomen. Zo wij ons niet vergissen is dit 46 maal, de overgangsbepalingen en de wet tot beperking van de pacht-prijzen niet meegerekend²⁸. Het kan niet anders of zulks moet zijn bedoeling hebben gehad.

De wetgever van 1951 heeft niet omschreven *wat hij bedoelde* met "zelf in bedrijf nemen" (art. 1775, 1, B.W.). De rechtspraak en rechtsleer hebben geleidelijk aan dit begrip inhoud en betekenis gegeven: het zelf in bedrijf nemen vereist tegelijkertijd de aanwezigheid van twee elementen nl. een *persoonsgericht* element en een *economisch* element²⁹.

12. – Het subjectieve of persoonsgerichte element veronderstelt dat de opzeggende verpachter zelf de *leiding* van het bedrijf zou in handen nemen. Het is echter opvallend hoe ruim rechtspraak en rechtsleer dit element apprecieerden en meer dan eens heeft het Hof van Cassatie beslist dat de dagelijkse leiding mocht geschieden door een lasthebber of een bezoldigd aangestelde³⁰. Aldus werd eigen ingebruikneming aanvaard voor een brouwer³¹ en zelfs voor een geneesheer³².

²⁷ C. BEULENS en J.J. VERHAERT, "Betekenis en inhoud van 'zelf exploiteren' als reden tot opzegging van de pachtovereenkomst in de oude en de nieuwe pachtwet", *R.W.*, 1970-71, 931.

²⁸ We vinden een van die termen terug in de artikelen 2, 4°, 7, 1°, 8, 9, 10, 12.3, 12.5, tweede lid, 13.1, 17.2, het opschrift van § 7, de artikelen 25, 28, 37, § 1, 5°, 37, § 2, 41, 42, 43, 44, 45.1, 47, 49.1, 52.1, 54.

²⁹ C. BEULENS en J.J. VERHAERT, *a.w.*, 933.

³⁰ Cass., 2 oktober 1952, *J.T.*, 1953, 52, en *Pas.*, 1953, I, 126; Cass., 5 juli 1957, *J.T.*, 1957, 755, en *Pas.*, 1957, I, 1327.

³¹ Cass., 2 oktober 1952, *Pas.*, 1953, I, 126.

³² Rb. Brussel, 13 juli 1957 in de zaak van De Knop t/ Boucquey (onuitg.); *A.P.R.*, Tw. *Landpacht*, aanvulling bij nr. 69, p. 68.

²⁴ Cass. fr., 15 maart 1899, *D.*, 1899, I, 569.

²⁵ Hof Brussel, 4 juni 1968, *Pas.*, 1968, II, 240; J.R. RE-NAULD, *a.w.*, nr. 1018.

²⁶ Cfr. *supra* nr. 4.

Hoewel niet iedereen die mening toegedaan is³⁵ blijkt het mij onbetwistbaar dat de wetgever van 1969 aan deze ruime interpretatie paal en perk heeft willen stellen zodat de in voetnoot 30 geciteerde cassatierechtspraak thans wel voorbijgestreefd is. Dit komt reeds tot uiting in de term "zelf exploiteren" (art. 7, 1°) die heel zeker het persoonsgericht element (de persoonlijke inzet) beter benadrukt dan de vroegere term "zelf in bedrijf nemen" en meer het accent legt op de *eigen* activiteit van de terugnemende verpachter. Doch dit blijkt vooral uit artikel 9 van de wet waar thans – in tegenstelling met 1951 – uitdrukkelijk het begrip exploitatie werd omschreven als bestaande in een "persoonlijke en werkelijke" activiteit van de terugnemende verpachter. Persoonswisseling of feitelijke vervanging zijn niet meer toegelaten, evenmin als de aanstelling van lasthebbers; alleen eigen inzet en werkzaamheid van de verpachter zijn relevant³⁴. Dat betekent anderzijds niet dat de terugnemende verpachter – evenmin als voorheen – landbouwer moet zijn³⁵, althans op het ogenblik der terugname. Een opzegging om zelf te exploiteren is mogelijk voor een brouwer en geneesheer; zij zullen daarna echter zelf de leiding van het bedrijf in handen moeten nemen en zich niet laten vervangen door bezoldigde lasthebbers. Daardoor wordt de brouwer of de geneesheer noodzakelijk, tot op bepaalde hoogte, landbouwer; zelfs een geringe landbouwactiviteit moet essentieel bedrijfsmatig en productief worden uitgeoefend, in die zin dat de voortgebrachte produkten voor verkoop bestemd moeten zijn³⁶.

Resumerend menen wij dat het begrip "zelf exploiteren" in grote lijnen dezelfde betekenis heeft behouden als die welke voorheen door rechtspraak en rechtsleer aan het begrip "zelf in bedrijf nemen" werd gegeven, met dien verstande eventueel dat voortaan de exploitatie niet, ook niet via lastgeving, aan anderen mag toevertrouwd worden. En dit verschil is precies voor ons onderwerp van groot belang. De echtgenote zal immers niet nuttig meer kunnen opwerpen dat zij haar man als haar lasthebber heeft aangesteld en hem de dagelijkse leiding van het bedrijf heeft overgelaten.

13. – Wat het tweede luik betreft, nl. het *economisch* element, constateren wij geen accentverschuivingen tussen de oude en de nieuwe wet. Men verstaat erdoor dat de exploitant zelf het volledige *risico* van de exploitatie heeft. Hij draagt de verliezen en geniet de winsten van de onderneming. De exploitatie moet hem dus een *inkomen* verschaffen, met het gevolg dat de exploitant de op het gerealiseerd inkomen verschuldigde *personenbelasting* zelf moet afdragen³⁷. Dit is een fiscaalrechtelijke toepassing van het vereiste van persoonlijke en werkelijke exploitatie.

Niets belet deze lijn ook door te trekken op het *sociaal-rechtelijke* vlak. Diegene die in de zin van de wet een landbouwbedrijf exploiteert zal noodzakelijkerwijze zelfstandige zijn en dus verzekerings- en bijdrageplichtig in het sociaal statuut der zelfstandigen, zoals bepaald in artikel 2 van het K.B. nr. 38 van 27 juli 1967³⁸. Hij kan geen "helper" zijn in de zin van dezelfde wet, aangezien de helper per definitie niet zelf de leider van het bedrijf is, doch slechts diens taken en opdrachten vervult en daarvoor zijn eigen patrimonium niet in het gedrang brengt. Deze vaststelling lijkt ons voor ons onderwerp eveneens van groot belang. Op de exceptie dat de echtgenote niet bewijst dat zij de aan de uitoefening van een zelfstandig beroep verbonden sociale bedragen niet betaalt, zou zij niet nuttig kunnen opwerpen dat zij slechts helpster is en derhalve ingevolge artikel 7 van het K.B.

nr. 38 van 27 juli 1967 niet bijdrageplichtig als zijnde de echtgenote van een verzekeringsplichtige. De echtgenoten-helpsters van zelfstandigen zijn immers niet bijdrageplichtig, zelfs niet indien een deel van de bedrijfswinsten haar overeenkomstig de belastingwet worden toegekend (fictief inkomen).

14. – Samengevat betekent exploiteren met eigen krachten (*fysisch*) en eigen vermogen (*financieel*) instaan voor de dagelijkse leiding van een landbouwbedrijf. "Mede-exploiteren" betekent dan noodzakelijk dat deze constitutieve elementen aanwezig zijn in hoofde van iedere mede-exploitant, hij zij echtgenoot of niet. Hoewel de specifieke landbouwbedrijvigheid geen commercieel karakter heeft, menen wij zeer goed de vergelijking te kunnen doortrekken met vennoten in een vennootschap onder gemeenschappelijke naam, dit zijn diegenen die gezamenlijk, openlijk en duurzaam de zaak voeren, met inpassing van hun eigen patrimonium en allen gelijkkelijk bevoegd om in rechte de vennootschap te verbinden³⁹.

15. – Nu de begrippen duidelijk omschreven zijn, moeten zij aan de praktijk worden getoetst. Kan men beweren dat de echtgenote van de pachter, afgezien van haar huwelijksvermogensstelsel, steeds en in elk geval mede-exploitante is van het pachtgoed? Heel zeker niet! Dit zal in ieder geval afzonderlijk moeten blijken en dus steeds door de rechter opnieuw worden geapprecieerd, althans wanneer de betwisting voor hem opgeworpen wordt.

Het bewijs van mede-exploitatie door de echtgenote zal slechts zeer uitzonderlijk kunnen geleverd worden. Men mag daarbij niet uit het oog verliezen dat alleen een effectieve⁴⁰ of werkelijke⁴¹ exploitatie in de zin der wet, relevant kan zijn. Een dergelijke exploitatie door de echtgenote is strijdig met het klassiek patroon van het landbouwersgezin, waar doorgaans alleen de man als bedrijfsleider optreedt, zo naar binnen als naar buiten. Naar binnen doordat hij het werk op de hofstede regelt, alle beleidsbeslissingen neemt, de keuze der teelten bepaalt, enz. Naar buiten, doordat hij alleen betreffende zijn beleid rechtshandelingen verricht, de noodzakelijke grondstoffen aankoopt, de voortgebrachte produkten verkoopt, houder is van een bank- of postrekening, de belastingaangifte ondertekent en de aanslag betaalt en de bijdrage stort in het raam van de wetgeving op het sociaal statuut der zelfstandigen. Dat zijn echtgenote hem daarbij behulpzaam is en op de hofstede medehelpt voor zover zij niet volledig door haar huishouden en de zorg om haar gezin wordt opgeslorpt, verandert daar niets aan. Zij wordt daardoor geen mede-exploitante in de door de wet bedoelde en hierboven uiteengezette betekenis. Zij zou dat zelfs niet worden indien zij zodanig geëmancipeerd mocht zijn dat zij haar man in de hoek geduwd heeft en zelf het hoge woord voert. Zij zal immers ook in dat geval doorgaans niet beantwoorden aan de economische dimensie van het begrip exploitatie en m.n. niet haar eigen patrimonium in de weegschaal werpen, hoewel zij daartoe, ook in geval van wettelijke gemeenschap van goederen, bevoegd is gebleven, al zij het dan slechts t.a.v. de blote eigendom van haar eigen goederen daar de gemeenschap er de vruchten van geniet en de Wet van 30 april 1958 haar niet bevoegd gemaakt heeft om ook deze laatste te verbinden⁴².

Dit betekent nu ook weer niet dat de boerin nooit mede-exploitante zou kunnen zijn. Theoretisch is dit misschien nog het best denkbaar in het geval dat de echtgenoten gehuwd zijn volgens het regime van de scheiding van goederen. Doch ook dan

³³ D'UDEKEM D'ACOU en SNICK, *Het pachtrecht*, 1970, p. 138, nr. 142.

³⁴ *Parl. Besch.*, Senaat, 1964-65, nr. 295, p. 23, en *Kamer*, 1965-66, nr. 95-6, p. 15.

³⁵ *Ibid.*; H. CLOSON, *Le bail à ferme*, 5e uitg., p. 245; D'UDEKEM D'ACOU en SNICK, *t.a.p.*

³⁶ R. ECKLOO, *a.w.*, nr. 164.

³⁷ *Parl. Besch.*, Senaat, 1947-48, nr. 158, p. 2; *Parl. Hand.*, Senaat, 1947-48, p. 462; *Parl. Besch.*, Kamer, 1947-48, nr. 572, en 1950-51, nr. 373, p. 3; R. ECKLOO, *a.w.*, nr. 163.

³⁸ *Staatsblad*, 29 juli 1967.

³⁹ Zie o.m. Cass., 15 december 1938, *Pas.*, 1938, I, 383; Cass., 18 maart 1954, *Pas.*, 1954, I, 629, *R.P. Soc.*, 1954, 306 met conclusie van adv.-gen. P. MAHAUX, en *R.C.J.B.*, 1955, 26, met noot van J. HEENEN; Cass., 15 maart 1957, *Pas.*, I, 854.

⁴⁰ *Parl. Besch.*, Senaat, 1964-65, nr. 295, p. 25.

⁴¹ *Parl. Besch.*, Kamer, 1965-66, nr. 95, p. 19.

⁴² W. DELVA en G. BAERT, "Overzicht van rechtspraak (1960-1963), Personen- en Familierecht", *T.P.R.*, 1964, nr. 46, b. 2°, p. 358; G. BAETEMAN, W. DELVA en H. Vlieghe-CASMAN, *a.w.*, nr. 108 e.v.

zou het een *sociologische* en *familiale* uitzondering zijn dat de echtgenote zich in het beleid van de hofstede naast haar man opstelt en in gelijke mate beleidsbeslissingen neemt en rechtshandelingen verricht. Een dergelijk *duumviraat*, waarin uiteindelijk niemand het laatste woord heeft en geen verhaal of sanctie door een algemene vergadering van vennoten mogelijk is – zoals bij de vennootschap onder gemeenschappelijke naam – lijkt mij hoogst onhandig, stug en economisch onrendabel. De minste kortsluiting zou een verdere beleidsvoering onmogelijk maken en de enige oplossing om uit de vastgelopen situatie te geraken zou meteen de meest radicale zijn, nl. de scheiding en deling van artikel 815 B.W. Dus ook in geval van scheiding van goederen zal de man doorgaans nog als lasthebber van zijn vrouw doorgaan, doch daarmee is meteen gezegd dat deze laatste geen exploitante meer is zoals door de nieuwe pachtwet omschreven.

16. – Is aldus door het vereiste én van een pachtrecht in onverdeeldheid én van effectieve exploitatie, het toepassingsveld van artikel 12, 3, der Wet van 4 november 1969, voor zover het echtgenoten betreft, in zeer aanzienlijke mate beperkt (om niet te zeggen gereduceerd tot enkele zeldzame gevallen), dan wordt daaraan door hetzelfde wetsartikel nog een verenging toegevoegd, hierin bestaande dat bovendien nog moet bewezen worden dat de verpachter daadwerkelijk wist dat beide echtgenoten mede-exploitanten waren. Zo hij daarvan geen kennis heeft mag hij immers als exploitant beschouwen diegene die de laatste pacht heeft betaald – doorgaans wel de man – of bij gebreke van betaling, de pachter of de pachters die hun woonplaats hebben in de zetel van het bedrijf⁴³.

Het tweede lid van artikel 12, 3, herhaalt deze modaliteit van kennisgeving uitdrukkelijk voor één bepaald geval, nl. wanneer de verpachter niet weet wie de exploitatie heeft voortgezet in geval van overlijden van de pachter. Dit tweede lid komt dus voor als een praktische toepassing van de algemene regel die in het eerste lid werd opgenomen. Om die reden komt het totaal nutteloos voor en kon het evengoed weggelaten worden, hetgeen overigens uitdrukkelijk opgeworpen werd door senator BAERT⁴⁴. Het lakonisch antwoord hierop van senator SLEDSSENS "laat het er maar in"⁴⁵, toont nogmaals aan met welke "vlotheid" belangrijke wetten vaak in elkaar worden getimmerd.

Terloops zij opgemerkt dat in verband met de analoge problematiek rond de kennisgeving van het recht van voorkoop, artikel 49, 1, de algemene regel die wel is opgenomen in het eerste lid van artikel 12, 3, niet vermeldt, en de verpachter enkel in geval van overlijden van zijn pachter toelaat de kennisgeving te richten aan diegene die de laatste pacht betaalde of aan die erfgenamen die hun woonplaats hebben in de zetel van het bedrijf van de overleden pachter. Hier heeft men duidelijk vergeeten de algemene regel te formuleren en zich beperkt tot één praktische toepassing ervan, met het gevolg dat de verpachter enkel op deze bepaling een beroep kan doen in geval van overlijden van zijn pachter en niet wanneer hij om enigerlei andere reden te doen heeft met verschillende onverdeelde pachters. Hij moet er dan maar voor zorgen dat hij alle namen en adressen van de exploitanten achterhaalt, wat in bepaalde omstandigheden een onmogelijke opdracht kan zijn. Nog een staaltje van zeer gebrekkig wetgevend werk!

Het ligt voor de hand dat de verpachter, zo in het ene als in het andere geval, het bewijs zal moeten leveren dat hij in de onwetendheid verkeerde over het precieze aantal exploitanten en daartoe vooraf het nodige onderzoek heeft gedaan⁴⁶. Hij kan er zich dus niet lichtvaardig op beroepen. Doch het schijnt mij redelijk te zijn geen al te zware eisen te stellen aan de verpachter, vooral niet wanneer er twijfel bestaat over het al of niet exploitant zijn van een of meer pachters. Het is tenslotte de rechtbank

die daarover oordeelt en niet de verpachter die te goeder trouw bepaalde pachters als niet-exploitanten beschouwd heeft. Niettemin is het het veiligst, zo men de identiteit van alle pachters kent, doch niet kan uitmaken wie van hen al dan niet exploitant is, de kennisgeving van opzegging aan allen te richten.

Zeker wanneer de verpachter voor twee echtgenoten staat zal het vaak voor hem – vooral wanneer hij op enige afstand woont – zeer moeilijk zijn, zo niet onmogelijk, uit te maken of zij beiden én in onverdeeldheid pachter zijn (cfr. supra) én bovendien exploitant in de zin van de wet. Doorgaans zal de verpachter geen kennis hebben van de huwelijksvoorwaarden van zijn pachters, daar voor landbouwers geen publiciteitsvoorschriften dienaangaande bestaan.

Gesteld voor de nieuwe problematiek, in het leven geroepen door de besproken arresten, komt het – doch enkel om praktische veiligheidsredenen – aangewezen voor voortaan de kennisgeving van opzegging van landpacht te richten aan de beide echtgenoten.

17. – Voorts mag evenmin het oog verloren worden dat, wat de *verdeling van de bewijslast* betreft, het allereerst aan de opgezede pachter toekomt het bewijs te leveren dat niet hij alleen, doch ook zijn echtgenote, én pachter én exploitant is. De verder draagt immers de bewijslast van zijn verweer (*reus fit actor*). In de onderstelling dat dit bewijs inderdaad geleverd is, dan zal de opzeggende verpachter op zijn beurt nog mogen bewijzen dat hij daarvan geen kennis had. Het is onze overtuiging dat de rechter deze onwetendheid eerder gemakkelijk en vlot zal moeten aannemen, gezien precies het ingewikkeld karakter van heel de problematiek. Uit ons onderzoek is toch gebleken dat – anders dan in het geval van "gewone" onverdeeldheid tussen verschillende personen, zoals na overlijden van de pachter – het heel wat juridisch denkwerk vraagt om uit te maken of twee echtgenoten nu al dan niet "medepachters-exploitanten" zijn. Daarbij moet de verpachter voortgaan op een loutere praktische en pre-wetenschappelijke kennis van zaken, zodat men hem m.i. enkel het verwijt zou kunnen toesturen slechts de echtgenoot te hebben opgezegd in werkelijk opvallende en voor elke doorsneburger duidelijk voorkomende gevallen.

Daarom durven wij, vanuit theoretisch oogpunt, als regel stellen dat een kennisgeving van opzegging aan de echtgenoot alleen voldoende is, zelfs indien naderhand het bewijs mocht worden aangebracht dat ook de echtgenote medepachter-exploitant is, omdat de kennis van de cumulatieve aanwezigheid van deze beide hoedanigheden in hoofde van de echtgenote door de verpachter doorgaans niet aanwezig zal zijn, en die onwetendheid hem verschoonbaar is, enkele zeldzame gevallen niet te na gesproken. Doch vanuit praktisch oogpunt moeten we de kennisgeving aan beide echtgenoten als veiligheidsmaatregel aanbevelen, hetgeen een betreurenswaardige juridische toestand is.

18. – Besluitend menen wij te mogen zeggen dat de ongerustheid die de besproken cassatiearresten bij de rechtspractici heeft doen ontstaan voor een zeer groot gedeelte onverantwoord is. Deze rechtspraak is, op de keper beschouwd, niet zo revolutionair als men bij een eerste lezing ervan geneigd zou zijn te denken. Het valt m.i. uit de – weliswaar sibillynse – libellering van de arresten niet met zekerheid af te leiden dat het Hof in de artikelen 12, 3, en 49, 1, der Pachtwet een afwijking ziet van de fundamentele en traditionele regels van het huwelijksvermogensrecht, waardoor dit inderdaad op zijn kop zou worden gezet. Wij toonden toch aan dat zich in ieder huwelijksstelsel de mogelijkheid kan voordoen dat de echtgenoten daadwerkelijk in onverdeeldheid pachters zijn, in de gemeenrechtelijke zin van het woord, de enige betekenis die de wetgever ontegensprekelijk aan het begrip "medepachter" heeft willen geven. Niets laat o.i. toe uit de arresten de gevolgtrekking te maken, dat de echtgenoten, in elk geval, als medepachters moeten worden beschouwd, nu de cassatierechter toch zelf uitdrukkelijk zegt (zoals overigens de wet zelf) "indien verscheidene pachters het goed gemeenschappelijk pachten" waardoor voldoende ruimte voor elke feitelijke situatie is overgelaten.

⁴³ Parl. Hand., Senaat, 1961-62, p. 1224.

⁴⁴ Parl. Hand., Senaat, 1968-69, p. 1715 in fine.

⁴⁵ Ibid., p. 1716.

⁴⁶ R. ECKLOO, a.w., nrs. 213 e.v. en 748 e.v.; G. TRAESE, "De nieuwe wet op de landpacht", T.P.R., 1969, 551, nr. 114.

En zelfs indien dit nog de opvatting van het hoogste gerechtshof mocht zijn, dan nog blijft steeds de tweede feitelijke uitlaatklep behouden, nl. het bewijs dat de echtgenote ook effectief exploitante is van het pachtgoed. Wat slechts in zeldzame situaties het geval zal zijn, tenzij men aan dit begrip een andere inhoud en betekenis mocht geven dan wij hierboven hebben uiteengezet.

19. — Niettemin blijft er na dit onderzoek een wrang gevoel van rechtsonzekerheid over. Wij hebben de indruk dat het laatste woord over deze aangelegenheid nog niet geschreven is. Men stelt zich de vraag of die onzekerheid wel nodig was en hoe daaraan een einde kan worden gemaakt.

De schuld voor de ontstane problematiek, ligt ontegensprekelijk bij de wetgever, die eens te meer slordig is te werk gegaan bij de redactie van zijn teksten. Dat hij wellicht te goeder trouw was en bij het hanteren van het begrip "gemeenschappelijk pachten" en "medepachter-exploitant" niet gedacht heeft aan echtgenoten omdat het voor hem evident was dat zij daar niet onder vielen⁴⁷ willen we grif aanvaarden. Toch stellen wij ons de vraag of die goede trouw verschoonbaar is. Door bepaalde senatoren werd op de onnauwkeurigheid van sommige termen en begrippen gewezen⁴⁸. Het komt mij onbegrijpelijk voor dat men dergelijke evidenties niet heeft opgemerkt in de loop van de jarenlange behandeling en voorbereiding van de tekst door talrijke commissies. De wetgever heeft vooral het familiaal bedrijf voor ogen gehad. Hij moest dan toch voorzien dat ook de artikelen 12, 3, en 49, 1, allereerst hun toepassing in familiaal verband zouden vinden, zodat op dat stuk elke dubbelzinnige tekst met de meeste zorg vermeden moest worden.

Doch ook de m.i. verouderde wijze waarop het Hof van Cassatie zijn arresten blijft redigeren, is meer dan eens oorzaak van dubbelzinnigheid en onzekerheid. In het arrest van 15 juni 1973 beslaat de samenvatting van het opgeworpen middel niet minder dan 72 regels, een "periode" waarbij heel zeker zelfs Cicero zou verbleekt zijn.

Men vraagt zich af waarom ook het Hof van Cassatie zijn arresten niet in een begrijpelijke taal kan redigeren. Het zou de lectuur en de studie ervan zoveel vergemakkelijken en de rechtspraak een stap dichterbij de mens brengen voor wie ze uiteindelijk toch is bedoeld. Ook de justitiële wereld moet zich bewust worden van de sociale rol die zij als derde macht in het staatsbestel te vervullen heeft.

De beknoptheid van vele arresten valt wel eens te betreuren. Ten deze werd het hele rechtsprobleem afgewikkeld met een paar overwegingen die 23 regels beslaan, en de kern van de zaak met 10 regels. Daarmede moet de rechtzoekende het stellen. Dikwijls blijft hij "rechtzoekende", de gunst van de "rechtsvinding" is hem niet gegeven.

Antoon Lust,
Advocaat

⁴⁷ C. DE BUSSCHERE, "Dr. Jur. R. Eeckloo over de nieuwe landpachtwet en enkele problemen bij haar toepassing", *Jura Falconis*, 1972-73, 27 en 28.

⁴⁸ Aldus door senator BAERT, *Parl. Hand., Senaat*, 1968-69, p. 1715.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER—19 SEPTEMBER 1973

Voorzitter : de h. Polet

Raadsheer-verslaggever : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Krings

Advocaten : Mrs. Bayart en Faurès

Arbeidsovereenkomst werklieden—Overeenkomst voor onbepaalde tijd—Opleidingsovereenkomst—Vrijwillig vertrek van werknemer—Beding van gedeeltelijke terugbetaling van opleidingskosten.

Een werkgever sloot met een werknemer toen deze in dienst trad, een opleidingsovereenkomst, naar luid waarvan de werkgever zich ertoe verbond de werknemer voor lasser op te leiden, terwijl de werkmán zich ertoe verbond drie jaar bij de werkgever te blijven en ingeval hij de werkgever vrijwillig verliet of wegens grove fout ontslagen werd, de opleidingskosten terug te betalen tot een beloop van 30.000, 20.000 of 10.000 fr., al naar gelang hij in de loop van het eerste, het tweede of het derde jaar vertrok.

Dat vaststellend, met de overweging dat de bedragen slechts een gedeelte van de werkelijke opleidingskosten zijn en voor de werknemer geen ondraaglijke dwang zijn die hem in feite belet zijn opzegging vóór het verstrijken van de opleidingsperiode te geven, heeft de rechter zonder tegenstrijdigheid beslist, dat de werknemer niet voor een periode van drie jaar gehouden was, daar hij gedurende de opleidingsperiode op welk ogenblik het ook zij zijn opzegging kon geven.

Na te hebben vastgesteld, dat de overeenkomst ten aanzien van de beide partijen voor onbepaalde termijn was aangegaan en dat het door de werkmán te betalen bedrag in het onderhavige geval geen vergoeding wegens contractbreuk, doch alleen de terugbetaling van een gedeelte van de opleidingskosten was, kon de rechter daaruit wettelijk afleiden dat die opleidingsovereenkomst niet tot gevolg heeft gehad de door de werkmán in acht te nemen opzeggingstermijn te verlengen, wat door art. 19bis van de wetten op het arbeidscontract verboden is.

Molle t/ N.V. Fabricom

Gelet op het bestreden arrest, op 19 juni 1972 door het Arbeidshof te Brussel gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1319, 1320, 1322 van het Burgerlijk Wetboek, 19, paragraaf 2, en 19bis van de Wet van 10 maart 1900 op het arbeidscontract die bij de artikelen 9 van de Wet van 4 maart 1954 en 3 van de Wet van 10 december 1962 in deze wet zijn ingevoegd,

doordat het bestreden arrest, na te hebben vastgesteld dat eiser op 16 november 1970 als werkmán in dienst van verweerster was getreden, dat eiser op dezelfde datum een opleidingsovereenkomst ondertekende naar luid waarvan verweerster zich ertoe verbond eiser op haar kosten voor lasser op te leiden, dat voorts eiser zich ertoe verbond drie jaar bij verweerster te blijven te rekenen vanaf de dag van de opleiding en, ingeval hij verweerster vrijwillig zou verlaten of wegens grove fout zou ontslagen worden vóór het verstrijken van een termijn van drie jaar vanaf zijn indiensttreding, aan verweerster de door haar gemaakte opleidingskosten terug te betalen ten belope van 30.000 frank indien hij in de loop van het eerste jaar vertrok, van 20.000 frank indien het vertrek in de loop van het tweede jaar plaats had en van 10.000 frank bij vertrek in de loop van het derde jaar, en dat eiser op 3 juli 1971 aan de arbeidsovereenkomst een einde had gemaakt met inachtneming van een opzeggingstermijn van zeven dagen, en, na te hebben beslist dat de litigieuze overeenkomst een voor onbepaalde tijd gesloten overeenkomst was, de rechtsvordering van verweerster om overeenkomstig die opleidingsovereenkomst betaling van het bedrag van 30.000 frank te verkrijgen gegrond verklaart, zulks om reden dat in een arbeidsovereenkomst voor on-

bepaalde tijd de partijen hun vrijheid gedeeltelijk en tijdelijk konden beperken en dat in een dergelijke overeenkomst de werkman zich voor een bepaalde duur kon verbinden op voorwaarde dat hij, om zich ervan te bevrijden, niet verplicht is tot betaling van een geldsom die niet in verhouding staat tot de opoffering van de werkgever, en dat de overeenkomst aan de werkman geen ondraaglijke dwang oplegt die de werknemer in feite zou beletten zijn opzegging te geven vóór het verstrijken van de opleidingsperiode, dat in het onderhavig geval het gevorderd bedrag van 30.000 frank helemaal niet overdreven was, dat het niet zo groot was als het bedrag van de opleidingskosten en dat er geen bedrieglijk opzet was om de wet te ontduiken, en om de reden dat eiser ten deze niet voor een periode van drie jaar gehouden was en dat de litigieuze overeenkomst niet tot gevolg had, zoals zulks in artikel 19*bis* van de wetten op het arbeidscontract wordt verboden, de door de werkman in acht te nemen opzeggingstermijn te verlengen, aangezien niets eiser verbodt aan de overeenkomst een einde te maken met inachtneming van een opzeggingstermijn van zeven dagen, zoals hij trouwens had gedaan,

terwijl het tegenstrijdig is, enerzijds, vast te stellen dat eiser zich bij de litigieuze opleidingsovereenkomst ertoe verbond drie jaar bij verweerster te blijven en bepaalde vergoedingen te betalen ingeval hij, vóór het verstrijken van die termijn, vrijwillig zijn betrekking zou verlaten of wegens grove fout zou worden ontslagen, en, anderzijds, te beslissen dat eiser in het onderhavige geval niet voor een periode van drie jaar was gehouden en aan de overeenkomst een einde kon maken met inachtneming van een opzeggingstermijn van zeven dagen, waaruit volgt dat de motivering van het bestreden arrest niet overeenstemt met het vereiste van artikel 97 van de Grondwet,

terwijl het bestreden arrest, door te beslissen dat de op 16 november 1970 tussen partijen gesloten opleidingsovereenkomst eiser niet voor een periode van drie jaar verbond, de bewijskracht heeft miskend die krachtens de artikelen 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek aan deze overeenkomst is gehecht, daar deze in artikel 4 bepaalde dat eiser zich ertoe verbond drie jaar bij verweerster te blijven te rekenen vanaf de eerste dag van de opleiding, en in artikel 5 dat eiser zich ertoe verbond aan verweerster bepaalde bedragen terug te betalen ingeval hij, vóór de vastgestelde termijn, verweerster vrijwillig zou verlaten of wegens grove fout zou worden ontslagen,

en terwijl naar luid van artikel 19, paragraaf 2, van voormelde wet op het arbeidscontract, en gelet op de tijd die eiser bij verweerster heeft doorgebracht, de door eiser in acht te nemen opzeggingstermijn zeven dagen bedroeg; overeenkomstig artikel 19*bis* van genoemde wet, de litigieuze overeenkomst, die voor onbepaalde tijd was gesloten, als nietig moest worden beschouwd in zoverre ze eiser verplichtte, op straffe van betaling van bepaalde vergoedingen, gedurende drie jaar in dienst van verweerster te blijven, daar dit beding ertoe strekte de door de werkman in acht te nemen termijn op ongeoorloofde wijze te verlengen en zulks zelfs indien dit beding aan eiser geen ondraaglijke dwang oplegde en hem in feite niet belette verweerster vóór de vastgestelde termijn te verlaten, zelfs indien de vastgestelde vergoedingen niet overdreven waren en niet zo groot waren als het bedrag van de opleidingskosten, en zelfs bij ontstentenis van het bedrieglijk opzet om de wet te ontduiken :

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest, enerzijds vaststelt dat naar luid van de opleidingsovereenkomst eiser zich ertoe verbond had gedurende drie jaar in dienst van verweerster te blijven te rekenen vanaf de eerste dag van de opleiding en dat, zo hij zijn betrekking vrijwillig verliet of wegens grove fout ontslagen werd vóór het verstrijken van een termijn van drie jaar vanaf zijn indiensttreding, hij verplicht zou zijn aan de vennootschap de door haar gemaakte opleidingskosten volgens vastgestelde vaste bedragen terug te betalen, en, anderzijds overweegt dat die bedragen slechts een gedeelte van de werkelijke opleidingskosten vormen en dat zij geen ondraaglijke dwang zijn die de werknemer in feite belet zijn opzegging te geven vóór het verstrijken van de opleidingsperiode; dat het arrest beslist dat eiser aldus niet voor een periode van drie jaar gehouden was, daar hij gedurende de opleidingsperiode op gelijk welk ogenblik zijn opzegging kon geven ;

Overwegende dat er tussen deze beslissing en de vaststellingen en overwegingen die eraan voorafgaan geen tegenstrijdigheid bestaat ;

Dat dit onderdeel van het middel feitelijke grondslag mist ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest niet betwist dat de duur van de tussen de partijen bestaande opleidingsovereenkomst drie jaar bedroeg ; dat het alleen vaststelt dat eiser geenszins voor een dergelijke periode gehouden was, daar hij op gelijk welk ogenblik zijn opzegging kon geven met terugbetaling weliswaar van een gedeelte van de opleidingskosten ;

Dat het middel feitelijke grondslag mist ;

Wat het derde onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest vaststelt dat "gedaagde in hoger beroep (thans eiser) geenszins voor een periode van drie jaar gehouden was, daar hij gedurende de opleidingsperiode op gelijk welk ogenblik zijn opzegging kon geven ; dat hij in dat geval weliswaar een gedeelte van de opleidingskosten diende terug te betalen ; dat echter ... het bedrag van 30.000 frank dat gevraagd werd in geval van vertrek vóór het verstrijken van het eerste opleidingsjaar niet overdreven is ; dat immers de werkelijke opleidingskosten per leerling 157.744 frank bedragen ; dat appellante (thans verweerster) slechts de terugbetaling van een gedeelte van deze kosten vraagt" ;

Dat het arrest er ook op wijst dat de opleidingsovereenkomst niet tot doel heeft gehad de wettelijke bepalingen inzake de arbeidsovereenkomst te ontduiken ;

Overwegende dat, na te hebben vastgesteld, enerzijds, dat de overeenkomst ten aanzien van de beide partijen voor onbepaalde tijd is aangegaan en, anderzijds, dat het door eiser te betalen bedrag in het onderhavig geval geen vergoeding wegens contractbreuk doch alleen de terugbetaling van een gedeelte van de opleidingskosten is, het arrest daaruit wettelijk kon afleiden dat die opleidingsovereenkomst niet tot gevolg heeft gehad de door de werkman in acht te nemen opzeggingstermijn te verlengen, zoals in artikel 19*bis* van de wetten op het arbeidscontract is verboden ;

Dat dit onderdeel van het middel niet kan worden aangenomen ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;
Veroordeelt eiser in de kosten.

NOOT—Het recht om eenzijdig aan de overeenkomst een einde te maken behoort weliswaar tot het wezen van elke arbeidsovereenkomst van onbepaalde duur, maar met de openbare orde zijn niet strijdig de bedingen van een arbeidsovereenkomst die de uitoefening van het recht tot eenzijdige ontbinding hinderen, doch de uitoefening van het recht niet onmogelijk maken (Cass., 16 oktober 1969, R.W., 1969-70, 1187).

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER—26 OKTOBER 1973

Voorzitter : de h. Rutsaert

Raadsheer-verslaggever : de h. Meeùs

Advocaat-generaal : de h. Velu

Advocaten : Mrs. P. Struye en H. De Bruyn

Excepties—Nietigheid—Akte van hoger beroep—Geen vermelding van enige termijn voor de verschijning—Art. 862, § 1, 1°, Ger.W.

De beslissing in hoger beroep die, vaststellend dat de akte van hoger beroep noch de plaats, de dag en het uur van verschijning, noch de termijn voor de verschijning vermeldt, en beslissend dat art. 861 Ger.W. niet geldt, de akte nietig verklaart, doet dit alleen wegens de afwezigheid van een door de wet vereiste vermelding, maar stelt niet vast dat een op straffe van verval of nietigheid voorgeschreven termijn niet in acht werd genomen, en kan wettelijk niet beslissen dat krachtens art. 862, § 1, 1°, Ger.W. de regel van art. 861 niet van toepassing is.

V. t/ W.

Gelet op het bestreden arrest, op 22 november 1972 door het Hof van Beroep te Gent gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 710, 861, 862, meer bepaald paragraaf 1, 1°, 1042, 1057, 7°, 1063, 6°, van het Gerechtelijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest beslist dat de door eiser ingediende akte van hoger beroep nietig is, bij toepassing van de samengevoegde artikelen 1063, 6°, 1057, 7°, 1042 en 710 van het Gerechtelijk Wetboek, om de reden dat het verzoekschrift tot hoger beroep niet voldoet aan de vereisten van artikel 1063, 6°, dat bepaalt dat inzake echtscheiding de akte van hoger beroep de plaats, de dag en het uur van verschijning moet vermelden, dat de afwezigheid van deze vermelding door artikel 1057, 7°, met nietigheid gesanctioneerd wordt, dat artikel 862, paragraaf 1, 1°, bepaalt dat de regel van artikel 861, waarbij een proceshandeling alleen dan nietig kan verklaard worden indien het verzuim of de onregelmatigheid de belangen schaadt van de partij die de exceptie opwerpt, niet geldt voor een verzuim of een onregelmatigheid betreffende de op straffe van verval of nietigheid voorgeschreven termijnen, en dat het ten deze niet gaat om een verkeerdelijk vermelden van de termijn voor verschijning in stede van de plaats, de dag en het uur van verschijning, maar wel om het volledig achterwege laten van beide vormen,

terwijl, eerste onderdeel, artikel 861 van het Gerechtelijk Wetboek als algemeen procedureregulering bepaalt dat de rechter een proceshandeling alleen nietig kan verklaren indien het aangeklaagde verzuim of de aangeklaagde onregelmatigheid de belangen schaadt van de partij die de exceptie opwerpt ; het arrest geenszins vaststelt dat – en niet eens onderzoekt of – de leemten die in het kwestieus verzoekschrift tot hoger beroep te vinden zijn de belangen van verweerster zouden geschaad hebben ; uit de op dit punt tegengesproken conclusie van eiser en uit de stukken van de procedure trouwens duidelijk blijkt dat die belangen niet geschaad werden en dat verweerster zich zonder de minste vertraging of belemmering voor de bevoegde kamer van het hof van beroep heeft kunnen verdedigen ; op de rechtsregel van artikel 861 bepaalde uitzonderingen worden gebracht door artikel 862 doch geen enkele van deze uitzonderingen de afwezigheid van zekere vermeldingen in een verzoekschrift tot hoger beroep bedoelt en bijgevolg haar toepassing kan vinden in het onderhavig geval, de rechter dus niet wettelijk heeft kunnen beslissen dat artikel 861 niet van toepassing was ; hij evenmin wettelijk heeft kunnen beslissen dat er nietigheid was om de reden dat het ging om een door artikel 862, paragraaf 1, bepaald verzuim of bepaalde onregelmatigheid betreffende de op straffe van verval of nietigheid voorgeschreven termijnen ; de door artikel 862 bedoelde termijnen inderdaad enkel en alleen de termijnen betreffen om een rechtsmiddel aan te wenden zoals verzet, hoger beroep of voorziening in cassatie, en het verzuim in het kwestieus verzoekschrift, dat er in bestond plaats, dag en uur van verschijning niet te vermelden, geen verzuim is dat erin zou bestaan hebben het verzoekschrift niet binnen de wettelijke termijn in te dienen ; tweede onderdeel, het arrest, door de conclusie niet te beantwoorden waarbij eiser staande hield dat de belangen van verweerster niet geschaad werden, artikel 97 van de Grondwet schendt ;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat het verzoekschrift, waarbij eiser hoger beroep tegen een vonnis inzake echtscheiding heeft ingesteld, in strijd met de artikelen 1057, 7°, en 1063, 6°, van het Gerechtelijk Wetboek, de vermelding van de plaats, de dag en het uur van verschijning niet inhoudt en oordeelt dat de afwezigheid van die vermelding met nietigheid is gesanctioneerd ;

Overwegende dat, na herinnerd te hebben aan de bepaling van artikel 861 van het Gerechtelijk Wetboek luidens welke de rechter een proceshandeling alleen dan nietig kan verklaren wanneer het aangeklaagde verzuim of de aangeklaagde onregelmatigheid de belangen schaadt van de partij die de exceptie opwerpt, het arrest beschouwt dat die bepaling nochtans ten deze niet van toepassing is ingevolge artikel 862, paragraaf 1, 1°, van voormeld wetboek, dat bepaalt dat de regel van artikel 861 niet geldt voor een verzuim of een onregelmatigheid betreffende de op straffe van verval of nietigheid voorgeschreven termijnen ;

Overwegende dat het arrest in dit verband vaststelt dat de akte van hoger beroep noch de plaats, de dag en het uur van verschijning, noch de termijn voor de verschijning vermeldt en daaruit afleidt dat het gaat om een verzuim of een onregelmatigheid betreffende een op straffe van verval of van nietigheid voorgeschreven termijn ;

Overwegende echter dat het arrest de akte van hoger

beroep alleen nietig verklaart wegens de afwezigheid van een door de wet vereiste vermelding doch niet vaststelt dat een op straffe van verval of nietigheid voorgeschreven termijn niet in acht werd genomen ;

Dat op grond van de gedane vaststellingen het arrest niet wettelijk heeft kunnen beslissen dat krachtens artikel 862, paragraaf 1, 1°, van het Gerechtelijk Wetboek de regel van artikel 861 van dit wetboek niet van toepassing is ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest ;

Beveelt dat melding van dit arrest zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat erover door de feitenrechter wordt beslist ;

Verwijst de zaak naar het Hof van beroep te Brussel.

RAAD VAN STATE

6e KAMER—21 DECEMBER 1972

Voorzitter : de h. L. Moureau

Staatsraden : de hh. Tapie en Rousseau

Eerste auditeur : de h. Ligot

Advocaat : Mr. J. Putzeys

Rechtspleging—Belangen—Talen in bestuurszaken—Werkkring der diensten—Taalkaders.

Indien het taalkader van een bestuur niet is vastgesteld, heeft een ambtenaar er belang bij de nietigverklaring te vorderen van alle bevorderingen die hem niet werden verleend.

Het Hoofdbestuur van de Regie der Luchtwezen is een centrale dienst van een bestuur waarvan de werkring het gehele land bestrijkt. Artikel 43, paragraaf 3 van de gecoördineerde wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken werd in werking gesteld op 3 december 1966 en sedertdien is een benoeming in een centrale dienst waarvan de werkring het ganse land bestrijkt, niet mogelijk zolang het taalkader van die dienst niet is vastgesteld.

Vanderstappen t/ Regie der Luchtwezen

Gezien het op 30 oktober 1971 ingediende verzoekschrift, waarbij Suzanne Vanderstappen, echtgenote van Alidor Cremers, de Raad van State verzoekt om de nietigverklaring van het ministerieel besluit van 31 augustus 1971, waarbij Mevr. D'Haeyer, echtgenote van Morre, klerk-stenotypiste van de Nederlandse taalrol, bevorderd is tot eerste klerk-stenotypiste, welke beslissing ter kennis van het personeel is gebracht bij bericht nr. 180 van 13 september 1971 ;

Overwegende dat het bericht nr. 45 van 4 maart 1971 het personeel van de Regie der Luchtwezen kennis heeft gegeven van de vacature van een betrekking van eerste klerk-stenotypiste bij de algemene directie van het hoofdbestuur ; dat verscheidene sollicitaties werden ontvangen, onder meer van verzoekster en van mevrouw D'Haeyer, die beiden klerk-stenotypiste waren ;

Overwegende dat het college der diensthoofden een gunstig advies heeft uitgebracht over een aantal gegadigden, met name over verzoekster en Mevr. D'Haeyer, maar

eenparig beslist heeft, Mevr. D'Haeyer voor te dragen als "de meest geschikte van de kandidaten die sedert verschillende jaren de betrekking van eerste klerk-stenotypiste uitoefende" ; dat tegen die voordracht twee bezwaarschriften werden ingediend, waaronder dat van verzoekster ; dat het college der diensthoofden op 23 juli 1971 de bezwaarschriften na onderzoek afgewezen heeft ; dat het bestreden ministerieel besluit van 31 augustus 1971 Mevr. D'Haeyer tot eerste klerk-stenotypiste heeft benoemd ;

Overwegende dat verzoekster in een eerste middel aanvoert "dat artikel 43, §§ 2, 3, 5 en 7, van de gecoördineerde wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken is geschonden, in zover de tegenpartij bij een bestuur ambtenaren heeft benoemd zonder vooraf de taalkaders te hebben vastgesteld en de ambtenaren ingeschreven te hebben op een taalrol, overeenkomstig de evengenoemde bepalingen van de gecoördineerde wetten van 18 juli 1966" ;

Overwegende dat de tegenpartij in de eerste plaats doet opmerken, dat het niet juist is te beweren dat de personeelsleden van de Regie der Luchtwezen niet zijn ingeschreven op een taalrol ; dat zij bovendien verklaart :

"Voorts is verzoekster, die zich beroept op haar hoedanigheid van geweerde candidate, niet ontvankelijk om te betogen dat de betrekking waarin zij met aandrang heeft verzocht benoemd te worden niet kon worden verleend ;

"Bovendien kan het middel dat zij ontleent aan het ontbreken van bij koninklijk besluit vastgestelde taalkaders, overeenkomstig de regel "*nemo auditur propriam turpitudinem allegans*", niet ontvankelijk worden verklaard" ;

Overwegende dat het in feite weliswaar niet vaststaat dat de personeelsleden van de Regie der Luchtwezen niet zijn ingeschreven op een taalrol, maar dat de tegenpartij anderzijds betoogt dat er voor de personeelsleden van de Regie der Luchtwezen een taalkader was vastgesteld vooraleer de bestreden benoeming werd gedaan ;

Overwegende dat het betoog van de tegenpartij, die zich beroept op het onwettige van het belang dat verzoekster inroept, niet kan worden aangenomen ; dat verzoekster immers vreemd is aan de vertraging waarmee de taalkaders worden vastgesteld ; dat, gesteld dat er een nietigverklaring komt, de oorzaak van een zodanige onwettigheid moet worden weggenomen opdat daarna in de opnieuw vacant geworden betrekkingen regelmatig kan worden voorzien ; dat het middel ontvankelijk is ;

Overwegende dat uit stuk nr. 1 van het administratief dossier blijkt, dat de vacante betrekking ressorteerde onder het Hoofdbestuur van de Regie der Luchtwezen, dit is onder een centrale dienst van een bestuur waarvan de werkring het gehele land bestrijkt ; dat krachtens artikel 43, § 3, van de gecoördineerde wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, de Koning voor die diensten taalkaders moet vaststellen ; dat dit artikel in werking werd gesteld op 3 december 1966 bij artikel 3 van het Koninklijk Besluit van 30 november 1966 ; dat het middel gegrond is ; dat het geen belang heeft de overige middelen te onderzoeken.

Besluit :

— Het ministerieel besluit van 31 augustus 1971 houdende benoeming van Mevr. D'Haeyer, echtgenote van Morre, tot eerste klerk-stenotypiste wordt vernietigd.

HOF VAN BEROEP TE GENT

9e KAMER—9 FEBRUARI 1973

Voorzitter : de h. Beeckman

Raadsheren : de hh. Soetaert en Lamiroy

Advocaten : Mrs. A. Verhaeverbeke en E. Maes

Faillissement—Art. 476 Fw.—Afgifte aan de gefailleerde en zijn gezin van de voor hun eigen gebruik noodzakelijke voorwerpen.

Art. 476 Fw. verleent de curator de bevoegdheid om, met machtiging van de rechter-commissaris, te oordelen of eventueel enkele voorwerpen die voor de gefailleerde en zijn gezin levensnoodzakelijk zijn, in diens bezit kunnen gelaten worden.

Art. 592 Rv. (thans art. 1408 e.v. Ger.W) vindt hier geen toepassing.

De beslissing van de curator is slechts aan gerechtelijke beoordeling onderworpen voor zover hij onrechtmatig heeft gehandeld.

De failliet die activa heeft verduisterd en kort voor het faillissement zijn huisraad aan zijn schoonmoeder heeft overgelaten heeft zich daardoor zo gedragen, dat de curator terecht oordeelde dat de failliet enige voorwerpen zoals bedoeld in art. 476 Fw. niet nodig had en de gunst van dat artikel niet waardig was.

Kelder t/ Mr. Maes q.q. en Van den Meerschaut

Overwegende dat appelllant tijdig en op regelmatige wijze in hoger beroep is gekomen van een vonnis op 22 september 1970 bij verstek gewezen en van een vonnis van 15 december 1970 op verzet en op tegenspraak gewezen door de rechtbank van koophandel te Brugge, tweede kamer ;

Overwegende dat appelllant, failliet verklaard bij vonnis van de genoemde rechtbank van 25 oktober 1966, zich beroepend op artikel 476 Faillissementswet en artikel 592 Wetboek Burgerlijke Rechtsvordering, verzet deed tegen de voorgenomen en aangezegde verkoping van bepaalde voorwerpen opgetekend onder de activa van de failliete boedel ;

Overwegende dat eerste geïntimeerde als curator en tweede geïntimeerde als met de verkoping belaste gerechtsdeurwaarder dit verzet negeerden en op 23 november 1966 de verkoping lieten doorgaan, reden waarom door appelllant naderhand schadeloosstelling werd gevraagd ;

Overwegende dat artikel 476 van de Faillissementswet aan de curator bevoegdheid verleent, met machtiging van de rechter-commissaris, te oordelen of eventueel enkele voorwerpen die voor de gefailleerde en zijn gezin levensnoodzakelijk blijken, in diens bezit kunnen gelaten worden ; dat appelllant ter zake geen recht kon afleiden uit het feit dat hij bij het opstellen van de inventaris of naderhand had gemeend te begrijpen dat hem bepaalde voorwerpen zouden gelaten worden ;

Overwegende dat artikel 592 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (thans artikel 1408 e.v. Ger.W.) evenmin enige rechtsgrond biedt voor verzet of revindicatie, nu de curator de voorwerpen die tot de failliete boedel behoren niet in beslag neemt, doch met machtiging van de rechter-commissaris kan verkopen

krachtens zijn specifiek mandaat (R.P.D.B. V^o *Faillite et Banqueroute*, nr. 337 ; FREDERICQ, *Traité*, VII, blz. 212 ; Nov., *Droit Commercial*, IV, nr. 1092) ; dat de buitenbezitting die de gefailleerde ondergaat, ook de voorwerpen bedoeld door artikel 476 van de Faillissementswet insluit, terwijl artikel 592 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, bij afwezigheid van beslag en krachtens de duidelijke bepaling van artikel 476 van de Faillissementswet, geen toepassing vindt ; (R.P.D.B., *ibid.*, nr. 357) ;

Overwegende dat de beslissing van de curator slechts aan gerechtelijke beoordeling is onderworpen, voor zover hij onrechtmatig heeft gehandeld ; dat ook de gerechtsdeurwaarder slechts aansprakelijk kan zijn voor zover hij in strijd met de wet of met de normen van redelijke voorzichtigheid heeft gehandeld ;

Overwegende dat uit de feitelijke gegevens blijkt dat de curator artikel 476 van de Faillissementswet op oordeelkundige wijze heeft toegepast ; dat appelllant immers actief had verduisterd en o.m. wegens dit misdrijf naderhand werd veroordeeld door de correctionele rechtbank te Brugge op 23 februari 1970 ; dat hij bovendien kort voor het faillissement zijn huisraad overliet aan zijn schoonmoeder ; dat hij zich aldus gedroeg, dat eerste geïntimeerde terecht oordeelde dat hij de bedoelde voorwerpen niet nodig had en onwaardig was de gunst van artikel 476 van de Faillissementswet te genieten ; dat tweede geïntimeerde derhalve rechtmatig handelde toen hij de verkoping hield ;

Overwegende dat volledigheidshalve dient te worden aangestipt dat appelllant geen schade bewijst ;

Op deze gronden,

Het Hof,

Gelet op artikel 24 van de wet van 15 juni 1935 ;

Gezien het overeenstemmend schriftelijk advies door de heer R. Steelandt, substituut-procureur-generaal, verleend en voorgelezen in openbare terechtzitting van 22 december 1972 ;

Verklaart het hoger beroep ontvankelijk, doch niet gegrond.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

10e KAMER—29 MAART 1973

Voorzitter : de h. Paës

Raadsheren : de h. Delva en mevr. de Man

Advocaten : Mrs. Van den Brande loco Verbist en Carnoy

Gewijsde—Verkeersongeval—Twee afzonderlijke straffen wegens overtreding van art. 12 Verkeersreglement en wegens dronkenschap—Regresvordering van de verzekeraar.

Regresvordering van een verzekeringsmaatschappij die de slachtoffers van een verkeersongeval vergoed heeft, tegen haar verzekeringsnemer die door de strafrechter wegens overtreding van art. 12 Verkeersreglement en wegens dronkenschap tot twee afzonderlijke straffen veroordeeld werd.

Uit de dualiteit van de straffen volgt dat de dronken-

schap zonder oorzakelijk verband met de overtreding van het reglement was.

Het verzuim van de verzekerde zo dicht mogelijk bij de rechterraand van de rijbaan te blijven houdt niet in dat de botsing hierdoor veroorzaakt werd, en de motivering van de strafrechterlijke beslissing biedt ten deze geen opheldering. De beoordelingsvrijheid van de burgerlijke rechter ten aanzien van de toedracht van het ongeval blijft derhalve onaangetaast.

Uit de gegevens van het strafdossier blijkt het oorzakelijk verband tussen de dronkenschap en het ongeval: de bestuurder was zo dronken dat hij niet in staat bleek de bocht te volgen en aldus met zijn tegenligger in aanrijding kwam.

Van Espen t/ N.V. De Luikse Verzekering

Overwegende dat de door geïntimeerde ingestelde regresvordering, die door de eerste rechter werd ingewilligd, strekt tot terugbetaling van het bedrag van 41.032 fr. in hoofdsom, met aanwas van de vergoedende en gerechtelijke interesten, dat zij in haar hoedanigheid van verzekeraar van appellant heeft uitgekeerd aan de slachtoffers van een op 17 augustus 1969 te Keerbergen veroorzaakt verkeersongeval; dat de vordering stoelt op de artt. 16 van de verzekeringswet en 24 en 25/10 der algemene voorwaarden van het door appellant onderschreven modelcontract;

Overwegende dat appellant door de correctionele rechtbank te Leuven bij in kracht van gewijsde getreden vonnis op 8 juni 1970 tot twee afzonderlijke straffen werd veroordeeld, eensdeels, wegens overtreding van art. 12 van het Algemeen Reglement op de politie van het wegverkeer om, als weggebruiker, de rijbaan volgende, te hebben verzuimd zo dicht mogelijk bij de rechterraand van die baan te blijven, anderdeels, wegens het feit dat de in de artikelen 34-1 en 35 van de wet betreffende de politie over het wegverkeer (K.B. 16 maart 1968) bedoelde misdrijven opleverde, om zijn autovoertuig met een alcoholgehalte van ten minste 1,5 gr. per liter in het bloed en in staat van dronkenschap op de openbare weg te hebben bestuurd;

Overwegende dat appellant uit de dualiteit van de te zijnen laste uitgesproken straffen weliswaar terecht afleidt dat het feit van alcoholintoxicatie-dronkenschap aan het stuur vreemd was aan en zonder oorzakelijk verband met de door voormeld artikel 12 gesanctioneerde inbreuk op het verkeersreglement;

Overwegende echter dat de afzonderlijke veroordeling wegens inbreuk op dit artikel 12 ter zake niet het bewijs uitmaakt van het schadeverwekkend feit waaraan het ongeval te wijten is; dat het verzuim van appellant zo dicht mogelijk bij de rechterraand van de rijbaan te blijven weliswaar aanwijst dat zijn rijwijze vlak vóór het ongeval niet conform was met dit wettelijk voorschrift, doch uiteraard niet inhoudt dat de botsing hierdoor werd veroorzaakt: dat de motivering van de strafrechterlijke beslissing ten deze geen opheldering biedt;

dat het middel van de bindende kracht van het strafrechtelijk gewijsde m.b.t. de ontstentenis van causaal verband tussen de miskenning van voormeld artikel 12 en het dronken sturen onder invloed van te hoge alcoholabsorptie derhalve niet pertinent wordt opgeworpen, waaruit meteen volgt dat de beoordelingsvrijheid van de bur-

gerlijke rechter ten aanzien van de ongevalstoedracht onaangetast blijft;

Overwegende dat blijkens de gegevens van het strafdossier het oorzakelijk verband tussen de dronkenschap aan het stuur en het ongeval hier vaststaat; dat appellant op het tijdstip van het ongeval in staat van "herhaling" dronken aan het stuur zat, met een alcoholgehalte van 2,26 gram per liter in het bloed; dat de drankbeneveling zo hevig was dat hij niet eens in staat bleek de bocht te volgen en aldus de normale vooruitzichten van zijn tegenligger verschalkend, met diens voertuig in aanrijding kwam, ten gevolge hiervan zijn stuurcontrole kwijt geraakte en wat verder een betonnen afsluiting links van de rijweg stukreed; dat deze gedraging in hoofde van appellant de bewuste risicoverzwaring verraadt welke gelijkstaat met de door art. 16 van de verzekeringswet bedoelde zware fout; dat, anderzijds, de dronkenschap in de zin van art. 25/10 van het verzekeringscontract in het licht van de aangehaalde bevindingen naar eis van recht bewezen voorkomt;

Overwegende dat het teruggevorderde schadebedrag als zodanig niet wordt betwist;

Om die redenen,

Het Hof,

Gelet op artikel 24 der Wet van 15 juni 1935;

Ontvangt het hoger beroep; Verklaart het niet gegrond; Bevestigt het bestreden vonnis; Verwijst appellant in de kosten van hoger beroep.

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE BRUGGE

2e KAMER—20 FEBRUARI 1973

Voorzitter: de h. E. Floré

Openbaar ministerie: de h. J. De Tandt

Advocaten: mrs. R. Micholt, U. Govaert loco A. Heymans, J. Kervyn en R. De Ryke.

Faillissement—Art. 445 Fw.—Krachtens een bestaande kredietopening betaalt een bank een partij per schip aangevoerde goederen die door haar cliënt gekocht zijn—Gelijktijdige inpandgeving door de cliënt—Wijze van inpandgeving—Geldig—Toerekening van de opbrengst—Saldo niet als dekking voor vroegere schulden.

Tijdens de verdachte periode kocht de gefailleerde een per schip aangevoerde partij Russische gerst. Aan zijn bank, die krachtens een hem tegen waarborgen toegestane kredietopening zijn schuld aan de verkoper betaalde, bevestigde hij haar pandrecht, en hij deelde het bestaan ervan mee aan de verkoper. Op een derde aan wie hij de koopwaar doorverkocht maakte hij een factuur op met de vermelding dat ze voor zijn rekening uitsluitend aan de bank betaald moest worden, dus ter creditering van zijn ingevolge de kredietopening bestaande rekening. Hij bezorgde de factuur aan de bank, die ze met een lichter-cognossement aan de derde-koper stuurde onder aanzegging van het bestaande pandrecht en van de bevestiging dat de betaling van de factuur uitsluitend aan de bank moest geschieden.

Uit dat alles volgt, dat het pand regelmatig werd gevestigd voor een gelijktijdig tot stand gekomen schuld, en werd behouden krachtens rechtsgeldige bescheiden met regelmatige kennisgeving aan de betrokken partijen.

Het ten behoeve van de bank gevestigde pand is geldig voor zover het slaat op de door de bank ter vereffening van de koopprijs gedane betaling. Indien er na toerekening van het pand op die betaling een saldo van de opbrengst van het pand overblijft, kan dit niet gelden tot dekking van vroegere volgens de debetstand der kredietopening bestaande schulden.

Faill. Monballiu t/ Michiels en Bank van Brussel

Herzien het tussenvonniss d.d. 14 juni 1960 ;

(...)

Overwegende dat de zaken, voorwerp van voormeld tussenvonniss d.d. 14 juni 1960, en de zaak ingeleid bij exploit van dagvaarding d.d. 14 december 1960 samenhangend zijn en dienen te worden gevoegd ;

– Betreffende factuur nr. 4723 (360.124 fr. – gerst ex ss. "Kashira, lichter Jeanne").

Overwegende dat verweerster in tussenkomst desaan gaande pandrecht laat gelden, hetgeen door de curatoren betwist wordt, met de bewering dat bedoeld pandrecht niet regelmatig werd vastgesteld en nietig zou zijn krachtens art. 445, lid 3 en lid 4, van de wet op het faillissement ;

Overwegende dat voormelde levering van gerst afkomstig was van een aankoop van 832 ton Russische gerst ex ss. Kashira, door de gefailleerde gedaan in mei 1957 voor een bedrag van 2.645.682 fr. ;

Overwegende dat, waar deze aankoop diende betaald te worden door de N.V. Bank van Brussel krachtens de op 25 september 1956 vastgestelde kredietopening, de gefailleerde bij brief van 20 mei 1957 aan de N.V. Bank van Brussel het pandrecht van laatstgenoemde op voormelde levering gerst bevestigde ;

dat hierop door de bank met check nr. 1994 9 van 22 mei 1957 de betaling werd gedaan aan de N.V. Caroa te Antwerpen, aan wie door de gefailleerde bij schrijven van 21 mei 1957 het bestaan van het pand ten behoeve van de bank was medegedeeld ;

Overwegende dat wat betreft de verkoop aan Michiels, de door de gefailleerde opgemaakte factuur de vermelding behelsde dat de betaling uitsluitend diende te geschieden aan de Bank van Brussel voor rekening van de gefailleerde, dus ter creditering van de rekening van Monballiu bestaande ingevolge de hem tegen waarborgen toegekende kredietopening ;

dat deze factuur door de gefailleerde werd bezorgd aan de bank, die ze samen met een lichterscognossement bij schrijven van 24 mei 1957 liet worden aan de koper Michiels onder aanzegging van het bestaande pandrecht en van de bevestiging dat de betaling van voormelde factuur nr. 4723 ten bedrage van 360.124 fr. uitsluitend aan de bank diende te geschieden ;

Overwegende dat uit dit alles spruit dat het pand regelmatig werd gevestigd voor een gelijktijdig tot stand gekomen schuld, en werd behouden krachtens rechtsgeldige bescheiden met regelmatige kennisgeving aan de betrokken partijen ;

– Betreffende de partij Franse gerst van 152.524 kg. ex m/s Bella.

Overwegende dat zich hieromtrent een gelijkaardige betwisting in zake pandrecht van verweerster in tussenkomst voordoet ;

Overwegende dat deze partij gerst afkomstig was van een totale hoeveelheid van 252.600 kg., waarvoor op 23 mei 1957 door de Bank van Brussel een betaling van 692.124 fr. werd gedaan ;

Overwegende dat van deze hoeveelheid 100 ton verkocht werd aan Michiels, die daarvoor aan de bank een aanvaarde wissel ten bedrage van 298.886 fr. (294.758 fr. in hoofdsom en 4.128 fr. voor kosten en interesten) in betaling gaf ;

Overwegende dat voor het saldo, zijnde de overblijvende partij van 152.524 kg. (door Monballiu en Michiels in briefwisseling en bescheiden vermeld als zijnde een afgeronde hoeveelheid van 150.000 kg.), door de gefailleerde bij brief van 22 mei 1957 pandrecht ten behoeve van de Bank van Brussel werd bevestigd, waaromtrent Michiels in hoedanigheid van derde-pandhouder een erkenning ten behoeve van de bank onderschreef in de vorm van een opslagbewijs van 24 mei 1957 ;

Overwegende dat derhalve ook hier het om een rechtsgeldig pand ten behoeve van verweerster in tussenkomst gaat ;

– Betreffende lig- en behandelingsvergoedingen.

Overwegende dat hoofdverweerder Michiels aanspraak maakt op een bedrag van 44.558 fr. wegens liggelden en een bedrag van 4.797 fr. uit hoofde van vergoedingen wegens behandeling der koopwaren ;

Overwegende dat, wat betreft de liggelden, partijen in betwisting zijn over een bijkomende hoeveelheid van 7.500 kg. voor de maand november 1957, en over de aan te rekenen maandvergoeding per 100 kg. (4 fr. volgens Michiels, 2 fr. volgens curatoren) ;

Overwegende dat blijkt dat er nog liggelden verschuldigd zijn over de maand november 1957, en de te dien opzichte vooropgestelde hoeveelheid van 7500 kg niet begrepen was in de op 1 november 1957 afgesloten staat van 1.053.410 kg. ;

Overwegende dat verder het tarief van 4 fr. per 100 kg. gerechtvaardigd voorkomt, aangezien dit cijfer overeenstemt met het desaan gaande bepaalde voorstel van het verbond der groothandelaars in granen en aanverwante bedrijven ;

Overwegende dat het bedrag 4.797 fr. niet betwist wordt ;

Overwegende dat derhalve voormelde door hoofdverweerder vooropgestelde bedragen van 44.558 fr. en 4.797 fr. gerechtvaardigd voorkomen ;

– Betreffende de leveringen van koopwaar ten voordele van de curatoren.

Overwegende dat tussen de curatoren en hoofdverweerder betwisting bestaat aangaande de aan te rekenen eenheidsprijs ;

Overwegende dat hoofdverweerder de prijs voor de hoeveelheid van 91.441 kg. op grond zijner bewijsstukken 27(prijsopgave Monballiu in brief van 21 mei 1957 aan Bank van Brussel) en 35 (prijsverhoging wegens taks voor invoerlicentie : Belgisch Staatsblad 19-20 augustus 1957) berekent op 287,70 fr. (274 fr. + taks 5 %) en 337,40 fr. (na in voege treden van voormelde taks) ;

Overwegende dat daar de invoer van bedoelde koopwaar dagtekt van vóór de vaststelling van voormelde taks, enkel de eenvormige eenheidsprijs van 287,70 fr

per 100 kg. van toepassing kan geacht worden voor voormelde hoeveelheid van 91.441 kg. ;

Overwegende dat, daar er aanleiding bestaat tot berekening van de waarde der hoeveelheid van 152.524 kg., dezelfde eenheidsprijs van 287,70 fr. per 100 kg. van toepassing dient te worden geacht ;

– Betreffende de gevorderde interesten.

Overwegende dat hoofdverweerder Michiels, zijnde eiser in tussenkomst, ertoe besluit de gevorderde interesten te zien beperken tot maximum vijf jaar, hierbij inroepend dat de afhandeling der zaak werd vertraagd wegens uitstellen tussengekomen ten verzoeken van de andere partijen ;

Overwegende dat deze aanspraak van Michiels niet gerechtvaardigd voorkomt ;

dat immers enerzijds hij in al die jaren niet eens het niet betwiste gedeelte zijner schuld heeft vereffend, terwijl hij anderzijds het genot had van de opbrengst van andermans kapitaal, zodat het rechtmatig is dat ook hij interesten betaalt volgens de gewone regelen, dus, wat de hoofdvordering betreft, de gevorderde gerechtelijke interesten vanaf de dagvaarding ;

– Betreffende door pandrecht gewaardborgde schulden.

Overwegende dat, zoals boven betoogd, gebleken is dat voormelde panden, wat de vormvereisten betreft, op regelmatige wijze ten behoeve van verweester in tussenkomst tot stand kwamen en in stand gehouden werden ;

Overwegende dat evenwel de vraag rijst welke schulden precies door deze panden, die tijdens de verdachte periode gevestigd werden, gewaardborgd werden, zulks getoet op de bepalingen van art. 445, lid 4, der wet op het faillissement, krachtens welke dergelijke panden vroeger aangegane schulden niet kunnen waarborgen ;

Overwegende dat er in dit verband op dient te worden gewezen dat de vroeger geldende leer der volstrekte ondeelbaarheid van de rekening-courant ten overstaan der vereisten van art. 445, lid 4, der wet op het faillissement en ter bescherming van derden een belangrijke kentering heeft ondergaan (cfr. VAN RYN, *Principes de Droit Commercial*, III, nr. 2109 ; *Nov. Droit Comm.*, IV, nr. 390 en volg.) ;

dat in de geëvolueerde rechtsleer en rechtspraak – door deze rechtbank bijgetreden – het in aanmerking nemen van een voorlopig saldo van rekening bij het uitvoeren van een verrichting op de rekening-courant wordt aanvaard, ten einde aldus bij een pandstelling de toepassing van art. 445, lid 4, der wet op het faillissement ten overstaan van een op dat ogenblik bestaande debetsaldo der rekening volgens bepaalde modaliteiten mogelijk te maken (cfr. Rb. Charleroi, 2 april 1960, *Belgische Rechtspraak in Handelszaken*, 1970, 82) ;

Overwegende dat krachtens deze beginselen voormelde ten behoeve van verweester in tussenkomst gevestigde panden geldig zijn in zover zij slaan op de door de bank gedane betalingen ter vereffening van de koopprijs ;

dat evenwel, indien na de toerekening van gezegde panden op deze betalingen, er een batig saldo van de opbrengst der panden mocht overblijven, dit niet zal kunnen gelden ter dekking van vroeger bestaande schulden volgens de debetstand der kredietopening ;

– Betreffende de tegeneis.

Overwegende dat volgens aanvullende conclusie op 19 september 1972 ter griffie nedergelegd verweester in

tussenkomst een tegeneis instelt ertoe strekkend eiser in tussenkomst – verweerder op tegeneis – te horen veroordelen tot betaling der som van 702.443,60 fr. (zijnde 360.124 fr. volgens factuur 4723 van 21 mei 1957 slaande op 102 ton Russische gerst ex ss, Kashira + 342.319,60 fr. zijnde de tegenwaarde van 152.524 kg. Franse gerst ex m/s Bella aan 2,90 fr. per kg.) verhoogd met de interesten vanaf de vervaldatum van de factuur wat betreft het bedrag van 360.124 fr. en de interesten aan 5,5 % vanaf de datum van vastleggen van het pand, hetzij 24 juni 1957 wat betreft het bedrag van 342.319,60 fr. ;

Overwegende dat, zoals boven bepaald, de toe te passen eenheidsprijs 287,50 fr. per 100 kg. bedraagt ;

Overwegende dat verweerder op tegeneis Michiels de vordering van moratoire interesten betwist bij ontstentenis van ingebrekestelling, en voorhoudt dat enkel gerechtelijke interesten vanaf 3 september 1961 (datum waarop de tegeneis voor de eerste maal in besluiten geformuleerd werd) kunnen toegekend worden ;

Overwegende dat alvorens verder te wijzen, het aangevoerd voorkomt een deskundige aan te stellen met opdracht als hierna bepaald ;

Om deze redenen,

De Rechtbank :

Gehoord de heer rechter-commissaris in zijn verslag gelijkvormig de wet, alsmede in openbare terechtzitting van dertig januari 1973 de heer Jean De Tandt, Eerste Substituut-Procureur des Konings in zijn advies ;

Wijzende op tegenspraak, alle verdere en strijdige besluiten verwerpende,

Voegt samen de zaken, voorwerp van voormeld tussenvonnissen van 14 juni 1960 en de zaak ingeleid bij voormeld exploit van dagvaarding van 14 december 1960 ;

Stelt aan als deskundige de heer Dugardyn- Robert, wonende te Brugge, Wijngaardplaats, 12, met opdracht, rekening houdend met de gegevens voorkomend in het tussenvonnissen van 14 juni 1960 en in onderhavig tussenvonnissen, alsmede met de door partijen verschaft en te verschaffen of bij hen te bevragen nuttige gegevens, evenals met alle andere ter zake dienende gegevens, de afrekening tussen partijen op te maken, verder, wat betreft de pandrechten waarvan sprake, na te gaan of, na de toerekening der waarde van bedoelde panden op de door de N.V. Bank van Brussel gedane betalingen ter vereffening der koopsommen, er al dan niet een batig saldo overblijft en dit eventueel te bepalen, desbetreffend partijen te horen in hun uitleggingen en opmerkingen, alle nodige of nuttige inlichtingen in te winnen waar of bij wie het raadzaam mocht voorkomen en zijn bevindingen weer te geven in een met redenen omkleed en van de wettelijke eedformule voorzien verslag en dit ter griffie der rechtbank neer te leggen binnen de vier maanden na aanvaarding van zijn opdracht, behoudens verlenging van deze termijn door partijen of, op verzoek van de deskundige, door de rechtbank, om nadien door partijen te worden besloten en door de rechtbank gewezen als in rechte behoren zal ;

Zegt dat de beslissing in zake kosten wordt aangehouden ;

Verklaart het tegenwoordig vonnis uitvoerbaar bij voorraad niettegenstaande elk rechtsmiddel en zonder borgtocht.

NOOT—Vorenstaand vonnis is in tweeërlei opzicht belangwekkend : het maakt een interessante toepassing van de substitutie van pand tijdens de verdachte periode (art. 445, lid 3, Fw.) ; het analyseert in welke mate een tot zekerheid van een rekening-courant tijdens de verdachte periode gestelde zekerheid aan de nietigheid van art. 445 Fw. ontsnapt.

Door de doctrine als rechtsgeldig en tegenstelbaar erkend, is de pandsubstitutie, al naar gelang van de auteurs, aan min of meer strenge voorwaarden onderworpen.

De vervanging van het pand, wel te verstaan in zoverre zij aan de criteria van gelijktijdigheid en gelijksoortigheid beantwoordt, wordt door FREDERICQ aanvaard, indien het om zekere en bepaalde zaken gaat (*Traité*, II, nr. 419). VAN RYN gaat zelfs verder : de substitutie blijft geldig, zelfs voor niet absoluut identieke voorwerpen met gelijke waarde (IV, nr. 2568).

Dit zou ook gelden voor zaken die ten gevolge van bewerking een verandering ondergaan, zij het door de panddebiteur zelf (Cass. fr., 11 april 1933, *Sirey*, 1933, I, 248).

In dezelfde lijn beschouwt de Rechtbank van Koophandel te Brugge als regelmatig de vervanging van in pand gegeven goederen door lichtercognossementen vergezeld van de verkoopfactuur houdende "aanzegging van het bestaande pandrecht en van de bevestiging dat de betaling van de factuur uitsluitend aan de pandschuldeiser dient te geschieden".

Wellicht ging de rechtbank hierbij tevens uit van de — weliswaar niet uitgedrukte — gedachte, dat de pandhoudende schuldeiser zijn recht nooit uitoefent op het in pand gegeven voorwerp zelf, doch enkel op de opbrengst ervan (DE PAGE, VI, nr. 1077, en VII, nr. 26).

Interessanter nog is de toepassing van art. 445 Fw. op de tot waarborg van een rekening-courant gestelde zekerheid.

Er zijn drie theorieën :

1. De theorie van de rekening-courant (FREDERICQ, *Beginsele*, nr. 433 ; PIRET, *Le compte courant*, nr. 71 ; DIERYCK, *Les ouvertures de crédit*, nr. 244).

Uitgaande van de aard zelf van de rekening-courant, met name een mechanisme waarbij schulden en schuldvorderingen in de rekening versmolten worden om aldus enkel ondeelbare onderdelen of artikelen van de rekening te vormen, derwijze dat enkel bij de afsluiting van de rekening zal komen vast te staan of er een negatief dan wel een positief saldo is, m.a.w. of er een schuld dan wel een schuldvordering bestaat, leidt deze theorie logisch af, dat bij ontstentenis van enige schuld of betaling art. 445 Fw. geen toepassing kan vinden. Daar de toepassing van deze theorie tot onbillijke situaties leidt, wordt zij door de rechtspraak verworpen (FREDERICQ, *Traité*, nr. 115 ; CLOQUET, *Faillite et concordats*, nr. 390 ; R.P.D.B., *vo Faillite*, nr. 841 e.v.).

2. De theorie van het "voorlopig saldo", volgens welke moet worden nagegaan wat het saldo van de rekening was op de dag waarop de zekerheid werd gesteld, en dit saldo vergeleken moet worden met het eindsaldo van de rekening. De zekerheid zou enkel gelden in de mate van het verschil tussen beide saldi en in zover dit verschil positief is, dus een verhoging van het debetsaldo aantoonst (cfr. FREDERICQ, *Traité*, VII, nr. 125 ; CLOQUET, nr. 390 en de aangehaalde rechtspraak ; zie ook Kh. Aalst, 16 september 1963, *onuitg.*).

Deze kunstmatige uiteenraffeling van de rekening lijkt moeilijk verzoenbaar met de aard zelf van de rekening-courant : tot het wezen zelf van de instelling behoort toch dat er vóór de afsluiting van de rekening noch schuld noch schuldvordering bestaat. Het heeft trouwens weinig zin, op arbitraire wijze het saldo van de rekening op de datum van het stellen van de zekerheid te nemen (miskennis van het ondeelbaar karakter van de rekening-courant) en vervolgens geen rekening te houden met de daarop volgende saldi om enkel het eindsaldo te bekijken (triomfantelijke terugkeer van het principe van de ondeelbaarheid). Onsamenvattender kan het niet. Wij kunnen ons daarom volledig aansluiten bij de kritiek van VAN RYN (III, nr. 2109 in fine) op dit systeem : het is toch evident dat zonder nieuwe pandstelling nooit een nieuw voorschot in rekening-courant zou

gegeven zijn. Het is dan ook maar rechtmatig en billijk, dat de gestelde zekerheid in de mate van dit nieuwe voorschot zal kunnen ingeroepen worden.

3. Dat is precies wat door de derde theorie, waarbij het besproken vonnis blijkt aan te leunen, wordt voorgestaan (cfr. VAN RYN, III, nr. 2109 ; PIRET, a.w. nr. 194 ; Rb. Dinant, 4 mei 1966, *J. Liège*, 1955-66, 275 ; Kh. Verviers, 26 september 1968, *onuitg.*). Deze theorie werd overigens door twee arresten van het Franse Hof van Cassatie bevestigd (Cass. fr., 16 december 1970, *J.C.P.*, 1971, II, 16704, met noot van GAVALDA ; Cass. fr., 27 oktober 1971, *Revue Banque*, 1972, 410).

De evolutie van de rechtspraak van het Franse Hof is kennelijk : zij getuigt van een gevoelige kentering in de geestgesteldheid en duidt o.i. op betrachtting van een juistere en billijker benadering van het probleem. Men vergeet inderdaad niet dat het Hof via de theorie van de absolute ondeelbaarheid van de rekening-courant (Cass. fr., 23 mei 1927, *Sirey*, 1928, I, 97) en de theorie van de vergelijking van het voorlopig saldo met het eindsaldo (Cass. fr., 15 en 16 januari 1940, *D.*, 1942, I, 93, met noot van HAMEL ; 22 april 1955, *J.C.P.*, 1955, II, 8730, met noot van BRU ; 7 januari 1964, *J.C.P.*, 1964, II, 14047, met noot van GAVALDA) zijn nieuwe theorie uitbouwde door aan de rechter de taak op te leggen na te gaan "si en tout état de cause, une avance n'avait pas été consentie" (zie de merkwaardige studie van L. MARTIN onder Cass. fr., 27 oktober 1971, *Revue Banque*, 1972, 410).

De Rechtbank van Koophandel te Brugge doet niets anders : zij legt de deskundige de taak op na te gaan "of, na de toerekening der waarde van bedoelde panden op de door de bank gedane betalingen ter vereffening der koopsommen er al dan niet een batig saldo overblijft en dit eventueel te bepalen". In dit verband moge verwezen worden naar Hof Brussel, 6 januari 1972, *Pas.*, 1972, II, 62.

Dr. jur. G. Du Bois

VREDEGERECHT TE BORGERHOUDT

26 JANUARI 1973

Rechter : mevr. M. Verrycken

Advocaat : Mr. P. Van Thielen

Afbetalingsovereenkomsten—Wet van 9 juli 1957, art. 5—Korting—Geen effectieve betaling van voorschot—Sanctie.

Bij een verkoop op afbetaling dient het door art. 5 van de Wet van 5 juli 1957 vereiste voorschot ten laatste bij de levering effectief betaald te worden.

Een in het contract op de prijs toegestane korting is geen effectieve betaling van het voorschot.

De sanctie voor het niet-naleven van het voorschrift van art. 5 is dat er geen verkoop noch enige contractuele verbintenis is tot stand gekomen : de verkoper kan de uitvoering van het contract niet vervolgen.

N.V. Usico-Usicontact t/ Verheesen

Aangezien verweerders op Onze inleidende zitting van 24 april 1970 verstek maakten, alhoewel zij behoorlijk gedagvaard en opgeroepen werden.

Aangezien verweerders op Onze zitting van 15 december 1972 evenmin zijn verschenen alhoewel zij behoorlijk bij gerechtsbrief, overeenkomstig art. 803 G.W., werden opgeroepen.

Gelet op art. 2, 34, 37 en 41 der Wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in de gerechtszaken.

De vordering is gebaseerd op een overeenkomst gesloten op 11 februari 1969 waarbij aanlegster aan verweerders een eetkamer met contante waarde van 19.800 frank verkocht op afbetaling, en verweerders er zich toe verbonden het saldo van 16.830 frank verhoogd met 2.778 frank financieringskosten te vereffenen met 24 maandelijkse stortingen van 817 frank of in totaal 19.608 frank, vanaf de 15e der maand volgend op de levering, dus 15 maart 1969 (vermits uit de brief van S.B.T. van 19 april 1971 blijkt dat de levering op 5 maart 1969 zou zijn geschied).

Daar geen enkele mensualiteit betaald is, naar aanlegster beweert, vordert zij het totaal der mensualiteiten, dus 19.608 frank, bovendien verhoogd met 1.470 frank verwijlsinteressen en 3.920 frank als conventioneel bedongen forfaitaire schadevergoeding.

Bij de lectuur van het Ons overgelegde contract dat de basis van het geding uitmaakt stellen Wij vast dat als voorschot vermeld staat 2.970 frank, doch zonder dat de overeenkomst of een apart stuk daarvoor kwijting inhoudt; uit het contract maken Wij trouwens op dat het voorschot geventileerd is in : "reeds gestort 500 frank" en "T / Remb. 2.470 frank"; enkel voor de storting van 500 fr. wordt kopie van de originele kwijting overgelegd.

Aanlegster houdt thans voor dat het saldo van 2.470 frank bij de levering werd betaald — en het is zeer terecht dat zij doet opmerken dat de wetgever een gefractioneerde betaling van het voorschot niet verbiedt —, maar zij blijft in gebreke te bewijzen dat die betaling *effectief* geschiedde; aangezien actueel uitgemaakt is, uit het betoog van aanlegster zelf, dat het bedrag van 2.470 frank niet werd betaald per 11 februari 1969 bij het sluiten van het contract, diende aanlegster dus te bewijzen dat er op 5 maart, datum van de levering (of 7 maart, daar de overeenkomst per 7 maart werd afgetekend door verweerder "voor ontvangst van de eetkamer"), kwijting werd verleend voor 2.470 frank, bewijs dat niet wordt geleverd en zelfs niet aangeboden.

Het is echter evident dat een dergelijk bewijs strijdig zou zijn met de vermeldingen van het contract zelf, aangezien er geen twijfel over bestaat dat het bedrag van 2.470 frank als korting werd toegestaan (dat werd immers vermeld onder de rubriek "T./Remb." d.i. rembourss of korting) en dus niet effectief werd betaald op 11 februari 1969, zodat aanlegster, als zij op 5 maart 1969 betaling had gevorderd, verweerders zwaardere verplichtingen had opgelegd dan diegene waarover een consensus was ontstaan op 11 februari 1969.

Het voorschot is dus niet integraal betaald geworden.

De sanctie voor een niet-naleven van de voorschriften van artikel 5 van de Wet van 9 juli 1957 op de afbetalingsovereenkomsten staat vast : er is geen verkoop, noch een contractuele verbintenis tot stand gekomen (VAN DEN BERGH, *A.P.R.*, *Vo Afbetalingsovereenkomsten*, nr. 873 ; DE CALUWÉ, *Les ventes à tempérament*, nrs. 56-68) ; de wetgever heeft dit zo gewild en het *expressis verbis* vermeld : "De oplossing, (...) is dat het contract niet bestaat zolang het voorschot niet is betaald. De onregelmatige verkoop is zelfs geen belofte van verkoop (...). Het is derhalve zeker dat de verkoper geen vordering tot betaling van het voorschot van 15% zal kunnen instellen, indien het voorwerp geleverd werd zonder betaling van

dit voorschot. *Hij zal de uitvoering van het contract niet kunnen vervolgen*" (verslag van de bijzondere Kamercommissie, Pasin., 1957, p. 549-550).

Daar deze materie, minstens m.b.t. de toepassing van artikel 5 de openbare orde raakt (VAN DEN BERGH, nr. 692, p. 283), behoorde het Ons de rechtsgeldigheid van de overgelegde overeenkomst te onderzoeken.

Daar er geen verkoop op afbetaling is tot stand gekomen, is de eis dus ongegrond.

Om die redenen :

Bij verstek beslissende.

Alle andere en strijdige besluiten verwerpend.

Verklaren de eis ontvankelijk doch ongegrond en wijzen aanlegster er van af.

Laten de kosten van het proces te haren laste.

MEDEDELINGEN EN BERICHTEN

BELGISCHE VERENIGING VOOR AGRARISCH RECHT

De Belgische Vereniging voor Agrarisch Recht zond aan de belangstellenden de hiernavolgende omzendbrief :

Wij hebben de eer U uit te nodigen op de voordracht die op *vrijdag 22 februari 1974 te 16 uur* zal plaatshebben in het College De Valk, Tiensestraat 41, te Leuven.

Professor Dr. Hugo VANDENBERGHE, docent aan de Rechtsfaculteit van de Katholieke Universiteit te Leuven zal er handelen over "NOODWEG".

De voordracht wordt gevolgd door een receptie aangeboden door de Rechtsfaculteit.

U gelieve bijgevoegd inschrijvingsformulier terug te sturen tegen uiterlijk 14 februari a.s. met vermelding van de vragen die U door de voordrachtgever wenst te zien beantwoorden.

Hopend U op deze interessante voordracht te mogen ontmoeten, tekenen wij met alle hoogachting.

J.M. Andries, voorzitter

M. Heyerick, secretaris.

TIJDSCHRIFTEN

Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie.—
jg. 1973

nr. 5233

Mr. Th.A.M. Bruineman, De structuur van de grote landbouwcoöperatie (II, slot).—Tijdschriften.—Berichten en mededelingen.

nr. 5234

Prof. mr. S.N. van Opstall, Wat is een verbintenis ? (I).—Boekbespreking door mr. J.P. Verheul : *Compétence judiciaire et effets des jugements dans le Marché Commun*, door Georges A.L. Droz ; *Pratique de la Convention de Bruxelles du 27 septembre 1968*, door Georges A.L. Droz.—Ontvangen boeken.—Tijdschriften.—Berichten en mededelingen.

nr. 5235

Prof. mr. S.N. van Opstall, Wat is een verbintenis ? (II).—Jhr. mr. J.W. Schorer, Maakt artikel V Algemene Eisen P.S.W. afkoop van pensioen mogelijk ?—Prof. mr. P.A. Stein, Overzicht der Nederlandse rechtspraak : Zakenrecht (I).—Ontvangen boeken.—Tijdschriften.—Rechtsvragenrubriek.—Berichten en mededelingen.

nr. 5236

Prof. mr. S.N. van Opstall, Wat is een verbintenis (III, slot).—Prof. mr. P.A. Stein, Overzicht der Nederlandse rechtspraak : zakenrecht (II).—Ontvangen boeken.—Tijdschriften.—Rechtsvragenrubriek.—Berichten en mededelingen.